

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 11329

NAYE UN ALTE HEYM

Malka Apelbaum

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מלכה אפעלבוים

נייע און אלמע היים

(דערציילונגען און בילדער)

ריא דע ושאנעירא

1955

געווידמעט דער פיאנאָיקינסטלערין

מרים גראסמאן

די שנור פון ר' דב דיאמאנטע, דער תלמיד פון דעם וועלט־בארימטן
אָסטראָווצער רבין הרב ר' מאיר יחיאל הלוי האלשטאָק

פרעזענטאציע

הגם די מחברטע פון אָט דעם ביכל איז ניט קיין פנים חדשות אין די געמארקן פונם יידיש-גערדוקט וואָרט, לפחות ניט אין אונדזערע מקומות פון דרום־אַמעריקע, איז דאָס אָבער איר ערשטער ארויספאָר צווישן מאָוולען. איז דאָס פאר איינעם, וואָס שרייבט, א וויכטיקע געשעעניש, וואָס צייכנט-אָן א מיילשטיין אין זיין גאנג צו שלמות און צו זיין לאָזן זיך הערן און דערקענען אינם ברייטן פעלד פונם קולטור־שאפן.

ביז איצט האָט זיך די מחברטע, מלכה אפעלבוים, על-פי-רוב געלאָזט הערן מיט איר וואָרט אויפן שווערן געביט פון קינדער-דערציונג מיט ארבעטן, וועלכע זי האָט גערדוקט אינם היגן „פארן פאָלקסגעזונט“ און פונוואָגען זיי זיינען איבער גערדוקט געווארן אין אַנדערע אויסגאַבן. דער איצטיקער ארויספאָר איז אויפן פרעזענטציעזן-בעלעטריסטישן פעלד און ס'דערקענען זיך לייכט די ערשטע וואקס לענדיקע שריט פון אן אָנפאַנגער, וועלכער לערנט זיך גיין...

איז דאָס ניט קיין גרויסער חסרון; אָנהויבן מוז מען דאָך, כדי אין דער ארבעט גופא זיך צו פערפעקציאָנירן, זיכערער ווערן אין און מיט זיך, דער רעשט וועט שוין קומען.

אונדזער יידיש־ליטערארישע מעריטאָריע ווערט אזוי ארום בארייכערט מיט נאָך א ראיאָן, א רעלאַטיוו-ווייניק באַקאַנטן, בראַזיל, מיט איר עקזאָטיק און איר רייך, וועלכע וועט זיך איינרייען אינם קראַנץ פון דער אינטערימאָריעלער יידיש-מאַפע, דער פארשידנארטיקער און פילקאָליריקער מאַפע, וועלכע שייט זיך אויס און קענצייכנט זיך מיט איר אומגעוויינלעכער עשירות און אַנדערשקייט.

מאָכן מיר דאָ די ערשטע פרעזענטאָציע פון א נייער און יונגער שרייבערן, וועלכע וויל זיך לאָזן הערן אין דער יידישער וועלט. און הגם מיר האַלטן זיך ניט פאר שטאַרק ראוי צו דערדאָזיקער ראָל, ווי אן אריינפירער פון נייע פיגורן אין דער ליטעראַטור, מיינען מיר אָבער, אז מיר וועלן פון דער נייער שרייבערן האָבן נחת און פונקט ווי זי צייכנט זיך אויס מיט איר הומאַניטאָרישן צוגאַנג אין אירע ארבעטן וועגן מאָדערנעם קינדער־דערציונג, וועט זי אויך אויפן ניט-לייכטן געביט פון בעלעטריסטיק געפינען איר וועג און מיר וועלן ניט אנטווישט ווערן אין אונדזער מיין וועגן איר.

י. בירנבוים

ב. איירעס, יולי, 1955.

אויגן...

געווען איז דאָס דעמאָלט, ווען א קילער ערנסטער אָונט האָט אָנגעצונדן די וואָלסנס אין מערב, און צושמעקט אלע בלומען אין גאָרטן, וואָס ארום זייער בראַכטפולן הויז. אויף די שפיצן פון די בוימער האָבן געפלאַטערט די פון זון זעקושטע בלעטעלעך, ווי נאָלדענע רענדלעך און גערייצט נאָך מער זשוואַנ'ס הארץ, וואָס האָט געשפארט פון דער ברוסט פאר אויפלעבונג און מונטערקייט, צוליב דעם, וואָס זיינע עלטערן זיינען אוועקגעפארן, זיינען ווייט פון אים, אזש אין נאָרד-אמעריקע, און ער קאָן אומגעשמערט טון אלץ, וואָס אים נאָר גלוסט. אפילו פאולא קאָן ער פארבעטן צו זיך אין הויז, און פארברענגען מיט איר גליק לעכע, זיכע שעה'ן. וואָס מיר ייד, ווער מיר ייד, וואָס מיר רעליגיע, האָט ער געד טראַכט. אירע אויגן! אירע אויגן האָבן פייער, אירע אויגן האָבן מיט זייער פייערדיקן רייז פארבישופט זיין הארץ. זיי האָבן זיך אריינגעגנבעט אין דער טיפעניש פון זיין הארץ און גשמה און זיינען ווי צוויי קליינע, נאָר קליינע פענצער מערלעך וואָס קוקן אריין אין זיין סודותדיקער נשמה.

פאָלע! ווי שיינ זי איז. ווען עס באווייזט זיך א שמיכל אויף איר פנים, ווערט עפעס אזוי ווארעם אויפן הארצן און ס'כאַפט אָן אַ כאַנער, א נאָגענדע הייסע בענקשאפט זיך מיט איר צו פארייניקן, אפילו קעגן דעם ווילן פון די על טערז... ער שעמט זיך ניט אויסצוזאָגן, אז נאָך אלס קינד, ממש, נאָך אין דער שולע, ווען ער איז געווען א יונגל פון א יאָר צוועלף-דרייצן, איז ער שוין אין איר

געווען פארליבט. שוין דעמאלט פלעגט ער זי זען אין זיין סינדערישן דמיון, אלס זיין איינציקער און העכסטער אידעאל, אלס זיין גוטער כלאך, זיין גליק!... ווען ער וואָלט זי איינגעשלאָסן אין זיינע פעסטע מענער-אַרעמס, האָט זיך אים געדאַכט, אז די גאַנצע וועלט איז זיינע, אז אלץ ארום, איז געווארן שטיל. אפילו דער גאַנצער מער ים איז איינגעדרימלט געווארן, גלייך זיך אויסגעצויגן, ווי א שווער אומבאָר וועגלעכער מעטאל-פאַנצער, כדי צו קענען אויפכאַפן דעם שטילן שאַרף פון די צוויי אזוי הייס-ליבענדע זיך הערצער, וואָס צאפּלען פון ליבעס-גענוס...

ווען זיינע עלטערן האָבן אים שפעטער צוגעדריקט צו דער וואַנט, האָט ער זיך מודה געווען. דערקלערענדיק, אז פּאָלאַס באַשולדיקונג איז אן אמתע, צוליב וואָס ער איז געצוונגען וואָס גיכער מיט איר געזעצליך חתונה צו האָבן, ניט רעדן בענענדיק זיך מיט גאָר און מיט קיינעמען.

מיט צעצונדענע אויגן און מיט א ווייסע זידיקע שוים אויף זיינע ליפן האָט זי שוואַך געפרעגט זיינע פּאַרווייניטע עלטערן, פּאַרוואָס זיי ווילן צעשטערן זיין גליק? פּאַרוואָס האָבן זיי אים גראָד איצט, איצט ווען ער איז שוין א דערוואַקסענער, א מאַן פון עטליכע צוואַנציק יאָר, באַשלאָסן צו דערציילן און אויפקלערן איינצעל-הייטן פון זיין אָפּשטאַם, פון זיין רעליגיע, און בכלל וועגן יידישקייט? פּאַרוואָס וואָלט איר מיך באַלד פון דער פּריעסטער יוגנט אָן ניט דערצויגן אין יידישן גייסט? — האָט ער צאָרנדיק געשריגן. — פּאַרוואָס האָט איר מיך ניט געשיקט אין אייער יידישער שולע? אפשר וואָלט איך דאָרט געווען געמראָפּן א מיידל, אין וועלכער איך וואָלט זיך געווען פּאַרליבט, פונקט אזוי, ווי כ'האָב זיך פּאַרליבט אין פּאָלאַ? פּאַרוואָס האָט איר ניט גערעדט צו מיר אין אייער שפּראַך? צרוואָס האָט איר אויסבאַהאַלטן דאָס אלץ פאַר מיר? איצט, איצט ווען איר האָט מיך דערצויגן אין אזא פאַר אייך פּרעמדן גייסט, איצט ווען איך בין שוין א זעלכסטשטענדיקער מענטש מיט אן אייגענעם בליק אויפן לעבן, איצט, ווען איך האָב ליב א מיידל שוין אזוי פיל יאָרן, ווען איך בין שוין מיט איר דורך אלע ליבעס-פעדים פאַר-בונדן, ווילט איר מיך מיט געוואלט פון איר אָפּרייסן? איר ווילט צושטערן מיין גליק, צוברעכן מיין לעבן, גאָר דערפאַר, ווילט איר האָט מורא, מיזאַל אויף אייך אין דער געזעלשאַפט ניט וויוון מיט די פינגער... — שרייט זשוואַך, און זיינע אויגן צינדן זיך מיט פּייערדיקן כעס — ניין, ניין, איצט איז צו שפעט! די שולד איז ניט מינע. ביי מיר איז פּאָלאַ ליב און מיינער, כאַטש זי איז ניט קיין יידישע.

איך זע בכלל ניט קיין שום אונטערשיד צווישן איר און א יידיש מיידל. איך זע איך ניט קיין אונטערשיד פון זייער היים ביז אונדזערע, טאָ וואָס פאר א שטורם האָט פלוצלינג אויסגעבראָכן? וואָס איז געשען? מיט וואָס זענט איר הייליקער, ב'מין, יידישער פון אירע עלטערן? מיט וואָס? האָט זשוואַן געשטעלט איין פראנע נאָך דער צווייטער. האַלט איר דען ניט פאר הייליק און יום־טובדיק דעם זונטיק־דיקן טאָג? נעמט איר ניט אויף ספעציעל אין דעם דאָזיקן טאָג אלע אייערע אָנגע־לייגטע וויזנטן? פארוויילט איר זיך דען ניט אין דער סילוועסטער נאכט? טאנצט איר דען ניט גלייך מיט זיי אויף די קאיפיראס־און קארנאואל־בעלער? היט איר דען עפעס אייערע יום־טובים און שבתים, וועגן וועלכע איר האָט מיר נאָרוואָס דערציילט? די מאַמע דערציילט מיר איצט, אז ביי יידן איז פאראן א „שבת“, א שבת מיט א טראדיציאָנעלער סעודה, און אז די באבע פלעגט יעדן פרייטיק אָוונט אָנצינדן ליכט, אזש זיבן שבת־ליכט פלעגט זי אָנצינדן, און אז דער זיידע פלעגט מאכן קידוש און זינגען זמירות... אז כ'פארשטיי אפילו ניט, וואָס איר רעדט צו מיר. איך האָב דעם זיידן און דער באבען ניט געקענט, כ'האָב דאָך אפילו קיין אונג פון זייער אויסזען, וואס פארשטיי איך פון יענעם שבת, וועגן וועלכן איר דערציילט מיר איצט מיט אזוי פיל ענטזיאזם, ווען כ'האָב עס אין אונדזער הויז קינמאָל ניט געזען. וואָס האָט איר זיך אָנגעזעצט אויף מיר? וואָס ווילט איר פון מיר פלוצלינג היינט? וואָס ווילט איר מיר גראד היינט אָנווארפן, ארויפצווינגען אויף מיר א נייעם גלויבן, א גלויבן, וואָס וויל צושטערן מיין גליק, א גלויבן, וואָס וויל צוברעכן מיין לעבן, כ'וויל ניט וויסן פון קיין זאך, כ'האָב פאולא'ן ליב. כ'האָב זי הייליק און אויפריכטיק ליב, און מיר זיינען שוין מאן און ווייב. ס'וועט איך אבסאָלוט נאָרניט העלפן. ניין, ניין, ס'וועט איך נארניט העלפן — איז זשוואַן אַרומגעגאנגען איבערן צימער און זיך אפילו ניט אומגעקוקט אויף זיינע עלטערן. — יא, פאולא איז מיין ווייב. זי איז מיין ווייב, שרייט ער אויס, מיט אזא פעסטקייט, מיט אזא דעצידיירענדע זיכערקייט, אז עס מאכט אזש אויפצוטערן זיינע עלטערן, וועלכע באפעלן אים גלייך צו פארלאָזן זייער הויז אויף תמיד. א ווייסע, קאָכעדיק־זידיקע שוים נעמט זיך כוואליען אויף זשוואַנס ליפן, און א שפיי, א שפיי ווי אן אָפגעריסענע כוואליע פון בלוטיקן הארץ איז געפאלן פאר די פיס פון זיינע דערציער, אלס צייכן פון פאראכטונג און האס...

דאָס הויז פון די בלוּס איז אין א נעדיכטן נעפל איינגעהילט. נישטאָ מער קיין צייכן פון די אמאָליקע דאָרט הערשענדע אויפגעהיימערטקייט. ס'הערשט א קבר

דיקע שטילקייט, וועלכע ווערט פון צייט צו צייט איבערגעריסן פון א ווייטיקלעכן זיפן, וואָס שניידט דורך די געדיכטע לופט און בלייבט הענגען אינם נעפל... בלויז צירלעך מומער, האָט דורכגעשניטן דעם נעפל פאר די אויגן פון איר טאָכטער, און ווי מן אן אומזעבארן געוועב פון גאָלדענע פעדים האָט זיך אויסגעשוילט פונם גיפס-קנויל קדושים, לעבעדיקערהייט באַנראָבענע דורך די נאַציסטישע תליונים, און אָנגעשטעלט אויף איר א פאָר מאַנענדיקע, צאָרנדיק-בייזע אויגן. אויגן פול מיט ווייטיק און צער. אויגן פּרעגענדיקע וואָס האָבן גערעדט מיט לשון.

— וואָס האָסטו טאָכטער געמאַכט פון דיין זון? וואָס האָסטו אים געגעבן? פארוואָס וויינסטו איצט? האַלסטו דען, אז דאָס איז ניט א גערעכטע פארדינסטע שטראַף?

זיינען מיר דאָך גענאָנגען אויף קידוש השם, מיטן גלויבן אין אייך, אז איר, די גליקלעך-לעבנעבליבענע וועט ווייטער שפינען די גאָלדענע קייט פון אונדזער המשך, און צום סוף, האָט איר זיך אין אייער רייכן לוקסוסדיקן לעבן אזוי פאר גאלאָפּירט, אז איר האָט ניט געזען, ווי דאָס שענסטע, דאָס טייערסטע פון אייער לעבן נייט פארלוירן. אין קוואַל פון רייכטום האָט איר דערטרונקען אייער אייגן גליק.

פארוואָס האָסטו ניט דערצויגן דיין סינד אין ישראל-נייט? פארוואָס האָסטו פאר דיין זון פארהוילן, פּרעמד פאר אים געמאַכט זיין שיינעם אָפּשטאַם, אים ניט דערציילט פון די יידישע העלדן פון אלע צייטן, וועלכע האָבן עקשנותדיק זיך געקלאַמערט אין זייער תורה און גלויבן, א דאַנק וואָס זיי האָבן ווידעראַמאַל ארויפגעצויגן די ווייס-בלויזע פאָן איבערן לאַנד פון זייערע אבות. וואָס האָב איך פון דיין נאַציאָנאַלער מיטאַרבעט און פון דיין געלט געבן פאר מדינת ישראל, ווען זו האָסט אַוועקגעריסן א זייער שיינעם און געזונטן זון פון יידישן פאָלקס? דאָס אלץ וואָס דו טוסט כלומרשט פאר מדינת ישראל, איז שקר, יאָ, שקר — שרייט צירלעך מומער מיט איר איינגעפאַלענעם ציינלאָזן מויל, וואָס זעט אויס ווי א הוילער אָפּגרונט אין דעם געלן פנים, וואָס איז אדורכגעקערט מיט געדיכטע שניטן, פאלדן און אָפּגעברענטע הויט, וואָס הענגען צייטנווייז אריבער די גע-שוואַלענע בלוטלאָזע ליפן. — יאָ דו ביסט שולדיק! נאָר דו, שרייט זי, און טרערן ניסן פון אירע אויגן-אויכשניטן. זי ביילט אירע הענט וואָס זיינען פארליינט ווי אין יאוש און פאָדערט פון איר טאָכטער א חשבון. צו דיין מאַן האָב איך נאָר ניט, נאָר צו דיר האָב איך א טענה, שרייט זי מיט שוים אויף די ליפן, ווייל אלץ הענגט אָן פון דער פרוי. די דערציונג ליגט אויסשליסלעך אין אירע הענט. איבער-הויפט די יידישע פרוי, די יידישע מאַמע מוז שטיין אויף דער וואַך און ניט פאר-

שעכטן די אמאָליקע יידישע פרוי, וועלכע האָט זיך תמיד מקריב געווען פאר דער דערציונג פון אירע קינדער. די יידישע פרוי מיט איר ריין יידיש הארץ איז געווען א כח. יא, א נואלדיקער גרויסער כח, — רעדט ווייטער צירלס מוטער און טראָפן שווייס פינגלען אויף איר געפאלדעוועטן שטערן — ווען זי נעמט דערציילן וועגן דעם, ווי מ'האָט אמאָל געפרעגט דעם תנא אבא הלפיה פארוואָס זיין ווייבס תפילה (אויף רעגן) איז פריער אָנגענומען געווארן ווי זיין אייגענע תפילה, האָט ער געענטפערט, אז די פרוי, ווארשיינליך, די פרוי, וועלכע האָט אן עכט יידיש גוט הארץ, א ריין צניעותדיק הארץ, איז די ברכה פון איר הויז און פון איר פאָלק, און האָט אויך בעסערע אויסזיכטן פאר איר בקשה אפילו ביי גאָט. און היינט געבעך, וויל די יידישע פרוי זיין מאָדערנע, קלאָנט די פארהושכטע זקנה, און זי מיינט, אז מיטן איבערשניידן די ווארצלען פון יידישן שטאַם, וועט זי דעראָבערן די העכסטע פאָזיציע פון מאָדערניזם, און אזוי ארום אריינקריגן זיך אין דער הויכער געזעלשאַפט. דאָס דערציען די קינדער אין זעלבן נייט וואָס איר נאבע און עלטער-נאבע האָבן דערצויגן, וואָלט געהייסן אָפגעשטאַמענקייט, פאנאַטיוזם, בלינדקייט טראַכט די היינטיקע פרוי. איז טאַקע אין דעם זכות פון פראָגנרעס און ציוויליזאַציע, געקומען צו דער מדרגה, אז אייגענע קינדער שפייען אין פנים פון זייערע עלטערן, זאָגט די געמלעכע געשטאַלט, און פאָכט מיט אירע אויסגעבייגערטע הענט, גלייך ווי זי וואָלט זיך פארמאַסטן עמיצן צו שלאָגן.

צירל ציטערט אינגאַנצן... אוי די אויגן! איר מוטערס אויגן שטעכן זי ווי מיט שפיזן. זיי שמעכן איר אין פנים, אין הארץ, אין דער ברוסט און אין אינגאַנצן גוף. די יסורים זיינען אזוי גרויס, אז די האָר אויפן קאָפּ שטעכן ווי שפילקעס. די אָדערן נעמען זיך קאָרטשען און זי פילט, אז זי הויבט אָן פרוירן. די פיס ווערן שוואַך און נעמען זיך וואקלען. זי לאָזט זיך אראָפּ אין דעם ווייכן פאָטעל וואָס שטייט נעבן איר, און ניט ווילענדיק פאלט איר בליק אין שפיגל, אין וועלכן זי זענעט איר אייגן געשטאַלט. זי דערזעט זיך, אָבער אין גאַנצן אן אַנדערע, ווי ערשט מיט עטליכע טעג צוריק.

איר פנים איז הוישכדיק, אונטער די אויגן בלוילעכע רייפן, די באסן איינגע-פאלן, די נאָז איז טאָפלט גרויס און פארשפיצט. בכלל איז ס'נאַנצע פנים עפעס געווארן אין אזא קורצער צייט דאר, לענגלעך און מיאוס, אזוי, אז זי אליין דער-קענט זיך ניט. זי קוקט אין אלע זייטן, ווי זי וואָלט עפעס, אָדער עמיצן געזוכט. זי קוקט מיט א שטאַרן בליק און ציטערט אינגאַנצן. אוי די אויגן! מיין מאַמעס מאַגענדיקע אויגן פארשלאַמען מיר ס'הארץ — שרייט צירל מיט א ווילד קול, ווי פון א משוגענער, — און עס דוכט זיך אויס, אז וויפיל הויך עס איז גאָר ניט,

ט ל כ ה א פ ע ל ב ו י ם

איר שטימע, איז אלץ, איר מוטערס שטימע העכער, צאָרנדיקער און פול מיט כעס. אוי איר מוטערס רייד! פלאַטיק, אימה'דיק איז איר מוטערס מוסר, און דער כעס פרעסט איר בינערדיקע זאָנט אין א פויסט. אירע בלויע, בלוטלאָזע ליפן שפּריצן מיט פייער און גיפט. און יעדער טראָפּן פון דעם פארסמוזן קוואַל, שמעכט צירלען ווי א דאָרן אין לייב, ברענט ווי א פייער פונם שאול תחתיות. א שוידער! א שוידער, אן אייזקאלטער שוידער איז אדורך איר חומ'השדרה, און זי האָט דערפילט אַ באַגער, צו אַנטלויפן. אַנטלויפן פון איר אזוי שוין און רייך איינגעאַרדנט הווי, ווי עס באַגלייטן זי אויף טריט און שריט איר מוטערס צערפולע אויגן. ס'האָט זי גענוכען א גוואַלדיקער חשק צו אַנטלויפן פון איר הווי, אין וועלכן עס איז איר בלוצלינג אזוי ענג געווארן. ענג, ביז צום דערשטיקט ווערן.

אוי די אויגן! לייב! — האָט זי געזאָגט צו איר מאן, וועלכער איז געשטאַנען נעבן איר, און געהאַלטן אין איין באַרוואַיטן — אוי די מאַמעס אויגן מאַכן מיך פשוט, משוגע. אוי לייב, לייב, האָט זי געקלאָגט, און פארשמעלט ס'פנים מיט ביידע הענט, כדי ניט צו זען איר מוטערס אויגן, וועלכע האָבן צאָרנדיק געדראָגט.

אַ איר שוואַרצע, צושמעקטע זומער-נאַכט פון ריג' דע זשאַנעיראַ! אַ, איר, דורך די פּאַעטן באַזונגענע, פון גאָט ווי צו ליבשאַפט באַשאַפענע! אַ איר הייסע, פול מיט ליבעס-גענוס זומער-נאַכט! האָט זשואַן אויסגערופן פול מיט ענטוויאָזם, שפאַרענדיק זיין מיט כחות שפע געבענטשטן קערפער צו זיין ליבער פּאָלאַ, ווען בלוצלינג האָט זיך פון דער פינסטער אויסגעשיללט זיין מוטערס פּאַרוויינטע אויגן, און זיין האַרץ האָט א שטאַרקן צאפּל געטון. זיין האַרץ האָט א ציטער געטון, ווען ער האָט דערפילט א שרעקנדן כח, א כח, וואָס ער קען ניט זיין נאָמען, אָבער ער פילט. אז ר'איז אומבאזיגבאר. ער האָט געפילט, אז קיינמאל וועט ער דעם דאָזיקן כח ניט בייקומען, ווייל דאָס איז דער כח, פון זיין מאַמעס אויגן...

די קללה פון וויסן

שטיל, אנוי שטיל איז אין דער איינצימערדיקער וווינונג, אז שייקע הערט אזש דאָס קלאפן פון זיין אייגן הארץ. זיין פנים איז טונקל פאר כעס, זיינע אויגן ברענען מיט א גרינעם פייער ווי ביי אַ נאַכטיקער חיה. ער קלערט, האלט אין איין קלערן. טראכט וועגן די פראַבלעמען פון וועלט און מענטש, לעבן און ליבע, קאָ-פיטאליזם און אַרעמקייט, פעסימיזם און אָפטימיזם און זיין געמיט ווערט וואָס אמאָל שווערער. ער פילט אַ שוואכקייט אין אלע זיינע אברים און אין זיין מוח שרייט א קול: דו ביסט קראַנק, דו ביסט אויסגעהונגערט נאָך אביסל צערטלעכקייט לייג זיך אין כעס, דו אויס דיינע צעשרויפטע נערוון! יא, דאָס בעט איז די איינציקע רפואה, האָט שייקע געטראכט און קרעכצענדיק זיך געלייגט. זיין קרעכץ מישט זיך צונויף מיטן קרעכצן פון אלטן דראַטענעם מאַטראַץ און הילט איין דאָס צימער אין פחד. אָבער דער דאָזיקער פחד איז אים, שייקען, ליבער ווי די לאַנגווייליקע טעג, ווי די בעלער מיט די אָפגעמאַלעוועטע, נודנע, פארפומירטע פרויען וועלכע פלעגן זיך אמאָל שדכנ'ען צו אים, מיינענדיק, אז ער איז רייך. דערוויסענדיק זיך אָבער, אז אַנשטאַט א גראַב באַנק־ביכל האָט ער נאָר א פולע שאפע מיט ביכער, האָבן זיי פון אים גענומען ווייכן. יא, זינט דעמאָלט ווייכן זיי פון אים. און ניט נאָר זיי, די פרויען, נאָר בכלל האָט קיינער ניט קיין שום אינטערעס פאר אים. און אפילו די יעניקע, וועלכע רעדן שוין יאָ מיט אים, הערן זיך כלומרשט צו צו זיינע דער-קלערונגען און אויפקלערונגען האָבן אים אויך ניט גערן. ער פילט, דאָס זיי לאַנג ווייליקן זיך אין זיין נעזעלשאַפט. מיט איין וואָרט, ער פילט, דאָס ער איז אן איבער-ייקער אויף דער וועלט. אך, וואָס פאר אן איראָניע! וואָס פאר א בלוטיקער שאַפּס פון גורל! ער שייקע, דער אמאָליקער ישיבה-בחור, דער שפעטערדיקער סטודענט

פון פילאָזאָפֿישן פאקולטעט, דער שרייבער און דיכטער האָט ווייניקער אָנווען אין דער געזעלשאפט, ווי יאָסל דער שוסטער, וועלכער איז געקומען נאָך בראזיל צוזאָם מען מיט אים. און דאָס נאָר דערפאר ווייל יענער האָט זיך ניט פארנומען מיט ביכער און צייטונגען, נאָר אריינגעווארפן זיך מיטן גאַנצן ברען אין דער ארבעט און גע' מאַכט ניך א פאָר גרייצער. ניין! ניין, ער שייקע וועט דאָ אין בראזיל ניט בלייבן. ער וועט פרווון פאָרן קיין נאָרד־אמעריקע, קאנאָדע אָדער ערגעץ אַנדערשוו, אבי ניט אין בראזיל. אפשר דאָרט — וועט מען האָבן מער פארשטענדעניש פאר אים, מער דרך ארץ פאר זיין לערע און וויסן, וואָס איז ביז היינט־צוטאָג דאָ אין בראזיל פאר אים א קללה.

דער ברייטער הימל טריפט מיט זון, זילכער און בלויקייט. די לופט איז רואיק. דער ים ליגט אויסגעצויגן ווי א שפיגל, אויף וועמענס וואסער־פלאך עס גלימשט זיך לאַנגזאַם די שיף, שפיגלענדיק זיך אין דער בלענדנדער ליכטיקייט פון טאָג. אך ווי שוין, ווי שוין דאָס דאָזיקע בילד איז — טראכט שייקע זיצענדיק אויפן דעק. איצט פארשטייט ער ערשט ריכטיק דעם „ברכי נפשי“, וואָס ער פלעגט זאָגן ווינטער שבת פארנאַכט, וואָס איז איין גרויסער לויב און באוונדערונגס־געזאַנג פאר דער נאַטור. גאַנצע טעג זיצט ער שייקע אזוי, קוקט, אבסערווירט און שרייבט, שרייבט לידער, וועמענס עכאָ ער הערט פון זיין זינגענדיקער נשמה. אך ווי נוס ס'איז אים דאָ אויף דער שיף. א שאָד, א גרויסער שאָד, וואָס מ'דערנענטערט זיך שוין צו די ברעגעס פון ניריאָרק, טראכט שייקע. ער וואָלט אזוי אייביק געוואָלט פאָרן נאָר לידער רוקט זיך די שיף שטארק גיך, און אָט דערזעט ער ווי די פאָ סאזשירן פון דער ערשטער קלאס, דאמען פון דער בעסערער געזעלשאפט, דייע הערן מיט בינאָקלען און פאָטאָגראַפיר־אפאָראַטן שטייען איצט מיט אומגעדולד. אלע זיינען פול מיט קוריאָזיטעט צו זען די פרייהייטס־סטאַטוע, די „סטעטשו אף ליבערטי“. אויך ער שייקע קוקט שוין ניט מער רעטראַספעקטיוו, ער האָט שוין מער ניט אין זינען די שיינקייט פון דער נאַטור, נאָר מיט נייגער, קוקט ער פאָראַויס, וועלענדיק דערזען ניריאָרק. און פלוצלינג! פלוצלינג א ספּאַנטאַנער אויסגעשריי פון פרייד און צופרידנקייט פון גאַנצן עולם. אָ! אָט איז זי, די פרייהייטס־סטאַטוע! שייקע, וועלכער איז געווען א בחור אן איינזאַמער, ניט קיין גרויסער פארדי' וער, א שטיקל בעל־חלומות, איז איצט געווען יום־טובֿדיק געשטימט האָפּענדיק, אז זיינע חלומות וועלן דאָ אין ניריאָרק מקוים ווערן. ער וועט איבעריסן מיטן אלטן שטייגער, ניט מער אין זינען האָבן קיין ביכער נאָר נעמען זיך צו דער ארבעט

מיט דער פולער ענערגיע, מאַכן א פאָר דאָלאַר און דאן... דאן א לעב טון! גענוג שוין געווען א בעל-חלומית, עס בענקט זיך אים נאָך א טאָג עולם-הזהו. ער האָט במחון, אז דאָ אין ניריאָרק, ווו קיינער קען אים ניט, וועט ער דאָס באווייזן. ער וועט זיך ניט שעמען פאר קיינעם. ער וועט אלץ טון, אבי צו פילן דעם מעם כאָטש פון איין גוטן טאָג. ווייל וואָס איז דען מ'שטיינסגעזאָגט ס'נאָנצע לעבן? „צום אַנ-הויב די אומעדלעכע שטילקייט, צום סוף די זעלבע שטילקייט. דאָס לעבן איז נאָר א קורצער און זייער טומלדיקער איבערנאָנג פון איין שטילקייט צו דער צווייטער.“ אַזוי זאָגט ז. שניאור אין זיין ראָמאַן „א טאָג עולם הזה“. יאָ, א סך נומע געדאַנקען האָט שייקע ארויסגענומען פון אָט אַ דעם בוך אין וועלכן ס'לעבן ווערט פארגליכן צו אן ענגן פאראָם מיט אָנגעשטעלטע פעסער און אָנגעלייגטע זעק, מיט שטופעניש פון פערד און גראָבע יונגען, מיט ריח פון קרימיסט... אָבער באלד נאָכן אריבערפאָרן, קומט די רחבות, די גרויסע באַפרייאונג. און וואָס ס'לעצטע הייסט, ווייסט ער גענוי. א נו, זאָל ער, ווי לאַנג ער לעבט נאָך עפעס כאָטש געניסן פון לעבן.

ליידער, האָט אָבער אויך דאָס מאָל דער גורל אים פארפאָלגט. זיין ברוך הכא איז ניט געווען קיין גוטער. מ'האָט אים געפירט קיין „עלים איילאנד" דער טרערן-אינדזל (וועגן וועלכן ער האָט שוין געהאַט זייער א סך געליענט), ווו ער האָט פארבראכט נאָנצע דריי טעג און איינגעזאפּט אין זיך א סך הייסע טרערן, וועלכע האָבן אים ווידעראמאָל אריינגעפירט אין זיין אלטער פארצווייפלטער שטימונג. אין אזא מין אפאטיע וואָס גרענעצט זיך מיט אויסגעשפראַכענעם פעסימוזם, מיט האַפּטונגסלאָזיקייט. ער איז געווען אַזוי פארביטערט, אז דאָס גרויסע און שיינע יריאָרק האָט ביי אים אין די אויגן אויסגעזען ווי א משונעים-הויז. ער האָט ניט געקענט פארנעמען דעם טומל, די שיינע סקווערן און פאָנטאַנען זיינען אים ניט געפעלן געווארן. „מעיסים" איז א נאָר מיאוסער יאריד, די „רעדיאָ-סיטי" איז עפעס א מין כישוף-אַרט, האָט ער געזאָגט צו זיין „ציצעראַ", זיין לאַנדסמאַן, וועל-כער האָט אלץ געטון, אבי אים ארויסצופירן פון זיין מוראדיקער שטימונג. דאָס איינציקע, וואָס אים איז יאָ געפעלן געווארן, איז דער „אויטאָמאַט", ווייל אין ו יאָ דע זשאַנעריאָ איז אים אמיינסטן נמאס געווארן דאָס זיצן אין רעסטאָראַן אָדער קאַפּי-הויז און ווארטן ביים ליידיקן טישל ביז דער „ג א ר ס א ן " א פאר-שוויצטער בייננט צו דאָס באַשטעלטע. און דאָ גייט מען צו צום אויטאָמאַט און מ'נעמט זיך אלץ אליין, דאָס וואָס ס'האַרץ גלוסט. אויך א גוטן און זיסן נקמה געפיל האָט ער געפילט אין זיין האַרץ אין די פארנאַכטיגע שעה'ן, פאָרענדיק אין

טלח אפעלבוים

דער אונטערגרונט־באן און זעענדיק די פארמאטערטקייט, די דערשלאָגענקייט און מידקייט וואָס קומט אראָפּ פון די פרויען־פנימער, פון די פרויען, וועלכע קערן זיך צוריק פון זייער ארבעט אין שאפ. יא, זיין גרעסטע פארבימערטקייט פילט ער צו זיי. א משרת וויל די פרוי בעסער זיין ביי א רייכן, איידער חתונה האָבן מיט א מענשן, וואָס איז ניט אזא גרויסער פארדינער, האָט שייקע געטראכט. דער נאנצער צאָהן און צער זיינער, וואָס האָט זיך אין אים אָנגעזאמלט, דער הארטער שטיין פֿין פארדרוס, וואָס איז אין אים געוואקסן, זינט זיין כלה האָט אים פארלאָזט שמעלצט זיך אין א ווארעמען נקמה־שטראָם, זעענדיק די קרענקלעכע אויסגעהאָרעוועטע פרויען־פנימער מיט די מידע, שיקלענדיקע מאַטע אויגן... אין זיין פאר־דריסלעכקייט האָט ער אפילו פארגעסן דאָס, וואָס ער האָט געטראכט מיט א פאָרשעה פריער. אז ניט נאָר די פרויען טראָגן די גאנצע שולד פון זיין פריצייטיק פאר־וועלטמן לעבן, נאָר די לערע זיינע, דאָס טראכטן און איבערטראכטן, דאָס אריינ־קלערן, דאָס חשבונ'ען, דאָס איבערעכענען אלץ, וואָס עס פאסט יא, און וואָס עס פאסט ניט האָט א גרויסן חלק אין זיין פארשפילטער יונגט. ס'איז די קללה פון וויסן.

א יארצייט - ליכט

עס איז געווען א שיינער זומער־טאָג. די זון האָט נאָך פרי ארויסשפּאַצירט פון איר געצעלט און מיט אַ ליכטיק, מילד פנים אראָפּגעקוקט אויף די אויסגעצווּנגענע בוימער, בלומען און גראָזן, צערייסענדיק, צעטרייבענדיק די ערטערווייך פארשפּרייטע נאַכט־וואַלקנס, האָט זי זיך געשפיגלט אין די גלאַנציקע טוי־טראָפּנס, וואָס האָבן געפּינקלט מיט אַ פראַכטפולער בונטפארביקייט. זי האָט מיט איר וואַ דעמקייט און ליכטיקייט געוועקט די שיינע, רומפולע שטאַט ריג דע זשאַנעיראָ. אַ מידע, אַ צעבראָכענע נאָך דער שלאָפּלאָזער נאַכט, איז שרה'לע שטיל אראָפּ פון בעט און פארוקט דעם סטאָר ביים פענסטער. כאָטש זי האָט גענוי געוואוסט, ווי געזונט עס איז אין אזאָ טאָג פרי אויפצושטיין, האָט זי דאָך געוואַלט, אז איר ו בקו'לע, איר איינציק טעכטער'ל זאָל וואָס לענגער שלאָפּן. ווייל זי האָט ניט געהאַט קיין געלט פארוואָס צו קויפּן עפעס צו צום פארטריקנטן שטיקל ברויט, וואָס איז שוין אלט געווען עטלעכע טעג. און אוועקלייגענדיק זיך צוריק אויפן בעט הויבט זי אָן וועבן פארשידענע פלענער, ווי אזוי צו שיצן איר קינד פון נויט. אמת טאַקע, אז בייז היינט האָט עס אויך געלעבט אין שלעכטע באַדינגונגען, ווייל זי האָט עס קאָרנ רערנערט, אָבער קיין נויט האָט עס ניט געליטן. איצט אָבער איז אלץ דער־שעפּט. איר שטוב איז פּוסט, זי האָט שוין ניט מער וואָס צו פארקויפּן, ווייל די דאָר ווערטפולע זאכן האָבן זי פארקויפט פאר איר מאַנס אוועקפאַרן קיין באַהיא, פערנאַמבוקא, ווו ער האָט געזאָלט אָנהויבן פריש האַנדלען בכדי צו פארדינען אויף פּרנסה. דאָ איז ריג, האָט ער געזאָגט, גייט אים עפעס ניט, אפשר דאָרט, דאָרט וועט ער מאַכן געשעפט מיט זיינערלעך, צירונג און אַנדערע חפצים. איז דאָך זיין דבר אזוי ארום רייך געווארן, אפשר וועט אים אויך געלינגען, וועט ער דאן ארי־

בערנעמען זיין ווייב און קינד. און די איבעריקע זאכן האָט זי פארקויפט אויף גרויס. קיין פאך באַזיצט זי ניט, קיין קליענטעלע גלוסט איר ניט צו ארבעטן. עפעס פילט זי א ווידערווילן צו דעם מסחר בכלל און פאר פרויען בפרט. טאָ וואָס בלייבט איר צו טון? — טראכט די מידע, פארצווייפלטע מאַמע, וועלכע אָבסערווירט איר גלייך אויסגעמאנערט קינד — ווי אזוי מיידט מען אויס צו הערן די צוויי טרויער־ריקע ווערטער: „מיך הונגערט“. און אפשר וואָלט געווען א יושר, א פלאן צו באַניין זעלבסטמאָרד — פליט דורך א געדאַנק אין איר מוח. אפשר וואָלט דאן בעסער געווען פאר איר קינד, ווייל א יתומה וועקט די סענטימענטן און רופט ארויס גרויס רחמנות... עם לויפן, עם איילן די געדאַנקען. עם איילן אין איר מידן מוח פלענער, איינער נאָכן אַנדערן, און צוזאַמען מיט זיי די שעה'ן...

א ליכטער קלאַפ אין טיר רייסט ארויס שרה'לען פון איר אומעטיקן קלערן, פון איר פארצווייפלטער פארטראכטייט. זי שפּרינגט שנעל אראָפּ פון בעט און נעמענדיק אייף זיך א ליכט מאָרגן־קליידל מאַכט זי אויף דאָס קליינע טירפּענ־סטערל דורך וועלכן דער בריוורטרענער דערלאַנגט איר א בריוו אין וועלכן זי דער־קענט איו מאַנס האַנטשריפט, וואָס מאַכט זי אזוי צעטומלט, אז זי וויל פשוט כאַפּן קושן דעם בריוורטרענערס האַנט. — ענדלעך פון אים א בריוו! ענדלעך! קוים זיך דערוואָרט אַ בריוו — זאָגט זי, אָפּזיפּצענדיק שווער. און פארמאכנדיק דאָס קליינע פענחסערל, נעמט זי מיט א פאַרכאַפּטן אָטעם לייענען דעם בריוו, אויף וועלכן זי האָט געווארט גאַנצע פיר יאָר...

אָבער וואָס איז געשען? צי שווינדלט איר פאר די אויגן? זי לייענט איין מאָל, א צווייט מאָל, די אויגן בלאַנדזשען שנעל איבער די שורות, אָבער זי פארשטייט עפעס גאַרניט. וואָס טוט זיך דאָ? האָט זי פארלוירן דעם געדאַנק? — טראכט שרה'לע. גאָט! מיין גאָט! זאָל דאָס זיין אמת? איז טאַקע איר מאַן טויט? איז ער טאַקע טויט — שרייט זי אויס מיט אַ ניט נאַטירלעך קול. לעבט ער שוין ניט מער? ליגט שוין זיין שלאַנקער קערפּער אין פינצטערן קבר? געפינט ער זיך שוין טאַקע ניט צווישן די לעבעדיקע? — יאָ, אזוי איז עס — זאָגט זי מיט אַ שטילער, וויינענ־דיקער שטים נאָכן איבערלייענען דעם בריוו. און פארברעכענדיק די הענט, ווארפט זי זיך אויפן בעט, אין וועלכן עס ליגט איר ביז גאָר דערשיאַקן קינד, און צודריי קענדיק עס פעסט צו איר ברוסט, זאָגט זי איר טעכטערל די טרויעריקע בשורה, דאָס זי איז געווארן א יתומה. דו האַסט שוין מער מיין קינד קיין פאַטער! — זאָגט זי צו איר, גלעטענדיק אירע פעך־שווארצע הערעלעך, וועלכע זיינען געווען נאם פון איר כומערס טרערן.

טרינקענדיק זיך אין א ים פון טרויער און צער, נעמט זי מיט ציטערדיקע הענט דעם בריוו און הויבט אָן ווידערמאָל ליינענען. זי ליינעט פון אָנהויב — ווי ער שרייבט, דאָס ווען זי וועט האַלטן דעם בריוו אין האַנט, וועט ער שוין זיין טויט. זי שלענגט די טרערן, וואָס שטיקן איר אין האַלדז און ליינעט ווייטער וועגן זיין נוואַלדיקער בענקשאַפֿט צו איר און צו זייער קינד אין די ערשטע מעג נאָך זייער צעשיידונג, און ווי ווייטקלעך־פּייגלעך עס זיינען פאַר אים געווען די מעג און יאָך ערגער די נעכט, ווען ער פֿלעגט שע'ה'ן־לאַנג טראַכטן וועגן זיין היים, וועגן זיין אזוי אים ליבער היים, וועגן זיין ווייב און קינד.

ווייל אָבער דער טיוועלשער גורל — שרייבט ער, אז גראַד זאָל אים זיין חבר האַסענען מיט זיין שוועגערן, אן עלטער מיידל, וועלכע איז געקומען פון ריָאָ דע זשאַנעריָאָ דאָרט זוכן ס'מול, און זי, די פיין־ראַמינירטע פרוי, האָט אים גענומען אין דער אַרבעט אַרײַן. צום ערשט איז אים ניט געקומען אויפן געדאַנק, אז פֿעלאַ איז אין אים פאַרליבט, און אַז מיט איר גוטער האַנדלונג איז זי נאָר אויסן איר אײַגענע טובה — נעמלעך זי זאָל מיט איר אָפּפּערווייליקייט וועלן אים פאַנגען. ניט נאָר, וואָס ער האָט וועגן דעם ניט געטראַכט, נאָר ווען עס זאָגט אים ווער אזעלכעס, וואָלט ער אויך געזאָגט, אז ס'איז ניט אמת. ער וואָלט ממש יענעם אין פנים אָפּד געשפּיגן. ווייל פֿעלאַ ווייסט דאָך, אז ער האָט א פרוי מיט אַ קינד. אָבער נאָך מער ווי אויף פֿעלאַן, וואָלט ער ניט געגלויבט אויף זיך זעלבסט, דאָס ער זאָל קענען בײַ זיך פּועלן צו גיין אין לעבן מיט אַ צווייטער, פאַרגעסענדיק זיין געזעצלעכע פרוי און קינד, וועלכע זיינען געבליבן אין ריָאָ דע זשאַנעריָאָ. און דאָך! און דאָך איז עס געשען — שרייבט ער. אָבער ניט דערפאַר, וואָס ער איז געווען אזאַ לייכט־זיניקער, אָדער אַ דאָך־זשואַן, פאַרענטפּערט ער זיך, נאָר ווייל פֿעלאַ איז געווען א פרוי א דעמאָן. און ער שילדערט, ווי זי פֿלעגט תמיד אים אָפּוואַרטן און כאַנגענען מיט אַ שעלמישן בליק און פאַרפירערישן שמייכל. און ווי זי פֿלעגט מיט איר ראַד פינרטקייט וועקן זיינע ליידנשאַפטן, פון וואָס ער איז סוה־כ־סוה געפאלן א קרבן, — אַ מיאוסער קרבן!

און צום סוף שרייבט ער וועגן דעם מבול פון צרות און ליידין מיט וואָס פֿעלאַ האָט אים באַשאַטן, ווי זי האָט אים געיאָגט און געפֿאָגט צו אַרבעטן ווי א פּערד, אבי איו נאָכצוקומען אין אַלץ. און ווי די זעלבע פֿעלאַ, וועלכע האָט אין די ערשטע צייטן אזוי שיין גערעדט וועגן איר הייסער ליבע צו אים, און גלייכצײטיק אים באַד וואַרפן מיט א ים צערטלעכקייטן, האָט שפּעטער אים באַשמוצט און אַ באַשפּיגענעם אים פאַרלאָזט, אָפּזוכענדיק זיך אַ צווייטן. אָבער ניט ווייל יענער איז געווען שענער

אָדער רייכער, נאָר פראָסט פשוט, ווייל די נאָטור פון אַזאַ פרוי איז שוין אזעלכע. דעמאָלט ווען זי ווייסט, ווען זי פילט, אז זי האָט שוין איר קרבן גוט פארכישופט, פעסט צוגעשמידט צו זיך, ווען זי ווייסט, אז אָן איר וועט אים שוין זיין שווער צו לעבן — ווארפט זי אים אוועק. וועלענדיק, אז ער זאָל קומען צו איר און בעטן, פאלן צו רי פיס, אָדער ער זאָל ארויסרופן איר פרישן קרבן אויף א דועל. אזא פרוי האָט ליב שטורמישע איבערלעבונגען. סענסאציעס, דראמעס און נאָך א סך אנדע"רע טומלדיקע געשעענישן. און זעענדיק, דאָס ניט איך קום, ניט איך בעט, ניט אין סני פאר איר און ניט איך רוף אויף א דועל, האָט זי זיך ווייזט אים געפילט גע"קרענקט, באליידיקט און טיף געטראָפן, טאָ אלס נקמה האָט זי אויסגעטראכט אויף מיר א בלבול, און מען האָט מיך אריינגעזעצט אין תפיסה, ווו די פייכטקייט און קאלטקייט פון די תפיסה־ווענט האָט אָפגעפרישט און אויסגעניכטערט מין פאר־שיכורטן מוח און דערמאָגט מיך וועגן מין פרוי און קינד, צוליב וועמען איך האָב דערפילט בייסיקע נשמה־פאָרוורפן און שטאַרקע געוויסנס־ביסן, וועלכע האָבן מיך געצווינגען אָנצונעמען א באַשלוס צו מאַכן א סוף פון מין לעבן, פון מין יונג פארשפילט לעבן.

בעט ער דאָריבער, אין די לעצטע ווייטיקלעכע מינוטן פון זיין לעבן, אז ניט זי, די פרוי זיינע, זאָל אים מוחל זיין, ווייל אזעלכעס איז ער נאָר ניט דרייסט אפילו צו בעטן, נאָר אז זי, שרה'לע, זאָל אין זיין קינד ניט איינפלאַנצן קיין האַס צו אים, און אַז זי זאָל זיך צוגעוויינען יעדן יאָר — אין טאָג פון זיין טויט — אָנצוצינדן א יאָר־צייט־ליכט. דאָס איז זיין לעצטע בקשה, אז זיין רבקה'לע, זיין איינציק קינד, זאָל נאָך אים אָנצינדן א יאָר־צייט־ליכט...

צויליב קארטן...

וועגן די סיבות פון גמ'ן זיך, האָט מען שוין געשריבן נאָנצע ביכער. אויפן ערשטן אָרט, פארשטייט זיך, קומט די עקאָנאָמישע לאַגע. קומט דער דלות אריין דורך דער מיר, אַנטלויפט די ליבע דורכן פענסטער. אזא מיין גלייכוואָרט געפינט איר אין פארשיידענע שפראכן, דערנאָך קומט די משפּחה-שוויגערס, וואָס מישן זיך, אָדער גאָר שוועגערנס א. א. וו., אָבער מ'זאָל זיך גמ'ן צייליב קארטן, דאָס איז אַ שפּאַץ-ליניע סיבה. מ'קען עס אָנרופן אַ מאָדערנע סיבה.

און אזוי ווי חנה'טשע איז טאָקע אַ מאָדערנע פרוי, אַ הייסע אָנהענגערין פון כלערליי מאָדעס, האָט זי אין אַ שיינעם העלן פרימאָרגן דערקלערט איר סענדערן, אז זי האָט שוין גענוג דאָס בידעווען ביי אים, און אז זי וויל זיך גמ'ן...
ס'האָבן ניט געהאָלפן קיין שום טענות, אז זי זאָל האָבן געדולד, אז ס'איז קיינמאָל ניט צו שפעט צו האָפּן, אז מיט דער צייט איה"ש וועט ער אפשר קענען דערפילן איר פארלאַנג און איינאָרדענען אַ שיינ אויפנאָם-צימער אַ „לייווינג רום" ווי זי רופט עס...

ניין, ניין זי קען ניט וואַרטן זאָגט זי. זי ווערט פשוט פארברענט פון בושה, ווען ס'קומען צו איר אריין אירע חברטעס און זעען איר געבעכדיק-אַרעמע אייניג דיכטונג. זי וויל אויך האָבן די מעגלעכקייטן צו פארבעטן צו זיך אין הויז אויף אַ מערטל. וועלכע מאָדערנע פרוי שפילט דאָס ניט אין קארטן? מאָ פארוואָס זאָל איך תמיד דארפן אוועקגיין צו אַנדערע? זאָלן זיי אמאָל קומען צו מיר, רעדט זי מיט שוים אויף די ליפּן, אַ סך נרויסע פארגעניגנס גיסטו מיר, טענה'ס זי — און טרערן, הייסע טרערן נעמען זיך קייסלען איבער איר מיט אַ גרימאס פארצויגענעם פנים.

ט ל כ ה א פ ע ל ב ו י ם

סענדער האָט אַרפֿאַגעלאָזן דעם קאַפּ און נעטראַכט. הייסט דאָס, אז אומזיסט און אומנישט אַרבעטן דענקנדע קעפּ איבער לערע, איבער גייסט און וויסן. דאכט זיך, אז דער כישוף פון פאלשן גלאַנץ באַזיגט אלץ.

די גאַנצע קולטור גייט אונטער. אלע גייסטיקע ווערטן ווערן ווערטלאָזן לגבי דעם כישוף פון געלט און קאַרטן... סענדער האָט אַ פיר־געטון זיינע פינגער איבער זיינע צעפאַטלטע האָר, און מיט אַ נעזאלצן שמייכלעלע באַטראַכט זיין ווייבל, זיין חנה טשע, וועלכע פלעגט אַמאָל אזוי שיין ריידן וועגן נעטריישאַפּט, אידיילע און ליביִע בויִט מיט וואַסער — פלעגט זי זאָגן — אבי צו זיי מיט אַ ליבנדן מענטשן צוזאַמען. אירע אויגן פלעגן גליען בעת מעשה, ווי ביי אַ הייליקער. און איצט, איצט איז זי גאָר אויסגעוואַקסן צו אַ העלד, אַ זיגרייכן העלד, וואָס קומט און דערקלערט אים, סענדערן, אַ מלחמה, אַן אַלטימאַטום. אַ „ליווינג רום“ אָדער אַ נט! זי חנה־טשע, ר' משה לייב'ס טאָכטער, וועלכע פלעגט שבת ניט קעמען אירע האָר, איז גרייט אויסצוטוישן איר ליבע, איר מאָראַל, אויף געשמאַקלאָזע קאַמפּלימענטן, אויף רייכע מאָלצייטן אין גוטע רעסטאָראַנען, אויף באַקוועמלעכקייטן, וואָס זאָלן שאַפן אַ באַדן פאַר אלע אירע ווייבערישע שוואַכקייטן. טראַכטענדיק אזוי וועגן דעם אלעם, נעמט זי זיין בלוט. אַ ווילדער כעס באַהערשט אים. זיינע אויגן ווערן צאָרנדיק און ער ציטערט אזש אינגאַנצן.

ניין, שרייט אַ שטימע אין זיין האַרץ. ניין, ער וועט זי ניט מער בעטן, ער וועט זי ניט בעטן און ניט איינרעדן איר גילדענע גליקן. עס לוינט ניט! ניין, ער וועט באַקעמפן דעם פיזישן און גייסטיקן ווייטיק פון אָפּרייסן פון זיך אַ האַלבן גוף, ווי אויך דעם נאַרישן פאלשן שטאַלץ, וואָס מ'וועט זאָגן, אז זי האָט אים אוועקגעוואַרפן — און זאָל געשען דאָס, וואָס עס דאַרף געשען!

סענדער האָט פאַרלעגן נעגלעט זיינע צעשוּיבערטע האָר, און טיף אין האַרצן מודה געווען, אז מעאַריע איז פיל לייכטער ווי פראַקטיק. ער האָט געפירט אַ קאַמף מיט שלעכטער שטימונג און מיט איינזאַמקייט. ער האָט געקעמפט מיטן וואַרעם פון בענקשאַפּט וואָס האָט גענאָגט דעם מאַרך פון זיינע ביינער און געצויגן ס'בלוט פון זיין רואינירט האַרץ. ווי זאָגט זי. שניאור? „דער זכרון און די געווינהייט זיינען שטאַרקער, מעכ־טיקער פון אלע ליבעס איז דער וועלט. די גרעסטע שרפות פון ליידנשאַפּטן קען מען איינלעשן, נאָר קיין שום וואַ־

סערן אין דער וועלט זייען ניט אימשטאנד איינצולעשן דעם מליענדיקן סיערל פון נעוויגהייט.

א שוימענדיקער צאָרן האָט באַהערשט זיין גאַנץ וועזן, ווען ער האָט גענומען בלעטערן אין זיין פארגאַנגענהייט, וועגן זיין חנה'טשעם הייסער ליבע צו אים. יא, די ליבע, וואָס האָט זיך ארויסגעוויזן אלס ליבע־ערזאַץ, אלס שונד־ראַמאַן, און דאָס ווען? ווען זיי האָבן שוין צוויי סינדער. ווו איז די חרפה? די חרפה פאר די סינדער נופא! ניין, ער קען מער ניט טראכטן, ער פילט, אז זיין מוח שפאלט זיך איבן.

א ים פון שנאה פלייצט אין זיין בלוט. א שנאה צו זיין ווייב און צו אלץ און אלעמען.

די אָפגענאַרמקייט האָט אים אומברחמנות'דיק געפייניקט, ארויפגעלייגט אויף אים אַ שווערע משא, געמאַכט אים פשוט פאר א גייסטיקן און פיזישן אינוואליר. טראץ דעם, וואָס ר'איז נאָך גענוג יונג, לעכצט ער ניט מער נאָך קיין שום פרוי. פארקערט, ער האָט היינט חרטה, וואָס ער האָט אַמאָל אזוי געצאפלט נאָך ליבע געפירט אַ קאַמף מיט זיינע עלטערן צוליב זיין חנה'טשען, צוליב ליבע, וועל־כע ער האָט געהאַלטן אלס א קולט. ער האָט געמיינט, אז דער גענוס פון צוויי פארליבטע וועזנס גייט איבער אין אַזאַ מין רעליגיעזן עקסטאַן, וואָס אפילו דער גרעסטער שרייבער, אָדער פּאָעט קען דאָס ניט ברענגען צום אויסדרוק. עס איז עפעס הימלישעס, א הייליקייט, און צום שלום האָט די ווירקלעכקייט, די פראקטיק אים אַנטוישט, ביטער אַנטוישט.

א קלאַפ אין טיר האָט אים ווי אויפגעוועקט פון זיין פארטראכטקייט. ער האָט א קוס געמון אויפן זייגערל, דערזען, אז ס'איז שוין שפעט, איז ער פלינק אויפגעד שמאַנען פון דער סאָפּע, אויף וועלכער ער איז געלעגן און מיט אַ גערועזער שטימע אויסגערופן: אריין! אין טיר איז געבליבן שטיין מערי. איר קרענקלעכער אויסזען האָט אים נאָך מער צעטומלט. ער האָט דערפילט אַזאַ שמעטיקן ווייטיק, גלייך ווי ס'האַרץ וואָלט זיך אין אים אָפגעריסן, און צוזאַמען מיטן ווייטיק האָט ער אויך דערפילט א נקמה־געפיל, א געפיל פון נקמה צו דער מאמען אירער, וואָס האָט צעבראָכן ניט נאָר זיין יונג לעבן, נאָר אויך ס'לעבן פון זייערע סינדער. און איבער וואָס? איבער וואָס אימשטיינס געזאָגט? איבער טויטע כלים, איבער גלאַנציקע

קרישטאלענע כלים, איבער פראכטפולע לעמפלעך אויף די נאכט־טישלעך, וואָס שטייען נעבעך א לעבן לאַנג פארשעמט, ווייל זייער באלעבאָסטע קלערט נאָר ניט פון ליענען א בוך אין אַנבליק פון זייער שיין. איבער שיינע ווערטפולע פלאקאָנען און פערטישע טעפּיכער, איבער גלאַנציקע חפצים ווערט פארטונקלט דער הימלי־שער שטראַל פון אידילישן פאמיליען־גליק. צום טייוול מיט אזא ארט לעבן, טראַכט ער.

יא, דער געדאַנק זיינער ארבעט מעשים, לעולם פילט סענדער, אַז דאָס וואָס ס'איז פארגעקומען איצט, איז געווען בלויו א פסיכאָלאָגישער צופאל, ווייל דאָ האָט זיך ניט נאָר געהאַנדלט אין וועלן האָבן א שיין און רייך איינגעאַרדנט אויפ־נאָס צימער בכדי צו קענען אויך פארבעטן צו זיך אירע חברים און חברטעס אויף צו מאַכן א קערמל, נאָר ס'האָט עקספּלאָדירט דער גליענדיקער באַרג פון אָנגע־זאַמלטע עוולות, וואָס ער האָט איר נאָך ניט געהאַט געקויפט קיין פוטער־מאַנטל, א סך צירונג, אידלשטיינער, שיינע חפצים, וואָס ער שיקט זי ניט אין די וואַרעם־בעדער, וואָס ער נעמט זי ניט אָפּט אין טעאַטער א. א. וו. איר אייביקע אומצופרי־דענקייט, איר תמיד פארביטערט וואַרטשען האָט אויפגעריסן און ארויס פון די ברעגן.

יא, דעם באַנאַכטסטן שרייבער וועט טיילמאָל ביים גרעסטן אָנשטרענגען זיך, ניט געלונגען צו שאַפן אַזאַ דערציילונג, ווי די, וואָס דאָס לעבן גופא שאַפט, האָט סענדער געטראַכט און בשום אופן ניט געקענט פארגעסן זיינע גליקלעכע טעג מיט הנה'נישען אלס חתן־כלה.

אוי די יוגנט! די יוגנט וואָס פארגייט אין געלויף פון צייט. אירע חלומות לאָזן אים ניט רוען. ווי אויף צו להכעיס שווימען זיי אויף פון צייט צו צייט אין זיין זכרון.

די פארגאַנגענע צייט רייסט זיך ארויס פון דער פארגעסנקייט און ווערט ווידער געבעדיק... ער האָט זיך אויפגעהויבן אויף די פליגען פון זיין פאַנטאַזיע און אוועקגעטראָגן זיך פון דאַנען אין דער אלטער היים.

פארקליבן זיך אין הייז פון הנה'טשעם עלטערן. אך, ווי ליב עס איז אים אמאָל געווען דאָס קליינע הייז, דאָס געסעלע, די שטיינער פון געסל אפילו זיינען אים געווען ליב! און פונקט ווי תמיד, האָט ער אויך איצט געטראָפן איר פאָטער ביי דער אָפּענער גמרא. יא, ער איז געזעסן ביי דער אָפּענער גמרא און געלעדנט מיט א נינון.

דאָס קול איז אריינגעדונגען טיף אין דער נשמה און זיך ארויסגעטראָגן אין אַס אריין.

טיפ אין דער נאכט אריין האָט ער געלערנט. געלערנט מיט התמדה. דער עיסר — פלעגט ער טענה'ן — איז דאָך, צו דערגרונטעווען דעם פסוק. קלאָר און דייטלעך צו דערגיין דעם סאַמע גרונט פון דער תורה, איר הייליקייט, רייניקייט און געליימערטקייט.

אך! וווּ האָט דער ייד גענומען אזוי פיל באַנייטערונג פאר דער תורה?
אויף יעדן בלעטל איז אויסגענאָסן ביבלישע שיינקייט, גוטסקייט און מענטש-
דעכקייט — פלעגט ער זאָגן. אויך פלעגט ער זאָגן, אז גליקלעך וועט זיין דער בחור,
וואָס וועט קריגן זיין חנה'משען, זיין בתי-חידה'קע, פאר א ווייב. ער האָט זייער
געהאַלטן פון זיין טאָכטער, וועלכע האָט פלייסק געלערנט חומש און תנ"ך. ער
האָט זי ממש פארגעמערט. און איצט, דאכט זיך סענדרן, זיצט דער אלטימשקער
מש-הלייב אויף דער ערד אין צעריסענע מלבושים און וויינט, קלאָגט אויף דעם
ידישן חורבן און אויך אויף דעם גורל פון זיין טאָכטער, וואָס איז אזוי נידעריק
געזונקען צוליב קאַרטן...

אלפרעד איז שוין אלט געווען עטלעכע דרייסיק יאָר, ווען ער האָט באַקענט
טערין. נאָך א פריער קאָמפליצירטער יוגנט, האָט דאָס דאָזיקע ברונעט-גראַציעזע
מייַדל אים שטאַרק אַנטציקט. מערי איז געווען שוין, זי האָט ניט געווירקט אויפֿ
פאלנדיק, אָבער אין אירע שוואַרצע גלאַנציקע אויגן און אין אירע באַוועגונגען איז
געלעגן זייער א סך זין און פרישקייט, וואָס האָט ממש געכישופט...
בעת ער האָט צו איר אָנגעהויבן רעדן, האָט זי געקנייטשט מיטן שטערן און
אים שטאַרק געבעטן, אז ר'זאָל זי ניט באַלעסטיקן מיט אַזעלכע פוסטע שאַבלאָן-
פראַזן, חוזק'נדיק פון זיין נאַאיווער ליבע-דערקלערונג, וואָס ער רופט אָן גליק...
יא, א סך מענער האָבן מהמת מאַנגל אין פסיכאָלאָגיע, דאָס שענסטע, דאָס
טייערסטע און בעסטע פון זייער לעבן פארשווענדעט, האָט מערי געזאָגט, טראכ-
טענדיק בעת מעשה וועגן איר אייגענעם פאָטער, וועמען זי האָט גרענעצללאָז ליב,
נאָר ניט וועלענדיק פאראטן איר אינערלעכן געדאַנק, האָט זי אויסגעבראַכן אין א
דעל געלעכטער. די מענער זיינען אלע גלייך, האָט זי געזאָגט לאַכנדיק. פאר יעדער
פרוי זיינען זיי גרייט צו קניען. זיי זיינען פול מיט ענטוויאזם און שיינע ליבעס-
אויסדרוקן, האָט זי ניט אויפגעהערט פון אים שפאַטיש צו חוזק'ן. אָבער אלפרעד
איז אלץ ניט אָפגעשטאַנען, נאָר טאַגיאַיין און טאַגיאַוים איר נאָכגענאַנגען, פעסט
אַנטשלאָסן צו פרווון זיין גליק...

און ווען ער האָט באַמערקט, אז מערי איז שוין אנטוואָפנט, האָט ער געבעטן

זיינע עלטערן, אז זיי זאלן אים מער ניט מוטשען מיט שדכנים און שדוכים, ווייל שר האָט שוין א מידל.

זיין צוערשט שעמעוודיקער קול איז געווארן צוטרוילעך, און ער האָט מיט שטאַלץ דערציילט וועגן זיין ראָמאַן מיט מערין. אוי א ווייטיק צו מיינע יאָרן האָט אלפרעדס מוטער אויסגערופן, כאַפּענדיק זיך מיט ביידע הענט פארן קאַפּ, אוי, מיט חנה'טשעס טאָכטער וויל ער דאָך גאָר חתונה האָבן, האָט זי געזאָגט צו איר מאן, וועלכער איז געזעסן און געליענט אַ צייטונג.

וואָס, ווילסט אויך אזוי אויסזען ווי סענדער שפּילבערג? האָט זי מיט צאָרן געפרעגט איר זון. ווי זאָגט מען עס: „וואָס פאַר א מאַמע, אזא טאָכטער“.

ניין מאַמע, ניט שטענדיק שטימען די פּאָלקס-גלייכווערטלעך מיט דער ווירט-לעכטיקייט, האָט אלפרעד פּאַרלענן געזאָגט. אלע סימנים זיינען נאַראָנים, בלוזי סימן דלות בלייבט. מערי איז א פּרעכטיקע שיינקייט, און זי איז אויך קלוג און אויפֿ-ריכטיק, נאָך צופיל אויפֿריכטיק, און זי וועט מיר זיין א נומע, ליבע און געטרייע לעבנסבאַנלימערין! אָבער ניט קוקענדיק, וואָס ער האָט גערעדט מיט אזוי פיל זיכערקייט אין זיין שטימע, מיט אזוי פיל אנטשלאָסנקייט וועגן זיין הייסער ליבע צו מערין, האָט ער דאָך דערפילט גרויס עגמת־נפש און אויך אן אינערלעכן קאמף מיט זיך גופא, ווייל פונקט, ווי צו מערין, האָט ער אויך געפילט א הייסן ליבעס־געפיל צו זיינע עלטערן, וועלכע זיינען געווען דורכאויס קעגן דעם שידוך. אָבער ווי אויף להבעים, וואָס מער זיי זיינען געווען קעגן, אלץ מער איז אין אים געשטיגן דאָס ליבעס־געפיל צו דער יונגער חנ'עוודיקער מערין, וועלכע איז געווען שטאַרק באַשיידן אין איר גאַנצער האַלטונג.

און פונקט ווי „באַשיידענקייט איז די קרוין פון אלע טונגן“, אזוי איז אויך מערי געווען די קרוין פון אלפרעדס לעבן... זי האָט אין זיין האַרץ אזא פּלאַם אָנ־געצונדן, דאָס ער האָט געפילט, אז ער איז אירער, הונדערט פּראָצענטיק אירער מיט זיין גאַנצער פּלאַטערנדער ריינער נשמה... עס האָט אים געצויגן צו איר מיט טויזנטער פּעדיב. איר געשטאַלט האָט אים פאַרפּאָלט ביימאָג און ביינאַכט. ער איז כּמש אויסגעגאַנגען פון בענקשאַפט צו איר. און וואָכן־לאַנג איז זיין האַרץ צעריסן געווען אין צווייפל און ספּקות. ער האָט נאָכגעקלערט צי זינדיקט ער ניט אמאָל מיט זיין ליבע.

ס'זיינען געווען מאַמענטן, וואָס ער האָט זיך געפילט דערשלאָגן, וואָס ר'איז געווען טויט בלאַס און אויף זיינע ליפּן האָבן געציטערט פּראַנג: איז כאמת זיין וואואַדיקע ליבע צו מערין? אזא חטא? איז טאַקע א זינד ליב צו האָבן א מידל, וואָס אומגליקלעכערווייזע האָבן זיך אירע עלטערן גע'גמט? ניין, ניין האָט אן אינער־

לעכע ליבע-שטימע געשרינגן. ניין, ס'איז ניט קיין חמא. ס'איז ניט קיין שום זינד!
ליבע איז גליק. יא, ס'איז א גליק צו ליבן און זיין געליבט...

א ציטער גייט דורך איבער זיין קערפער. זיינע אויגן ציגן זיך אין בוך
השמשות-געוועב, ווען ער טראכט וועגן דעם קאמף, וועגן דעם שווערן קאמף, וואָס
ער דאַרף בייסומען...

און ווען ר'האַט שוין אלע שוועריקייטן באַזייטיקט, ווען אלץ האָט אים שוין
אויסגעזען הימליש-שוין, ווען די גאַנצע וועלט האָט דאָכט זיך צו אים געשמיכלט,
ווען זיין מערי, זיין ליבע מערי איז געשטאַנען אין איר ווייסן הופּה-קלייד ביי זיין
דעכטער זייט, און מיט איר שלאַנקער פיגור ווי א סאַטוע אויסגעזען ווי א סלאַך,
ווען אירע אויגן האָבן זיך געצונדן ווי אויפגייענדיקע שמערן, ווען איר בליק האָט
אויס געוואַרעמט, ממש געברייט, דעמאָלט, ווען ער האָט דאָס ערשטע מאל אין זיין
לעבן דערפילט אזא גאַנעטקייט פון א באַמת ליבענדער פרוי. האָט זיך אָפּגעשפּילט
איינע פון די סאַמע האַרצרייסנדסטע פאַרצווייפּלונגס-מענעס. געשען איז דאָס
אין מאָמענט, ווען דער שטאַט-רב, האָט ווי תמיד פאַרן געבן הופּה-קרושין אפּער
לירט צו דער כלה, דאָס זי זאָל גוט געדענקען די הייליקייט פון דער דאָזיקער נאַכט.
זי זאָל זיין יידיש, צניעותדיק, אָפהיטן הייליק די ריינקייט אין פאַמיליען-לעבן,
און זי זאָל זיך פירן ווי איר מאַמע.

אַמאָ די לעצטע ווערטער האָבן ווי אן אָנגעגליטער דינער שפּיז אויפגעריסן
די אייטערדיקע געשוויר, וואָס זיין מאַמע האָט אויסגעהאַדעוועט אין זיין מוה.
עס האָט זיך אַלפּרעדן א שטאַרקער מיש געטון אין די געדאַנקען. פאַרשידנ-
פאַרביקע רעדער האָבן גענומען מאַנצן פאַר זיינע אויגן, וועלכע האָבן זיך פּלוצלינג
מאָדע ברייט פונגאַנדערגעפּנט.

א ווילע האָט זיין שטאַרער בליק געבאַלאַנדזשעט. געבאַלאַנדזשעט איבער אלץ
און אלעמען, און באַלד ווי פאַרגליווערט געוואָרן. א ביטערער גרימאס האָט אויס-
געקומט זיין מויל, פון וואָנען עס האָט זיך צו ערשט דערהערט א צאַרנדיקער צייך
געקרייך, וואָס איז שפּעטער איבערגעגאַנגען אין א משונה'דיק-ווילד געלעכטער.
ס'האַט ניט געהאַלפּן דעם רב'ס באַפעל צו זאָגן הרי את, און אפילו ניט מערים
ליבעס-דייד. טו אויס די ווייסע תכריכים האָט אַלפּרעד מיט שוים אויף די ליפּן
געשרינגן צו מערי'ן; טו אויס! און לאַכענדיק משוגע-ווילד האָט ער צעפּאַכעט זיינע
אויסגעבילטע פּויסטן און אַנטלאָפּן פון אונטער דער הופּה...

א ברזטיקער שפאט

בערמא האָט געשטאַמט פון זייער אָרעמע עלטערן, אָבער דורך די אלע יאָרן פון נויט, קאַמף מיטן טאַגטעגלעכן לעבן, האָט זי קיינמאַל ניט אויפגעגעבן די האָפּנונג, וועלכע זי האָט דעפּאָזיטירט אין איר שיין ליאַלסע־פּנימל, אַזוי, אז תמיד פלעגט זי נאָר גיין שפּאַצירן, ניט האָבענדיק אפילו קיין חשק זיך צו לערנען. זי איז געווען מער אין דער נאַס, ווי אין דער שול אָדער אין הויז. און ס'איז איר גער לונגען. גליקלעכער־ווייזע איז איר מער ווי געלונגען. האָט דאָס טאַקע זי אריינגעפירט אין אַזאַ מין עקסטאַז, אז ניט נאָר וואָס זי האָט שטאַרק געהאַלטן פון זיך, ניט נאָר וואָס זי האָט געהאַט אין זיך די פולע הונדערט־פּראָצענטיקע זיכערקייט, נאָר זי האָט זיך אליין פאַרגעטערט, פאַרהייליקט זיך פשוט, פאַרגעסענדיק צומאַל, דאָס איר מאן איז א זייער געלערנטער און אינטעליגענטער מענטש, און תמיד האָט זי נאָר אים געוואָלט דיסקטירן, אים איבערצייגן, אז כאָטש זי איז ניט אַזאַ געלערנטע, כאָטש זי איז ניט קיין אדוואָקאַט, קען זי א סך בעסער דאָס לעבן ווי ער. און איז בכלל קליינער פון אים. א פאַקט — איר שטענדיקער דערפאַנג.

אין טאַקע מאַנועל געשטאַנען א שטאַרק־בלייכער און גערוועאיש געביסן די ליפן, ניט ענטפערענדיק איר מיט קיין איין איינציג וואָרט, אויף אירע קולות, דאָס ער זאָל גיט פירן קיין מלחמה מיט די קינדער וועגן לערנען, ער זאָל זיך בכלל ניט מישן אין דעם דערציאונגס־פּראָבלעם, ווייל דאָס געהער אויסשליסלעך איר, נאָר איר, און זי איז גענוג קאָמפּעטענט!

און זי זשאַנעטע איז געזעסן ביים טיש מיט א ספּאָרט־צייטונג אין האַנט און אוצפּה'דיק געשמייכלט, בעת איר מאַמע האָט מיט א פאַרשנורעוועט פּיסקל גער האַלטן אין איין שרייען און ליאַרעמען, און דערקלערן איר מאַן, אז מ'דאַרף די

יזננט לאָזן ניין אויף זייער — דורך זיי אליין — אויסגעוויילטן וועג, ווייל זיי ווייסן בעסער ווי די עלטערע, זיי זיינען מאָדערנער, זיי זיינען קלוגער און מ'דארף זיי ניט שמערן. און אויב זשאַנעטע וויל שוין ניט מער לערנען, איז א סימן, אז זי האָט שוין גענוג. מסתם ווייסט זי, אז מ'דארף ניט מער. אדרבה ואדרבה, זאָלן זיין א סך אזעלכע ווי זי, האָט בערמא געזאָגט מיט כעס, און גלייכצייטיק מיט שטאַלץ, וואָס זשאַנעטע איז איר קאָפּיע...

די אטמאָספּערע אין שטוב איז געווארן אזוי אָנגעצויגן, אז ס'האָט זיך גע- דאכט, דאָס מ'האָט ארויסגעפאָמפּעט די לופט און אָנגעפילט די שטוב מיט עפעס אזא מין נאז אָדער עמער. מ'דארף ניט האָבן א צו שאַרפן בליק, מ'דארף אויך ניט זיין א צו גרויסער תלמיד חכם — האָט מאַנועל געמראַכט — בכדי אויפצוכאָפן דעם גאַנג פון די צוויי היפּענדיקע פּראָצעסן, אינם לעבן פון זיין ווייב.

פון איין זייט האַלט זי, אז וואָס ווייניקער מ'קען, געזונטער איז, און דערפאַר מאַכט זי זיך ניט קיין עגמת נפש וואָס זשאַנעטע וויל ניט מער לערנען. זי שעמט זיך אפילו ניט, וואָס אזא דערוואַקסן מיידל אָן עין הרע האָט ניט צומאָל קיין נימנאָזיום-קורס פאַרענדיקט. פון דער צווייטער זייט, ווידער, זוכט זי א שידוך צו טון, דוקא מיט אַ בחור וואָס האָט א פּרייע פּראָפּעסיע, ווי א דאָקטאָר, אן אדוואָד קאט אָדער אן אינזשעניער... זי האָט פון דער נאם מיטגעבראַכט אזא חיה'שע זעלבסטשטענדיקייט, אז זי האָט אים, מאַנועלן קיינמאָל ניט געלאָזט קומען צום וואָרט. קיינמאָל מיט זיין מיינונג זיך ניט גערעכנט און דאָס האָט אים וויי געמון. האָט ער זיך אָנגענומען מיט מוט, און ווען זי האָט זיך אביסל באַרוואַקט און אויפ- געהערט נוואַלדעווען, האָט ער א קלאַפּ געטון אין טיש און מיט צאָרן אויסגעשריען: ניין, איך וועל ניט דערלאָזן, אז זשאַנעטע זאָל חתונה האָבן מיט אַ געלערנטן מענטשן, ווייל זי וועט ניט זיין גליקלעך, זי וועט זיך מיט אים קיינמאָל ניט קענען פאַרשטענדיקן, ניט אפילו זיך אדורכרעדן. ניין, ניין האָט ער געשריען און גע- האַלטן זיך ווי א דעמב, ווי א פעסטער דעמב, וואָס האָט ניט קיין מורא פאַר זאווער- יוכעס. ער האָט זיך ניט קיין וואַסל געגעבן. עס האָבן זיך אויפגעעפנט ביי אים באַהאַלטענע רעזערוואַרן פון ענערגיע און קעגנשטעלונג-קראַפּט. ניין, כ'וועל ניט דערלאָזן א צווייטן צו מיין שטאַנד, ניין, כ'וועל ניט דערלאָזן — האָט ער גערעדט מיט כעס. איך וועל יאָ פירן א מלחמה מיט מיינע קינדער, ווייל ווען מען קריגט זיך, איז א סימן, אז מען קריגט זיך פאַר עפעס. עס איז א סימן, אז עפעס האַלט נאָך צוזאַמען. אז ס'איז נאָך דאָ אן „עפעס“ קיין אָרט פאַר קריגערייע איז נאָר דעמאָלט נימאָ, ווען אלץ איז שוין צעטיילט, דערווייטערט, צעריסן איינער פון צווייטן, צוויי באַזונדערע וועלטן. כ'וועל ניט דערלאָזן, אז דו זאָלסט פאַרקריפּ-

מלכה אפעלבוים

לען איר יונגן געדאנק, איינערדענדיק איר, אז די הויפט-אויפגאבע פון דער פרוי איז נאָר צו קולטיווירן און קאָנסערווירן דאָס שיינע פּנימ'ל בכרי אזוי ארום צו פאַנגען א חתן, חתונה האָבן, און פארטיק.

ליידער איי ווי תמיד, מאַנועל געבליבן דער באַזיגער. מיט א חוזקדיקן שטייכל האָט בערטא געקוקט אויף איר מאן, ווען ער האָט גערעדט וועגן דערציונג, וועגן קינדער-געדאָנס וועלכן מען דאַרף שטודירן, צו וועלכן צוועק מ'דאַרף זיך אריינגלאָזן אין אן אומגענדלעך ריזיק פעלד פון קינדערפּסיכאָלאָגיע, וועגן קינדער-פּראָבלעמען, וועלכע זיינען דער אָביעקט פון דעם קינדס געדאָנק, און וועגן נאָך אזעלכע ענלעכע זאכן, און ווען ער האָט פארענדיקט, האָט זי אין קורצע ווערטער אים דערקלערט, אז זיין אדוואָקאטישער קאַפּ איז נאָר פעאיק צו ליין געריכטס-פּראָבלעמען, און ניט די לעבנס-פּראָבלעמען. שוטה דו איינער, טפּש, ווי אזוי קען א מיידל באווייזן צו זיין געלערנט, אויב ביי פופצן אָדער זעכצן יאָר האָט זי שוין חתונה, האָט בערטא געפרעגט. כ'ווייס האָט זי ווייטער גערעדט, כ'ווייס, אז דו וועסט געוויס זאָגן, אז ס'איז טאַקע לעכערלעך, נאַריש, חתונה צו מאַכן א מיידל אין אזא עלטער, דו וועסט געוויס אויפסקלערן אויף דיין פּילאָזאָפּישן שטייגער, אז אזא יונג מיידל איז נאָך ניט פעאיק צו דערפילן דעם פליכט, וואָס דאָס חתונה געהאַטע לעבן לייגט אויף איר ארויף, כ'ווייס דייע אלע „אָבערס“ נאָר וואָס קען מען טון, ווען די בחורים ווילן דוקא אזעלכע יונגע מיידלעך. און פון אן עלטערער, מעג זי זיין קלוג און געלערנט לאַכן זיי זיך אויס. א נו, וואָס זאָנסטו איצט, האָסטו זי נצחונדיק געפרעגט, זעענדיק ווי ער בלייבט ווי אַן לשון.

איך... איך זאָג... כ'זאָג שטאַמלט מאַנועל, אז שחרית האָט צו מנחה, מיטן רוקן זיך א קער געטון, און לויט מיין אויפאסונג איז דאָס א זייער שלעכטער סימן פאר דער ציסקונפט פון דער פרוי. ממש א דערנראדירונג, אויף וועלכן זיי כאַפן זיך ניט.

די מענער-וועלט האָט, זעט אויס, מורא פאר דער דינאַמישער פרויען-ענערגיע, פאר איר שטייגן וואָס אמאָל העכער און העכער אויף אלע געביטן און אין אלע צווייגן פון לעבן. זיי, די מענער האָבן מורא, אז די פרוי זאָל זיי ניט איבערשטייגן, דאַריבער ווילן זיי די פרוי צוריק צובינדן ווי אמאָל אין די אלטע צייטן צום וויינל און צו דער קיך, האָט מאַנועל מיט איבערצייגונג אין זיין שטימע געזאָגט. ניי, לאָז זיך אָפּ פון שווינדל, לאָז איבער דייע טעאָריעס און שיינע רעדעס

פארן געריכמזאל, האָט גערטא מיט א פעסטער שטימע געזאָגט, מ'דארף נאָכגיין דער מאָדע, מ'דארף ניט אריינקלערן וואָס דער מאָרגן וועט ברענגען. היום — היינט און חי געלעבט.

שוין שיינע עטלעכע וואָכן, ווי זשאַנעמע מיט אירע דריי קינדער זיינען ביי אירע עלטערן, ניט וועלענדיק אהיים גיין צו זיך אין הויז. זי וויל ניט, זאָגט זי, זיין צוזאמען מיט איר זשאַקאָבן, וועלכער קוקט אויף איר פון אויבן אראָפּ, האָט קיינ-מאָל ניט וואָס צו רעדן מיט איר, שעמט זיך מיט איר צו קומען אין דער געזעל-שאפט, שעמט זיך אפילו מיט איר פאר זיין סעקרעטאָרין. מאַכט איר יעדער רנע אויפטרקזאם אויף איר ניט איידעלער און אָפט גרייזיקער אויסשפראך א. א. וו. גיין, גיין זי וועט ניט אהיים גיין, זי וויל ניט אוועקגעבן איר אַזוויינג לעבן אלס קרבן אויפן טובח פון וויגל און סיד... זי וויל ניט מער הערן פון אים, ווייל זי קען שוין ניט אויסהאַלטן מער אזא מין דערנידעריקונג...

א כעס, אן אינערלעכער צאָרן, באַהערשט זי. א שנאה צו איר מאן, און צו זיך נופא, וואָס זי האָט ניט געפאָלגט איר פאָטער, הלמאי זי האָט זיך ניט צוגע-הערט צו זיינע קלונע ריין, אז ער גלויבט זיך ניט צו, אז זי מיט זשאַקאָבן זאָלן קענע, לעבן צוזאמען. אים דאכט זיך, פלעגט ער זאָגן, אז דאָס איז בלויז א חלום, א שפּאס... און איצט, איצט האָט די ווירקלעכקייט באַשטעטיקט זיין אויסדרוק. ס'איז א שפּאס, א בלוטיקער שפּאס...

א דועל מיטן גורל

מאסס איז א שוין אויסגעוואקסענער בחור, א זייער קלוגער, ענערנישער, א ווילנכפולער, מיט א רייכער, שיינער פאָעטישער נשמה.

ניט קוקענדיק אויף זיין טרויעריקער לאַגע, אויף זיין פאריתומקייט, ניט קרענדיק אויף זיין שלעכטן גורל, וואָס האָט ווי אויף צו להכעיס אים על פי רוב צד געזונגען ניגונים פון עצבות, האָט ער זיך געהאַלטן שטאַרק און מוטיק. עפעס ווי ער וואָלט געפילט, אינסטינקטיוו געפילט, אז עס איז פאַראַן אין לעבן פון יעדן טראַגישן מענטשן אזא מיין רגע, ווען די לייַדן זיינע ווערן פאַרוואַנדלט אין א שפּיל, אין אַן אזאַרמ. די לייַדן יוערן גאָר א סך מאָל אינטערעסאַנט. ער וויל אליין זען, וויפּ א מענטש קאָן אויסהאַלטן. עס שרעקט אים ניט דאָס, וואָס ער פילט, אז אַ פאַטיס יאָגט אים. ער וועט פרווון קעמפן קעגן אָט דעם פאַטום — האָט ער געטראַכט. עס וועט זיין העכסט שפאַנענד זיך צוצוקוקן, ווי אזוי עס זעט אויס א דועל צווישן מענטש און גורל.

ער האָט זיך טיף געביסן די ליפּן. און וואָס מער זיינע אלבאסמער-ווייטע געזונט טע ציין האָבן זיך איינגעשניטן אין זיי, אלץ מער הנאה האָט ער געפילט. יעדע לאַך ניק איז אָפּגעטראָטן, עס האָט בלויז געהערשט אינסטינקט. און טאַקע אינסטינקטיוו זיינע זיינע לייַדן ביי אים פאַרוואַנדלט געווארן אין נאַטירלעכקייט. ער האָט אוועק געיאָגט די מרה שחורה און איינבייסנדיק זיך מיט זיינע ציינער אין האַרטן גורל פלעגט ער אפילו אין גאָר שווערע מאָמענטן פון זיין לעבן צוזינגען א פריילעכע מעלאָדיע... ער פלעגט זיך א סך מאָל אליין ווונדערן, טראַכטן און וועלן זיך דערטראַכטן, פון וואָגען עס נעמט זיך צו אים אזא ווילן צו ננינה, וואָס איז גאָר א

באשטאנד־טייל פון חסידות, אין דער צייט, וואָס ער איז אפילו קיין רעליגיעזער ניט. יאָ, קיין רעליגיעזער איז ער ניט, קיין חסיד אודאי ניט, אָבער דאָך געמעלט אים די חסידישע ליטעראַטור, וועלכע איז פול מיט מאַמדים, וואָס ווייזן ווי ווייט נגינה איז אַ באַטעמפונגס־מיטל. ער ווייסט, אז מיט נגינה קען מען עפענען אלע טויערן פון הימל, און מיט עצבות קען מען זיי אלע שליסן. ער ווייסט, אז מיט מוט און נגינה קען מען עפענען טויערן און ברעכן אפילו מויערן, אזוי פלעגט תמיד זאָגן זיין רבי. ער ווייסט אויך, אז כאָטש ר' נחמן בראַסלאַווער האָט געמראָגן אין זיך דעם גאַנצן צער און צאָרן פון דער וועלט, איז ער געווען פריילעך און געהייסן אויך אַנדערע פריילעך זיין. און טאַקע דערפאַר האָט ער, מאַסס, זיך געקלאַמערט אין נגינה, און ניט געמאַכט זיך הערן, ווען מ'האַט אים אריינגעזאָגט, אז ר'איז געמומען קיין ישראל, ווייל הימלער האָט אים געיאָגט, אין ניט אויס בענטשאַפט צו ציון. ער האָט אַלס ענטפער נאָר אונטערנעווונגען אַ שוין פאַלסלידל, אָדער שעלמיש געשטייכלט, פון וואָס אַ סך האָבן געדורנגען, אז די שרייפלעך אין מוח זיינען אים פונאָדערנעשרויפט. עפעס ניט מיט אלעמען, ניט אויסגעהאַלטן נעבעך די גיהנומדיקע הימלע־רייסורים, גערירט אויפן קאַפּ, פלעגן די אַרומיקע מורטלען אונטער זיינע פלייצעס, פונקט ווי אין ריאָ דע זשאַנעראָ.

אָבער ער, מאַסס, האָט זיך ניט געמאַכט הערן, ניט געמאַכט זיך פון דעם קיין ענמת נפש. און ווען ס'האַט אים שוין אמאָל יאָ אַ ברי געמון אזא עלעכער אויס־דרוק, פלעגט ער זיך אַ כאַפּ מוֹן צו די ביכער. שעה'ן גאַנצע לייענען. דאָס לעצטע איז געווען זיין בעסטער צייט־פאַרטרייב. ער האָט שטאַרק ליב געהאַט צו לייענען. די ביכער זיינען געווען זיינע בעסטע חברים, פונדאָנען ער האָט בשפע געשעפּט אלע מאָל נייע עצות אויף צו קענען אויסהאַלטן דעם עקזאַמען, אויף צו קענען זיך זעלירן מיט זיין גרויזאַמען גורל, וועלכער האָט זיך אָנגעזעצט אויף אים, און זוכא געוואָלט אים צעברעכן. אויך די נאַטור האָט ער מאַסס פון אייביק אָן ליב געהאַט. דאָריבער פלעגט ער טאַקע אין זיינע מאָגאַטאַנע אַרבעטסלאָזע טעג, אויף שעה־לאַנגע פאַרפאַלן ווערן אין פעלד, וואַלד אָדער גאַרטן, און צערטלען די בלויע קאָרן־בלימעלעך, די פראַכטפולע רויזן, די שיינע מאַרגאַריטעס, כריזאַנטעמעס און די קליינע „פאַרנעס מיך ניט“. און ס'האַט זיך אים געדאַכט, אז יעדעס בלימעלע, יעדעס גרעזעלע, האָט זיין אייגענע, באַזונדערע, טיפּזיניקע אינטעליגענץ, זיין איי־גענעם נאַטור־זמר. און צוזאַמענגענומען אלע, און דורך אלע אינאיינעם ווערט באַ־שאַפן אַ ניגון. אזא מיין האַרציק־פיינפילנדער ניגון, אויף צו טרייסטן אומגליקלעך איינזאַמע מענטשן — אזעלכע ווי ער, וואָס זיינען אזוי אומברחמנותדיק באַעוולט

געווארן פון גורל, וואָס זיינען דורכן לעצטן מיט כח ארויסגערופן געווארן אויף א דועל...

א צווייטן טראגישן מאָטיוו האָט אים דער גורל אונטערגערוקט, אין פארם פון ליבע... פון הייסער און אויפריכטיקער ליבע צווישן אים און דער געזונטער, שיינער שוואַרץ-אויניקער צאברא. זיי זיינען געווען צוויי פונקט פארקערטע טיפן. עפעס מער ווי פארקערטע. הונדערט פראָצענטים היפּוכדיקע. ער — א צארטער, מיט אן איידעלער, דעליקאטער נאַטור, הארט אין קאַמף מיטן גורל, אָבער ווייכ־הארציק אין לעבן. תמיד א הומאַרפולער, תמיד א נומער, א בענקנדער נאָך צערט־לעכטיגט...

זי — א תמיד שטרענגע, מיט א האַרטער, טרוקענער נאַטור. ענערגיש, טעטיק, בריווגריק, פול מיט קראַפט צו באַצווינגען, באַהערשן און אפילו א סך מאָל אונטערדריקן. אייביק הוצפּה'דיק.

ניט געקומט אויף דעם, וואָס זיי האָבן זיך הייס ליב געהאַט, פלעגט זייער צוזאַמענלעבן אָפט פארוואנדלט ווערן אין צאָרן, אין טרויער, אין פיינלעכן צור־שטאַנד, האָס פלעגט ביידן ברענגען מער טרויער, פּיין און שוועריקייטן, ווי גליק און פרייד. אין אזעלכע מאָמענטן פלעגט דער צארטער כאַסס, אָדער מרדכי, ווי זיין ווייב פלעגט אים רופן — זיך פילן ווי אין לאַגער אונטער דער הערשאַפט פון די נאַציס. ער פלעגט זיך פילן פאַרלוירן, איינזאַם, און פלעגט זיך נויטיקן אין באַראַלישער היף. זיינע צעשרויפטע גערוון פלעגן אין אזעלכע מאָמענטן דערפירן אים צו פאַרשידענע קאַפּריזן, צו א קראַנקהאַפטן צושטאַנד, פון וואָס ער פלעגט זייער א סך ליידן, און דאָך ניט אונטערגעבן זיך, ווייטער פאָרגעזעצט דעם קאַמף, דעם שווערן קאַמף מיט זיין גורל, ניט אויפגעבענדיק די האָפּנונג. מיטן נאַצן ברען זיינעם, מיט דער נאַנצער ענערגיע זיך אריינגעווארפן אין דער ארבעט. געווען אַס־טיוו, שעפּעריש און פראָדוקטיוו. געווען צופרידן מיט דער שיינער, רייכער קאַליר־פולער בילדלעכקייט, מיט וואָס די נאַטור האָט באַשאַנקען די געגנט, ווו ער האָט געווינט. ר'איז אויך געווען צופרידן, שטאַרק צופרידן, וואָס עס איז אים סוף־כל־סוף געלונגען בייצושטיין דעם נסיון, וואָס ער קאָן פועלן ביי זיך, און איינהאַלטן זיך און ניט ענטפערן זיין בתיה'ן, ווען זי נעמט זיך מיט אים קריגן.

פארקערט, יוען זי, בתיה, איז צעטראָגן, גערווען, צאָרנדיק און רעדט מיט כעס און פאַרכיטערונג, שמייכלט ער גאָר. ער שמייכלט צו איר, בתיה'ן, גוכד מיטיק און קוקט אויף איר מיט מיטלייד, מיט צאַרטע ליבעס־בליקן, פון וואָס זי ווערט זייער צעטומלט. זי שטוינט, זי האָט בשום אופן ניט געקאָנט פאַרשטיין, פּונוואַנען עס נעמט זיך צו מרדכי'ן, דעם שווער פון גורל געפרוּוטן, אזוי פיל גער־

דילד, אזוי פיל איינעהאלטמנקייט, וואָס איז א גייסטיקער אוצר. זי איז געווארן אויסער זיך פון זיין האַנדלונג, זיין פיינקייט, זיין איידלקייט האָט זי ממש איבער-אשט און ארויסגערופן א סך, זייער א סך בייסיקע, געהיימע געוויסנביסן, ווי אויך גרויס פארדרום, צוליב איר האַרטער און באַצווינגערישער האַנדלונג, אויף וואָס זי האָט געבעטן פארציייאונג.

זי האָט געבעטן איר ליבן מרדכי'ן, דאָס ער זאָל פאַרנעסן, גענצלעך פאַרנעסן אין די שווערע, שאַטנדיקע, טרויעריקע מעג. ער זאָל פאַרנעסן די אומזיסטע ליידן, וואָס זי האָט אים פאַרשאפן מיט איר שטענדיקער באַפעלערישקייט, און בכלל מיט איר ניט גוטער און ניט טאַקטישער האַנדלונג. זי האָט אים צאָרט אַרומגענומען, און טוליענדיק זיך צו זיין ברוסט, האָט זי פאַרשעמט געבעטן, אַז ער זאָל איר מוחל זיין, אויף וואָס מרדכי האָט געענטפערט מיט אַ לאַנג דויערנדיקן קוש, וועמענס עכאָ עס האָט ווי באַשאפן א שיר השירים, א ניגון פון גליק, צופרידנקייט און גאָלדן איבערן גורל.

א קוק אויפן זייגער

עליוזאבעט הערט ניט אויף צו מאַטערן איר מוח, בכדי צו דערגיין מארוואַס איר מאן, וועלכער האָט זי תמיד אזוי הייס אויפריכטיק לײַב געהאַט, איז פלוצלינג צו איר געוואָרן אזוי אייניקאַלט, אזוי גלייכגילטיק, אפּאַטיש, ממש אן אומחן אויף איר געוואָרפן. די דאָזיקע האַנדלונג זיינע איז פאַר איר געווען א זייער שטאַרקע באַליידיקונג, וואָס האָט רואינירט, ממש צעבראַכן, און פאַרמיאוסט איר ס'לעבן. זי פאַלט אוועק אויפן דיוואן און שליסט צו די אויגן. אירע שלייפן קלאַפן ווי מיט קליינע העמעלעך און לאָזן זי ניט טראכטן, כאַטש זי ווייסט טיף אין זיך, אז זי דאַרף איצט קאָנען אלץ איבערטראכטן, איבערקלערן, נענוי אויסרעכענען, ווי איז זי האַט מיט אים צו פירן דעם אָפּענעם שמועס, צו וועלכן זי גרייט זיך. ניין, זי איז איצט ניט בכח אויף קיין שום אָנשטרענגונג, נאָך דעם, וואָס ער איז היינט נאָך מיטיק ארויס פון שטוב בלויז זאָגענדיק א גוטן טאָג, ניט געבענדיק איר אפילו א קוש, פון העפלעכקייט כאַטש אַ קוש אין האַנט. ניין, אזא גרויסע באַליידיקונג קען זי ניט איבערטראָגן. ניין, זי קען איצט וועגן נאָרניט טראכטן. דער קאַפּ טוט איר שטאַרק וויי, ניט נאָר דער קאַפּ, נאָר איר גאַנצער גוף איז איר שטאַרק אָנגעווייטיקט. איר, עליוזאבעט, וואָס איז ניט אזאַ מיאוסע, איז אויך א קענען אין די דראַבנע שוואַרצע פינטעלעך, האָט גרויס אָנזען אין דער בעסערער געזעלשאפט, זאָל דאָס טרעפן, איז מער ווי שרעקלעך. יא, ווען מען זאָגט כאַטש, אז זי איז אן אלטימאָדישע פרוי, א שמוציקע, א תמיד אָפּגעלאָזענע, מילא, אָבער איר, איר זאָל דאָס קומען אונטער די אויגן, זי זאָל דאַרפן זוכן סיבות, אָדער נאָר אַ מיטל אים צוצוהאַלטן, יא, ס'איז שוין אָך און וויי צו דער פרוי, וואָס דאַרף זוכן די סיבה פון איר מאַנס אָפּגעקילטקייט צו איר, פון זיין גלייכגילטיקייט, און

דארף זיך קלינגען אויף צוצוהאלטן אים, זאָנט עליוזאָבעט צו זיך זעלכסט, שוין ניט מיט איר אמאָליקן פאָריסענעם טאָן און בלייבט ווייטער ליגן אויפן דיוואן א צעבראָכענע, א באַליידיקטע. ניין, זי איז איצט ניט בכוח אויף גאָר. פארפאלן. זאָל זיין וואָס עס וויל, זי וועט אויסטון דאָס שעם־היטל. סיי ווי סיי איז איר ס'לעבן אומדערטרענגלעך, אן עק! א סוף! זאָל געשען אפילו דאָס ערנסטע, זאָל זי אפילו פון עגמת נפש פלאצן און שטאַרבן, עס גייט איר איצט מער נאָרניט אָן. פארקערט, דער טויט וואָלט זי אפשר נאָר אויסגעלייזט. אָט דער געדאַנק באַרוואַקט זי אביסל, ווייל ס'זיינען פאָראַן מאַמענטן, ווען דער רעיון וועגן טויט איז א זייער גרויסער טרייסט. דער באַרימטער פילאָזאָף ניטשע האָט אפילו זיך אמאָל אויסגעדריקט, אז „בלויז דער געדאַנק וועגן טויט גיט אים די מעגלעכקייט רואיק איבערצושלאָפן די נאַכט“.

יא, נאָר דער טויט קען זי באַפרייען, האָט זי געטראַכט, און פעסטער גע־וועמשיט די אויגן־הייטלעך בכדי ניט צו זען די שיינע גאָלדענע זון, וועלכע האָט זיך ווי מיט כח אַריינגעריסן דורך די דיסקע פאָרהאַנגען אין איר צימער און ווי גערייצט זיך מיט איר, גלייך ווי זי, די זון, וואָלט א מענטשלעך לשון באַקומען, און מיט שטאַלץ דערציילט איר, ווי מחיהדיק עס איז איצט אין אַנבליק פון אירע שטראַלן. זי האָט איר דערציילט די פריילעכקייט, די מחיהדיקע שטיפערשיקייט וואָס עס פילן די אלע, וואָס ליגן איצט אויפן ווייס־נעלן זאמער ביים ראנד פון ים, און דאָס קילע ווינטל גלעט זייערע צעקאַכטע, ברוין־אַנגעגליטע לייבער.

און אפשר זאָל איר זיך טאַקע אַנטון און צופאָרן אביסל צום ים, אפשר וועט די ים־לופט באַרוואַקן מינע צעשרויפטע גערוון, בליצט אויף אין איר מוח א שפּאַל־נייער געדאַנק.

אפשר טאַקע אים, מוזין צו להכעיס? אפשר אזוי ארום אים מאַכן אייפער־ייכטיק? אפשר, וואַרט... און אפשר, אפשר איז דאָס טאַקע געווען די סיבה, הויבט זיך אָן צייטיקן א צווייטער געדאַנק...

אפשר האָט מײן צופיל אויפגעריסנקייט אים אָפגעקילט? אפשר טאַקע דאָס צופיל פּוצן זיך, דאָס שמירן און פאַרבן זיך, האָט קאַליע געמאַכט און צעשטערט איר שיר־השירום־דיקן שלים־בית? אפשר טאַקע די צודעקאַלטימטע קליידער אירע, די אַנטבלויזקייט, האָט אים אָפגעקילט, געהאַט א פאַרקערטע ווירקונג? יא, יא זי זערמאָנט זיך איצט טאַקע, ווי ער פלעגט תמיד זאָגן, אַז ווען פרויען וואָלטן גע־וואָלט וויפיל רייז, וויפיל חן זיי פאַרלירן צוליב זייער נאַקעטקייט, וואָלטן זיי באַ־שיידענע קליידלעך באשאפן, אפילו דעמאָלט, ווען עס וואָלטן אזעלכע אויף דער וועלט נאָר ניט געווען. זיי וואָלטן אליין באשאפן א גאָט פון קליידונג. זיי גופא,

וואָלטן נעהאַסט די אנטבלויקויט, און וואָלטן זיך באַמיט וואָס מער סודות'דיק צו זיין.

דערווייל ווערט אַלץ טונקעלער, עליוזאָבעט וואַרפט זייטיקע בליקן דורכן פענסטער, און קלערט, וואָס פארא קלייד זי זאָל אָנמין היינט צו באַגעגענען איר מאַן צום אָונט־ברויט. א מירע, אָבער א פרייערע שטייט זי אויף פון דיוואן און עפנט די קליידער־שאַנק, וווּ זי נעמט צוערשט מיט די אויגן, און דאָן מיט די הענט נישטערן צווישן די קליידער און קאָסטיומען. און א פאר'דאגה'טיקייט, פשוט א מרה־שחורה'דיקייט באַדעקט איר פנים.

ס'טייטש, איז טאַקע מעגלעך, אז אין איר נאַנצער נארדעראַבע זאָל זיך ניט געפינען קיין איין איינציג פארמאכט ספּאַרט־קליידל? אַ! דאָס איז דאָך אוממעגלעך, ס'זאָגט זי, און נעמט נאָך ניקער און נערוועאישער נישטערן מיט אירע הענט צווישן די מלבושים, ווייל זי ווייסט, אז די שעה איז שוין א שפעטע און באַלד קומט מווי פון נעשעפט.

יא, יא כ'האָב, האָט זי צו זיך אליין אויסגעשריען מיט פרייד, און ארויסגע־נומען דאָס טונקל־גראַנאַמענע ספּאַרט־קליידל מיטן ווייסן שפיצן־עלנערל און קליינע פערלמוטערנע קנעפלעך און שנעל ארויפגעצויגן אויף זיך.

נעשיקט אַרומגעאַרטלט איר טאַליע מיט א ווייס זאַמישן פאַסעקל און אויך ניט פאַרנעסן אריינצולייגן אין טעשעלע ביים לינקן לאַץ א שוין געהאַפטן טיכעלע, וואָס האָט דערגענצט די עלעגאַנץ פון דעם ספּאַרט־מלבוש.

נאָכן פאַרקעמען זיך האָט זי בלוז גענומען אביסעלע פאַרפיום, פון דעם, וועלכן מווי פלעגט אָפט נוצן.

מוזיס א וואַרעם־ליבלעך לאַנג־דויערנדער קוש אויף דעם נלאַטיקן ניט באַ־פאַרבטן פנים, האָט ווי אן עלעטרישער שטראָם געווירקט אויף עליוזאָבעטן, וועלכען האָט פאַרשעמט אַראָפּגעלאָזט אירע אויגן, פונקט ווי דעמאָלט, ווען זי האָט פון אים דעם ערשטן קוש באַקומען, אַלס צייכן פון הייסער און אויפריכטיקער ליבע. און אזוי האָט זי זיך שוין בעת'ן גאַנצן אָונט־ברויט געהאַלטן שעמעוודיק־נאַאיוו, וואָס דאָס האָט איר זייער א סך חן צוגעגעבן, ממש געכישופט... מוזיס מילדער און צאַרטער בליק, וועלכער האָט געבלאָנזשעט כסדר איבער איר פנים, האָט צו־ביסלעך און אומבאַמערקבאר געמאַכט רויטלען אירע באַקן און מחיה'דיק געגלענט איר לייב, וועלכעס האָט ייך אָנגעגאַסן מיט אן אנגענעמער היץ, ווען זי האָט גע־זען, אז איר מווי האָט נאָכן אָפּעסן אָונט־ברויט א סוף געפון אויפן זיינער...

די ודוי פון א פרוי

א גרויסער, שווערער וואַלסן, ווי א שטיק בלוי, האָט זיך אראָפּגעלאָזט אויף ר' יעקב ראָזענטאַלס הויז און איינגעהילט עס אין שוואַרצן, אין טרויער. פון די פענסטער, פון וואָנען עס האָט ערשט ניט לאָנג געשלאָגן א העל, שאַרף ליכט, וואָס האָט באַגאַסן א גרויסע טייל נאָס, קוקט אַרויס א מוראדיקע טונקעל־קייט. אָנשטאַט די טענער פון חסידישע ניגונים, וואָס האָבן זיך געטראָגן פון ר' יעקב'ס איינציקן זונס פּייל, הערט זיך אַ שטייל געזאָגעריי פון תהילים, באַגלייט פון ויפּצן און קרעכצן. א שטייל פאַרשטיקט געוויין פון ר' יעקב'ן פּילט אָן דעם אַרומ מיט אימה. נישטאָ די פּריערדיקע לעבעדיקייט, מונטערקייט און אויפגערוימט־קייט. אלצדינג שטייט אומעטיק, שטייל ווי ברונז. א וויסטקייט, א מרה־שחורה קוקט אַרויס פון יעדן ווינקל. א גאַנצע כאַפּטע אַרעמע ווייבער שטייען פאַרן הויז. זיפּצענ־דיק, ברעכן זיי מיט די הענט, און אויפהויבענדיק הויך די אויגן צום הימל, בעטן זיי א ניכע רפואה פאַר ר' יעקב'ס פּרוי. יא, א ניכע רפואה פאַר דער גוטער און טייערער פּרוי! דאָס הייסט א צרה פון גאָט! דרשנט א יידענע וועלכע שטייט אין מיטן דער כאַפּטע ווייבער. דאָ ערשט ניט לאָנג אַזאַ אומגליק... דער בן־יחיד, אויף וועלכן זי האָט געוואַרט גאַנצע צען יאָר ביז זי האָט אים געבוירן, האָט זיך נעבעך גע־שמד'ט און חתונה געהאַט מיטן אַרגאַניסטס טאָכטער, און איצט, איצט איז ווידער זי אזוי שווער קראַנק. אַך גאָמעניו! גאָמעניו זי ליידט דאָך נעבעך פאַר פרעמדע וינד, ווייל זי גופא איז דאָך א טייערע, גוטע און ערלעכע פּרוי. זי האָט דאָך קיין פליג ניט געטשעפעט. זי איז דאָך אַ כשר'ע יידענע. אוי וויי נעבעך, נעבעך! פאַר פרעמדע זינד! עט, נאַרישקייטן — זאָגט א צווייטע, וואָס נוצן איצט די אלע רייד,

די אלע מעשיות, ווי אייגענע זינד, פרעמדע זינד, מ'דארף בעטן נאָט, אז ער זאָל איר שענקען דאָס לעבן.

יא, לעבן, זי וועט שוין לעבן — כאפט אונטער א דריטע. די דאָקטוירים זאָגן, אז ס'איז נישטאָ קיין שום האַפנונג זי צו דערהאַלטן ביים לעבן. זיי זאָגן, האָט מיר מרים, די רינסט, דערציילט, אז די מינוטן זיינען געציילטע. יא, געציילטע רגע'ס נעבעך! נייט שוין, נייט שלאָגט איבער א הויכע, דארע יידענע וועלכע שטייט אין א זייט, א יידיש סינד טאָר ניט און דארף ניט אזוי רעדן. די דאָקטוירים ווייסן א סך! זיי ווייסן א גרויסע קרענק! זיי הויבן ניט אָן צו וויסן פון נאָר. ווען זיי זאָגן, אז ס'איז שוין נאָר שלעכט, אז ס'האַלט שוין אַט אַט, העלפט ערשט דער אייבערשטער. הלואי, הלואי זאָל אזוי זיין — כאפט אונטער די כמעט גאַנצע כאַפּטע ווייט בער. פון אייער מויל אין גאָט'ס אויערן... אמן, אמן שרייען זיי אלע און קוקן פרובן ארויף צום הימל...

ניט נאָר אין גאס איז פארגעקומען אזא גערעדעריי, נאָר אויך אין הויז גומף האָט מען זיך געשושקעט שטיל וועגן דער שווערער, האַפנונגסלאָזער לאַגע פון ר' יעקב ס פרוי, און וועגן דער סיבה וואָס האָט זי דערפירט צו דעם דאָזיקן מצב, צו דער דאָזיקער שווערער קרענק. יעדער באַזונדער האָט געקרעכצט און געזיפצט און צוגלייך ווי זיי האָבן געבעטן ביי גאָט א רפואה שלמה פאר פייגעלען, האָבן זיי שטיל אין האַרצן געבעטן, אז גאָט זאָל זיי אָפהיטן פון אלעם שלעכטן, און עס זאָל זיי חלילה אזא צרה ניט אונטערקומען. היט אָפ גאַמעניו! היט אונרו פון אַלדאָס בייז!

פלוצלינג האָט אַ בליץ געטון, גלייך ווי דער הימל וואָלט זיך געשפּאַלטן, און איינגעהילט די וועלט אין פייער, באַלד דאָרויף האָט אַ הילך געטון א דונער נאָך וועלכן ס'איז נאָכגעקומען א שטורם־ווינט וואָס האָט משונה'דיק געפיפּט און געוויינט, גלייך ווי עס וואָלט זיך ווער אין יענעם טאָג אויפגעהאנגען. אלע אָנוועזענדע האָבן מיט שרעק געווענדעט די אויגן צום פענסטער און האָבן ניט באַמערקט ווי פייגעלע האָט צוגערופן איר מאן, און שטיל אויפן אויער אים געזאָגט, אז ער זאָל בעטן דעם גאַנצן עולם, אז זיי זאָלן אויף אַ שטיקל צייט פארלאָזן איר שטוב, ווייל זי וויל מיט אים עפעס ריידן אויף אויף אויג. ר' יעקב, וועלכער האָט אזוי הייס און אויפריכטיק געליבט זיין פרוי, האָט גערן דערפילט איר פארלאַנג. און אוועק זעצנדיק זיך אויפן ראַנד פון איר בעט און נעמענדיק אירע הענט אין זיינע, האָט ער מיט אַ זייער געבראָכענער שטימע געזאָגט: דו קענסט ריידן פייגעלע, מיר זיינען

אליין אין צימער, איך האָב אלע אַרויסגעבעטן. רייד פייגעלע, רייד, איך האָב ליב דיין קול, כ'האָב ליב דייע קלוגע רייד! א שווערער ווייטיקלעכער זיפּץ הויבט אַויף פייגעלעס איינגעפאלענעם ברוסטראַסטן. צוויי גרויסע טרערן שמעלן זיך אין אירע אַרויסגעשטאַרטע אויגן, ווען זי דערקלערט איר מאַן, דאָס פאַרן אוועק גיין פון דער וועלט, וויל זי זיך פאַר אים מתודה זיין. יאָ, זי וויל זיך מתודה זיין, זאָגט זי. זי מאַכט א ווילע א פּויע, טוט א קרענקלעכן הוסט, נאָך וועלכן זי שפּייט אויס א פאַרגליווערט שטיקל בלוט, און דאַן הויבט זי אָן אָפּאַטמען וואָס אמאָל שווערער און שווערער און הויבט אָן מיט אַ שוואַכער, קוים הערבאַרער שטימע איר ודוי. זי דערציילט מיט טרערן ווי זי האָט שרעקלעך געליטן פון דעם וואָס זי איז געווען סינדערלאָז. יאָ, שרעקלעך געליטן, זאָגט זי, און מיט די לעצטע כּחות שילדערט זי איר בענקשאפט צו מוטערשאפט. זי דערציילט ווי שטאַרק זי האָט סקנא געווען יעדער פּרוי, וועלכע האָט געשוואַנגערט, און ווי מינדערווערטס זי האָט זיך געפילט ווען זי איז געווען צו גאסט ביי אירע חבּרמעס, וועלכע האָבן חתונה געהאַט אין דער זעלבער צייט וואָס זי, און דאָרט געמראָפּן צו עטלעכע סינדערלעך, וועלכע האָבן אָנגעפילט דאָס הויז מיט פּריילעכקייט, מיט געזאַנג און געלעכטער און נאָך אָנגעשמעקט די דערוואַקסענע אויך מיט פּרייד, מיט הומאָר און צופּרידנקייט.

אָבער צו וואָס נוצט דאָס אלץ איצט צו דערמאָנען? צו וואָס ניסן סמאָלע אויפן פּיער? צו וואָס זיך אָנשמרענגען, ווען די דאָקטוירים האָבן דיר דאָס לעצטע שטאַרק פאַרבאָטן, יאָ מיינ טייערע פייגעלע, דו ווייסט דאָך, אז די דאָקטוירים האָבן דיר שטרענג פאַרבאָטן צו ריידן, זאָגט ר' יעקב מיט דער זעלבער געבראַכע-גער שטים וואָס פּריער, און אָפּווישנדיק מיט זיין נאָד-טיכל די גרויסע טראָפּנס שווייס פון איר געל-וואַקסענע פנים, דערלאַנגט ער איר אביסל וואַסער, אביסל קאַלט מינעראַל-וואַסער, וואָס זי טרינקט גערן אויס בכדי צו קענען פאַרזעצן איר ווייטערדיקע דערציילונג, איר ודוי, וואָס איז א לאַנגע קייט פון שרעקלעכע ליידן, פון יסורים און פּיין.

זי דערציילט ווי אין א געוויסן פּרויטיק, מיט צוואַנציק יאָר צוריק, ווען איר מאַן איז געווען פאַררייזט, און זי האָט אויסגעצאָלט די ארבעטער דעם וואָכן-לויין איז צופעליק איר בליק געפאלן אויף דעם פּלאַקס-האַריקן יוזשעקן, דעם מאַשיניסט פון איר זאָקן-פאַבריק, און ווי א מוראדיקער געדאַנק האָט זיך אריינגע'גנב'עט אין איר קאָפּ, און טראָץ אלע אירע אָנשמרענגונגען, טראָץ איר אינערלעכן קאַמף, כּסדר געגעבערט אין איר מוח, ניט וועלנדיק אויפהערן אויף איין מינוט, אויף איין רגע אפילו. און זי דערציילט ווייטער, ווי אין די שלאָפּלאָזע נעכט, ווען זי האָט גאָס

געמאכט די קישנס מיט אירע טרערן, איז דערשינען דאָס געשמאלט פון דעם הויכן, געזונטן פול־בלוטיקן יוזשעקן, וועלכער האָט איר שטאַרק געלאָקט און געמאכט האכטיקער קלאפן איר הארץ, שנעלער פליסן ס'בלוט אין אירע אָדערן, און פילנדיק, אז זי ווערט פשוט משוגע, אז די כחות גייען איר אויס, האָט זי אין קורצע שטריכן גערציילט, ווי מיט אַ שטיקל צייט שפעטער, ווען ער, יעקב, איז ווידער ניט געווען אין דער היים און זי האָט ווידער געמאכט די אויסצאלונג, האָט זי יוזשעקן איבער־געלאָזט צום לעצטן, און דעמאָלט... דעמאָלט איז... איז עס געשען.

זי טוט ווידער א הוסט און רעדט ווייטער. זי דערציילט ווי מיט אַ מינוט שפע־טער, בלויז איין מינוט דערנאָך האָט זי עס שטאַרק באַדויערט. זי האָט שטיקער ממש פון זיך געריסן, זי איז שיעור משוגע געווארן, ווייל זי האָט גאַנץ גענוי אָפֿ־געשאצט איר זינד און געשראָקן זיך פאר גאָטס שטראַף, ווי אויך פאר דעם וואָס ס'קאָן נאָכקומען, ד. ה. פאר די פּאָלגן פון יענער לייכטזיניקער מינוט. יא, ס'האָבן זי שטאַרק געשראָקן די פּאָלגן פון יענע ניט אויסגערעכנטע, לייכטזיניקע מינוטן. אָבער מאָדנע — זאָגט זי, זי האָט זיך געשראָקן, און גלייכצייטיק אויף עפעס גער־האַפט. זי האָט געפילט א געמיש פון שרעק און האַפנונג, פון זיסקייט און ביטערניש, פון צופרידנקייט און אימה. עפעס אזוינס, וואָס מ'קאָן מיט ווערטער ניט איבער־געבן, און ארויפלייגנדיק איר דארע האַנט אויף איר האַרצן, בעט זי, אז ער, יעקב, זאָל איר מוחל זיין פאר דער חרפה און צער וואָס ער האָט צוליב איר געליטן. זי וויל נאָך עפעס ריידן, זי וויל אים זאָגן, אז טוימע איז יעדער מוחל, אָבער זעענדיק זיינע פּלוצלינג־ארויסגעזעצטע, צעשראָקענע אויגן מיט די ציטערדיקע ליפן, איז איר פשוט דאָס לשון אַפגענומען געוואָרן. זי האָט געהאַט דעם איינדרוק, אז דער הימל האָט אראַפגענידערט און קוועטשט איר הארץ, איר גאַנצן גוף אזוי שטאַרק, אז ס'האָט איר אויסגעפעלט לופט און אָטעם.

א וויילע האָט געהערשט א קבר'דיקע שטילקייט און דאן האָט ר' יעקב דער ערשטער אָנגעהויבן ריידן מיט אַ שטימע וואָס האָט זיך געבאָרן אין טרערן.

הייסט עס — זאָגט ער — אז שלמה'לע איז ניט מיין זון?

יא, הייסט עס — אז ר'איז... האָ? דער שלמה'לע מיט דעם זיידענעם פנימ'ל און די פאות איז ניט מיין קינד, נאָר... נאָר יוזשעקס? און דו, דו האָסט געקאָנט ביי דיר דאָס פועלן? דו האָסט דאָס געקענט טון? שיט ר' יעקב איין פראגע נאָך דער אַנדערער. יא, איין פֿראגע נאָך דער צווייטער פאלט פון זיין מויל, ווי שארענ־דיס גליענדע פייער־קוילן.

אוי! אוי! אוי מיין חורבן! מיין חורבן שרייט ר' יעקב, רייד, רייד, דו האָסט דאָס געקענט ביי דיר פועלן?

יא, איך בין געווען שוואך. שוואכער פון דער בענקשאפט צו מוטערשאפט — ענטפערט פייגעלע מיט א וויינענדיקער קוים הערבארער שמים, וועלכע טרינקט זיך אין א ים בלוטיקע טרערן, און נעמט ווידער דערציילן וואָס פאר א נואלדיקע מלחמה זי האָט געפירט מיט זיך גופא, און סוף־כל־סוף האָט דער באַנער, די בענק־שאפט צו מוטערשאפט געזיגט.

און דו שעמסט זיך ניט צו דערציילן, אז דו האָסט געוואָלט האָבן א קינד באדיי פון א גוי?

פייגעלע! פייגעלע, נאָך וואָס האָסטו דאָס אלץ דערציילט? פארוואָס האָסטו ניט באַגראָבן אין דיין הארצן דעם סוד? פייגעלע זאָג, אז דו האָסט גערעדט פון היץ! זאָג, אז דאָס אלץ איז א ליגן! שרייט ר' יעקב און אויסביילנדיק א פויסט הויבט ער אליין אָן מיט אַ ניט מענטשלעך קול צו שרייען. ס'איז א ליגן! ס'איז ניט אמת! ס'איז א הוילער ליגן! זאָג אויך אזוי, זאָג אויך אזוי — שרייט ער צו פייגעלען — ווייל כ'פיל אז דער מוח ווערט מיר צעשפרונגען! כ'פיל אז איך ווער משוגע! כ'פיל... כ'פיל...

און כאָטש דעם מאַנס ווייטיק און צער האָבן פארקלעמט איר טראַנס הארץ און געמאַכט עס קאָנוולסיוו קארמשען, איז זי דאָך ניט נאָכגעקומען זיין פארלאַנג. ווייל די חרטה פון די אלע יאָרן האָט איר געהייסן אין די לעצטע מינוטן פון איר לעבן זיין אמת'דיק, אויפריכטיק, שילדערנדיק, ווי שרעקלעך פיינלעך עס איז מיט־יונעמען אזא שווערן סוד אין קבר.

זיי שטאַרק מיין מאַן! און געפין א טרייסט אין דעם וואָס מיין קינד האָט זיך גע'שמד'ט, און ניט דיינס.

דאָס זיינען געווען פייגעלעס לעצטע ווערטער, נאָך וועלכע עס האָט זיך פארשלאָסן דאָס מויל אויף אייביק...

דאָס איז געווען איר ודוי.

זכרונות און בילדער

דויער און אויסדויער — ווייטער בליק און אויסבליק — דאָס זיינען די נעבענשטע אייגנשאַפטן פון פּרץ הירשביין, וועגן וועלכע איטשע מאיר קאלעקט טערס טאָכטער האָט געטראכט אין אן אָנגעגלייטהייסן טאָג, זיצנדיק ביים ברעג פון ים. אירע ברייטפונאַנדערנעעפנטע אויגן האָבן געפינקלט און געווארפן צע-שראָקענע בליקן אי אויף דער ווונדער־שיינע פּאַנאָראַמע, אי אויף דעם ים, וואָס האָט, דאכט זיך, גערעדט צו איר מיט לשון.

אמאָל האָט ער ליכטיק געשמייכלט און אמאָל געוווּזן א טונקל טרויעריק פנים. אָט איז ער ווי א שיינער קרישטאל־לויטערער שפיגל, אומשולדיק קינדעריש נאָאיוו און פּלוצלינג אין סאמע מיטן דערינען זיך אָנגעהויבן קנייטשן, זיך רעשיק געברויזט, געבלעזלט און שרעקלעכע העוויות געמאַכט. און דאן ווידער אמאָל גע-זאָרן רואיק, ערנסט און זייער געדולדיק, און ווינקענדיק שעלמיש מיט זיין שימער־דיק גרינלעך וואסער־קאָליר האָט ער אויסגעזען ווי א לעבעדיקער אָרנאַניזם מיט זיינע באַזונדערע שטימונגען און קאפּריזן: גאָטס באַשעפעניש, וואָס אמאָל איז ער מונטער און אמאָל טרויעריק, אמאָל הומאָרפול, נוטמוטיק און אמאָל אויס-געברויזט און צעטראָגן, פונקט ווי זי, איטשע מאירס טאָכטער, וועלכע קאָן בשום אופן ניט שלום מאַכן מיטן געדאַנק, אז איר געבוירן־שטאָט אָסטראָווצע ווי אויך יאָס אמאָליקע פּוילן ווו עס האָט זיך אַנטוויקלט און געבליט א פּאַרצוווינגטע יידישע פּרעסע, ווו עס האָט זיך אויסגעשיילט, אויסקריסטאַליזירט א גאַנצער דור פון יונגע יידישע שרייבער, שוישפילער און קינסטלער ליגט שוין אונטער חורבות, געהערט שוין צו דער פּאַרגאַנגענהייט... זי דערמאָנט זיך אין איר אַלטער היים — אן ערב יום כיפור ביי דער שול. דער רעש, ס'געוויין, דער טרערן־קוואַל, דער כל-

נדרי ניגון, די הויכע ווייסע ליכט אין די קעסטלעך מיט געלן זאמר, דאָס שפינד
וועבס אין די ווינסעלעך, די צעשניצטע מיט חלב-באגאָסענע טישן, דער פאר-
שטויבטער ארון-קודש מיטן צעדריוועלטן פרוכת. אלץ, אלץ האָט געפאָכעט מיט
דרך ארץ און אימה'דיקן הייליקן ציטער, אָבער אויך גלויכצייטיק מיט זייער פיל
האַפונג. מ'האָט פון דאָרטן, בשפע ארויסגעצויגן כמתון אויף א נוט, גליסלעך
נייאָר.

און איצט, איצט ווי אזוי קען מען קלערן וועגן דויער און אויסדויער, ווען
הויך ווי דער וואָלקן איז די כוואליע פון צער און צאָרן. ווען די לופט וואָס איז
נאָך נעדיכט און פול מיט בלוט-ריה, שמעקט שוין פריש פול מיט אטאם און —
— הידראָזשען. די שווערע ברענענדיקע הייסע יאָרן, די אָנגענליטע און די
אינסווויזטאָרישע מיט די ביטערע געראנגלענישן מיט די נסיוס'דיקע ליידן, די
בלוטליכע טרערן נאָך דער מיליאָנענדיקער עקרה מיטן זיך צוזאָמען מיט איר נאָך
נענדיקער בענקשאַפט און צעפענען איר אָנגעווייטיקט הארץ ווי א מחזור ווו עס
זיינען פארשריבן מיט בלוט די תפילות וואָס דערציילן פון קדיש, פון א בית-
הקברות פון פארשניטענע אספיראציעס, פון יזכור.

און ווען זי רייסט זיך א רגע אָפ פון איר פארטראכטקייט און זעט ווי דער
בריינער הימל טריפט מיט זון, זילכער און בלויטיק, ווי אויפן האָרוואָנט צייכנט
זיך א טיר-בלוינער פאס, וואָס באַהעפט זיך מיטן שפיץ פון פאָן דע אסוקאר בארג,
וועלכעס גיט נאָך צו מער גלאַנץ און דינעם רייז דער אזוי שיינער און פראכטפור-
לער פאנאָראַמע, פארדריסט איר שטאַרק, וואָס די נאטור איז געבליבן אין איר
גאַנצער, ממש פולשטענדיקער גאַנצקייט ווי קיינמאָל גאַרניט. עס טוט איר ווי
וואָס עס האָט זיך גיט פארוואָלקנט די בלויע הימל-הויט. עס קרענקט איר, וואָס
די זון שפאצירט ווי תמיד מיט אויסגערעכנטקייט ארום איר קרייז. זי פילט ווי
איר ברוסט ווערט איר שיעור צעריסן פון ווייטיק און נאָגנדיקער בענקשאַפט...
זי בענקט נאָך אירע שוועסטער און ברודער, נאָך משפחה און פריינט, נאָך אירע
ליבע און טייערע שילער, נאָך די גאסן און אפילו נאָך די משוגעים פון אַסטראָווע.
נאָכן משוגענעם יצחק, נאָך אפרים ניעזשו און איטעלע.

זי וואָלט מיט פארנעניגן אויסגעטוישט דאָס פיינע און באַקוועמע לעבן פון
דאָ, אויפן אמאָליקן. די אַלטקונאווער גאס מיט די בלאָטעס זעען ביי איר אויס
איצט פיל שענער ווי די פיינ-אויסגעפלאסטערטע מיט גרינס און בלומען באַפוצטע
דיאָל'ער גאסן, ווייל דאָרט האָט זי געהאַט גליסלעכע, פריידיקע טעג אין קרייז פון
אירע אייגענע און נאָענטע. אוי די אלטע היים!!!

וויפיל הן האָט דאָרט דער שבת געהאַט!

א שיינער שבת'דיקער מאיפרימאָרנן. די זון רוקט זיך לאַנגזאָם אריין אין שול-געסל און דעקט איבער מיט שטראלענדר-גאָלד איין זייט א לאַנגע מיט הייזער, גלייך ווי זי וואָלט וועלן מיט איר זון-באלזאָם פארהיילן, אָדער בעסער געזאָגט, ווייניקסטן אויפפרישן די שמוציקע, האַלבי-אַפגעקראַכענע פארב פון די ווענט, די געפלאַצטע פון פראַסט טירן און פענסטער-ראַמען. אויסטריקענען די בלאַטעס און אויפלעבן אביסל דאָס קליינווארג, וואָס איז געבעך א גאַנצן ווינטער געזעסן אין שטוב.

אויף מערב-זייט אונטערן שאַטן ווייעט אַ קיל ווינטל וואָס הוידעט די ביליק-טוילענע נארדין אין צעפנטן פענסטער פון דעם קליינעם חדר ווו חברה גרייט זיך צו גיין אין וואַלד אויף מאיוווקע.

פריילעכע, זינגענדיק גייען זיי פאמעלעך איבער דעם פיין-אויסגעפלאסטערטן שמאָלן וועג, וואָס שלענגלט זיך צווישן גרינער לאַנדשאפט.

דער פרישער סאָסנע-רדיח פון געדיכטן קונאווער נאָדל-וואַלד רייצט ליב די נאָז, פילט אָן די נשמה מיט פרייז, יוגנט און לעבן. חברה ווערט אזש שטיפעריש און נעמט אימיטירן איינער דעם אַנדערן און אפילו דעם פויגל, וואָס שאַלט דאָרט אויף אַן אומגעלומפערט-הויכן בוים.

זיי מאַכן פארשידענע איבונגען און זינגען הויך אויסן קול.

אפילו דעמאָלט, ווען ס'יידישע לעבן אין פוילן איז געווען פון דורות איינגע-פונדעוועט, האָט שוין יוגנט פארבענקט געזונגען, ניט וויסנדיק אליין פארוואָס. אין זייער געזאָנג האָט זיך געפילט דאָס ניט ארויסגעזאָגטע געפיל, טיפע האַפנונג און חלומות, וועלכע קענען מיט סתם ווערטער ניט איבערגעגעבן ווערן; שטרע-בונגען וואָס קאָנען ניט ארויסגעזאָגט ווערן, סודות'דיקע בענקשאפט פון האַרצן און טרערן וואָס זיינען נאָך ניט אויסגעוויינט געוואָרן.

יא, געזאָנג דאָס איז דאָך די אמת'ע נשמה-שפראך. די יוגנט, וועלכע האָט געטראָגן אין זיך אוצרות פון לעבן און נייכט האָט געמוזט דאָס אין געזאָנג אויס-ניסן...

אַבער ניט בלויז מיט שירים האָט חברה אויסגעפילט דעם שיינעם מאי-אויס-פלוג. גרופענווייז האָבן זיי זיצענדיק אויפן גראַז בשותפות געקעלט אין וויכטיקע ווערק, ווערק פון די בעסטע שרייבער.

אפילו צו „עטיק" פון ברוך שפינאָזא האָבן זיי זיך נעכאפט, אין וועלכן זיי האָבן זיך אזוי שטאַרק פארטראכט, אז זיי האָבן אזש ניט באַמערקט ווי אויפן יאָריזאָנט האָבן זיך טיפע וואַלקנס פארגנב'עט, און היילנדיק די הימלישע סודות דאָבן זיי אויך אַנגעזאָגט א רעגן...

ס'איז א קילער בין-השמשות. מיט שטילע און לאנגזאמע טריט שליכט זיך אסת'קע אריין אין שטוב פונוואָנען עס טראָגן זיך לאַנגע אָנגעצויגענע חסידישע גיגונים בעת'ן שלוש סעודות, וואָס צערמלען די נשמה. אך ווי עס בענקט זיך נאָך דעם וואָס איז געווען און איז מער ניטאָ! — אך ווי עס ווילט זיך!
אז ס'זאָל זיין ווי געווען, כאַטש איין שעה! מורמלט אין איר אן אינערלעך-פארשטיקט קול וואָס באַדט זיך אין טרערן.

אַך איר טאַטע!

זיין מילדער בליק, זיינע שיינע מעשיות וועגן רבנים, וועגן דעם אָסטראַווער צדיק. וועגן דער גרויסקייט פון אָסטראַווער רבין ז"ל, דער גוואלדאָווער גייסט זיט נאָר אין תורה נאָר אויך אין וועלטלעכע וויסנשאַפטן, אין אלע שבע חכמות, א גרוץ אין מאַמעמאַטיק און וועגן זיין פאסטן, וועגן קאָזשעניצער רבין און וועגן נאָך אנדערע. וועגן דער גדלות פון זיי אלע.

תמיד ווען ס'איז אים געווען שווער אויפן הארצן, פלעגט ער דערציילן, האָט ער ביי זיי א טרייסטוואָרט באַקומען, א גוטע עצה, א ברכה.
און דאָס האָט אים געגעבן מוט איבערצוטראָגן אלע ליידן, אלע שווערע און ביטערע צרות.

אוי דער טאַטע אירער, קיינמאָל דאכט זיך קיין גוטן מאָג ניט געהאַט, ס'גאַנצע לעבן איז געווען איין גאַנצע קייט פון ליידן. אָבער נאָך ניט אין פארגלייך מיט די ליידן פון זיינע סינדער, אי פון די וועלכע זיינען אומגעקומען אויף קידוש השם, אי פון די, וועלכע זיינען לעבנגעבליבן און ווערן געמאַטערט טאָג און נאַכט פון די שרעקלעכע קאַשמאַרן, פון זכרונות און בילדער...

טרערן

שטיף, כמעט אומבאמערקט פון קיינעם, זיצט יצחק אין זיין צימער און טראכט וועגן דער פארגאנגענהייט. שוין וואָכן, חדשים, ווי ער האָט אין דעם שטיף הויז פארגלויבן דעם לויף פון דער צייט. ער קוקט דורכן פענסטער, ער פארמאכט די אויגן, און עפנט זיי, און עס דאַכט זיך אים, אז די גאס זעט אויס אַנדערש ווי זי האָט מיט א רגע פריער אויסגעזען. אָט דאַכט זיך אים, אז די שעה'ן גליטשן זיך, און אָט, זעט יעדע שעה אויס, ווי אן אייבוקייט. יאָ, ער קען זיך קיין עצה ניט נעבן מיט זיין איינזאמקייט. איינזאָם, פארוואָס עפעס איינזאָם? האָט ער דען ניט קיין סינדער? יאָ, אָן עין הרע פיר סינדער, צוויי זין און צוויי טעכטער, אָבער וואָס גייט זיי אָן דער טאַטע, דער אלטמאָדישער טאַטע.

זיצט ער טאַקע איינער אליין צווישן די פיר ווענט און טראַכט מיט גרויס גאָרוונדערונג וועגן די אמאָליקע סינדער פון די קליינע שטעטלעך, וואָס ס'רוב פון זיי, האָבן ניט געוואָלט וואָס הייסט עשירות און ווילטאָג. און וואָס איז שייך צו גאָלד, זילבער, ברויליאַנטן, געשניצטע מעבל, פּערסיש'ע טעפּיכער, קרישטאָלן, בילדער, סקולפּטור און שפיגלען איז ביי אים א ספק, א גרויסער ספק, צי זיי האָבן דאָס גאָר ווען ניט איז געזען אין זייער לעבן.

און דאָך, דאָך איז די חשיבות פון עלטערן געווען ביי זיי איינע פון די הויז ליקסטע אויפגאַבן. זיי האָבן געהאַט א גוואַלדיקן דרך ארץ פאר זיי, ניט קוקענדיק אויף דעם וואָס, די עלטערן האָבן זיי ניט געגעבן אפילו דאָס מינימאַלסטע, דאָס עלעמענטאַרסטע. אָט למשל די שטוב פון זיין רבי'ן, ר' משה אהרן מלמד, וועלכער האָט געהאַט גרויס אָנזען אין שטעטל. עפעס א קלייניקייט, ער איז דאָך ר' חיים זינדל האַלטשוקס איידעם! יאָ, ער האָט געהאַט גרויס כבוד, אָבער א קליין צימערל פון דלת על דלת.

א חוץ צוויי בעטן, צווישן וועלכע עס איז געווען אריינגעשטעלט א וויסער הילצערנער טיש מיט צוויי בענק, און אין דער זייט א ניט גרויסער גרינער קופערט איבער וועלכן ס'איז געהאנגען א שפיגעלע אין א פראסט רעמל, און דריי צולייג' בענקלעך, איז דאָרט מער גאָרניט געווען... אָ! ניין, א טעות, ס'איז נאָך געווען: עטלעכע שמאַטעס וואָס האָבן זיך תמיד געטריקנט ביים אויוון, איין קאץ און זיבן סינדער. זעקס יינגלעך און איין מיידעלע.

פלעגט טאקע שרה'לע עטלעכע מאָל אין טאָג ארויפריכין אויפן קופערט צו דעם שפיגעלע, בכדי בעסער צו קענען זען, גוט צו קענען אָנמוקן אירע פעך־שוואַר צע לאָקן, די בירשמיכלענדיקע אויגעלעך און דאָס בלאַסע פנים פון טאַטן, וואָס איז געווען א תמיד פארמאָטערטער צווישן זיינע תלמידים פונקט אַנטקעגן איבער דעם שפיגעלע...

א סך מאָל האָט זי געדרייט מיט איר פאָריסן־שקאַצעוואַטע נעזל און אַרויס־געשטעלט איר צינגל צו יאָסעלען, וועלכער פלעגט מיט איר טשעפען, טוענדיק בנבנא א צי איר קליידל. שייכלעך פלעגט שרה'לע טראָגן גאָר אום שבת, און דאָס כּסדר צעריסענע, ווייל די שייכלעך פאר איר פלעגט מען קויפן ביי דער יידענע וואָס האָט געהאַנדלט מיט אלטוואַרג... און ווען עמיץ וואָלט זיך צוגעקוקט צו אָט אַ דער שרה'לען, ווי אירע באַרוועסע פיסלעך טאַנצן איבער דער מאַמעס קופערט, טופען איבער די שטיינער פון הויף און אָפטמאָל הענגען זיי אַריבער פון דעם פאַרקאָן, וועלכער טיילט אָפּ דעם הויף פון דעם שכנישן הויז, אזוי, אז ס'דאַכט זיך, אז זיי הענגען אָן זייער באַלעבאַסטן, ווייל די אויבערשטע העלפט פון מיידעלע געפינט זיך אויף איין זייט, און די אונטערשטע העלפט אויף דער צווייטער זייט פאַרקאָן, ווען מען אָבסערווירט אירע צעשוּיבערטע האָר און דאָס אויסגעשמירטע פנימ'ל אירס, קען מען האָבן דעם איינדרוק, אז דאָס איז עפעס א ווילד באַשע־פעניש, א גייסטיקער קריפּל אָן דעם מינדעסטן פאַרשטאַנד, אָן אויפנאַמס־פעאָר־קייטן און דער עיקר אָן סענטימענטן.

דאָס זעלבע האָט מען אויך געקענט טראַכטן וועגן אירע ברידערלעך, וואָס פלעגן אויך תמיד אַרומגיין פאַרשמירטע און באַרוועסע, אָבער שטענדיק אָנגעטון אין אַרבע־כּנפות'לעך מיט לאַנגע ווייסע ציצית, וואָס פלעגן זיך פאַרמשעפען אין זייערע אויסגעמאַנערטע פיסלעך, מאַכנדיק זיי זייער אָפט פאַלן, צערייסנדיק מיט זייער שרעקלעך געשריי דאָס ביסעלע לופט, וואָס האָט אָנגעפילט דאָס קליינע שטיבל אין דעם שמאָלן הויף. נאָר אזוי ווי קיינער האָט זיך לחלוטין אויף זיי ניט אומגעקוקט האָט ס'געוויין לאַנג ניט געדויערט. מען איז אייפגעשטאַנען אָן עמיצנס הילף, צורעכט געמאַכט די יאַרמולקע אויף די צעפאַטלטע הערעלעך און ווידער

זענמען לויפן און קריכן אויף דער מאמעס קופערט, אויף פארקאנעס, אויף הויפנס מיסט און אויף די אלטע ברעטער, וואָס זיינען געלעגן אין א ווינקל פון הויף פון איין יאָר צום צווייטן אויף אויפצושמעלן א סוכה. יאָ, יאָ ווילדע באשער פענישן וואָלטן מען געקענט מיינען אין ערשטן אויגנבליק. און גיי דערקלער עמיצן, זאָגט יצחק צו זיך זעלבסט, גיי זאָג עמיצן, אז פון אָט די שרה'לעך, מענדעלעך, שלמה'לעך און יאָסעלעך זיינען ארויסגעקומען די גרעסטע פערזענלעכקייטן, און דער עיקר: איבערגעגעבענע און געטרייע קינדער, וועלכע האָבן הייליק אָפּגעהיטן כבוד אב ואם. דעם טאָמנס א וואָרט איז געווען א געזעץ!

און ווער זעט ניט אימשיינסגעזאָגט די איבערגעגעבנקייט און די סענטיי מענטן פון די היינטיקע קינדער, פון די דאָקטוירים, אינזשיניערן און ארוואָקאָטן? אָבער ס'איז קיין ווונדער ניט, טראכט ער ווייטער. די קינדער פון דער אלטער היים זיינען פון דער פריסטער יוגנט אָן דערצויגן געווארן צו א הארט לעבן, דאָ דיבער האָט יעדער מילדער בליק, יעדער שמיכל, יעדער צוקערל, יעדע נייע זאך וואָס מ'פלעגט זיי געבן ארויסגערופן א פרייד, א יום־טוב ממש. יאָ, ער יצחק אליין וואָס ניט איין יום־טוב'דיקע שטימונג אזעלכע איבערגעלעבט. ניט איין מאָל האָט ער אליין צעריסן זיינע הויזן, אָדער ארויסגעריסן דעם דאשעק פון הימל, אבי צו קענען פילן אזא יום־טובדיקייט אויף דער נשמה.

און דאָ, דאָ טראכט ער, באַדן זיך די קינדער אין עשירות און אין אלערליי ווילטאָגן.

דאָס רחבות, דאָס גוטס, מיט וועלכן זיי פרעסן זיך איבער, פארדאָרפט זייערע הערצער, וועלכע ווערן אָפטמאָל ניט קורירבאר.

זיי זיינען ביי זיך אזוי שטאַלץ מיט זייערע דיפלאָמען, אז זייער גאווה דערגייט א סך מאָל ביז משוגעת. בכלל איז גאווה שגעון, און דעם דאָזיקן שגעון איז זייער שווער צו פארמיידן.

ער האָט ניט מער קיין האָפנונג, אז זיינע קינדער וועלן בעסער ווערן. ס'איז אים א ווייטיק אין הארץ און אויך א חרפה און א בושה צו טראכטן וועגן דעם, אז ער אליין מיט זיין עשירות האָט אויפגעשמעלט א מחיצה צווישן זיך און זיינע קינדער.

ער פארקוועטשט די אויגן שמונה'עשרה'דיק, א רויטע פארב באניסט זיין פנים, אויף וועלכן ס'נעמען זיך קייקלען פערלדיקע טרערן, טרערן פון אן אלטן איינזאמען טאטן, וועלכער גייט אויס פון בענקשאפט נאָך א מילד, גוטמוטיק וואָרט פון זיינע קינדער. נאָך אביסעלע ווארעמקייט, נאָך אביסעלע איבערגעגעבנע קייט, נאָר ליידער, בלייבט ער בלויז מיט זיינע טרערן.

חדוה

דער פרימאָרגן איז א ליכטיקער, א שיינער, א צעפלאַממער, גלייך דער זומער וואָלט מיט כח נעוואָלט אין זיינע לעצטע טעג זיך באַווייזן אין דער גאַנצער שוין מיסקער פראַכט, אין דער גאַנצער רחבותדיקייט. דאָס שמאַלע, קרומע, שולגעסל, וועלכעס האָט נאָר וואָס אראָפּגעווארפן פון זיך דעם נאכטראַמאנטל איז שוין אָנגעפילט מיט קינדער...

האַלבינאַקעטע, פארשמירטע מיט צעשוּיבערטע האָר, לויפן זיי — איינס מיט א צעקוועטשט שטריצל אין האַנט פון וואַנען עס קאפעט שוואַרצער יאנדע־סאַק; א צווייטס מיט א דאר שטיקל ברויט און א קאַפּ פון א הערינג, א דריטס מיט אן אייל־אָדער מאָן־פלעצל און אַנדערע מיט ביילע רייזלס אייער־בייגעלעך. אלץ זינגט און שפּרינגט אונטער. אין אלע אייגעלעך נעסטעט א פריילעכער גלאַנץ. אלץ פרייט זיך מיט די שיינע לעצטע זומער־טעג. ווייל ווי נאָר ס'קומט אָן דער הערבסט מיט די נרויע טעג, מיט די ווינטן און רעגנס, ווערט ס'קלייננוואַרג פארשפּארט אין די שטובן, און כאַטש שטעל זיך אויפן קאַפּ, כאַטש צערויס זיך אויף שטיקער קען מען אויך גאָרניט אויפטון.

מען מוז זיך באַנגגעגען צו זען גאָטס וועלט דורך די פארלאַפּענע פון פארע שויבן, ווי פון א תפיסה. קום אהער, פריידעלע, שפיל זיך מיט אונדז! רופט אויס משה'לע, דורכרייטענדיק אויף אַ בעזים נעבן איר שטוב. זיך ניט ווי אן אלטע באַבע אויף דער שוועל. א נו, ריר זיך, קום, נא דיר א שמעקלע, וועסטו זיין די אַנטרייבערן און איך דאָס פּערדל — היידא, קום! היידא, קום ניך — קוקו! קוקו! קוקו! הערסט ס'רופט אין וואַלד די קוקאווקע! קוקו! קוקו! קוקו! הערסט זי רופט? שרייט ער הויך, שטייענדיק שוין ווייט פון איר. קום — קום רופט ער נאָכאַמאָל,

און ניט ארויסנעמענדיק די צוויי פינגער פון מויל רייט ער און פייפט. ר'רייט שנעל אויפן בעזים, און פייפענדיק, בויגט ער ס'קעפל אויף רעכטס און אויף לינקס, כאפענדיק דערווייל בנגבה א קוק, דאָ אויף פריידעלען, אָדער חדוה, ווי איר מוטער רופט זי, און דאָ אין דער זייט פון זייער שטוב, צי דער טאטע גייט ניט אמאָל, צי ער קומט ניט טרייבן אין חדר אריין. אוי דער חדר, ער האָט פיינט אין אזעלכע שיינע טעג צו זיצן אין חדר. ער האָט פיינט דעם רבין, און נאָך ערגער די רביצין, וועלכע זעצט אים אוועק ביים וויגל און הייסט, און פארלאַנגט פון אים אי וויגן כ'קינד, אי אָפּהיטן ס'פלייש וואָס ליגט אויפן זאלץ־כרעטל, אז די קאץ זאָל ניט צו גיין. ברררר!!! ער האָט זיי אלע פיינט אין אזעלכע שיינע טעג. קוקו! קוקו! הערסט? פריידעלע? קוקו! ס'רופט די קוקאווע! קוק, דער בעזים איז גענוג לאַנג, וועסט אויך האָבן פלאַץ. וועסט אויף אים קענען רייטן, אין צווייען וועט זיין הייסט לעכער. ריר זיך, קוק, וויסט מ'זאָל דיך בעטן? מ'זאָל דיך דוקא א בעט טון? קוק שוין באַבע יאנע! שרייט ער, דורכריימענדיק צום צווייטן מאָל.

פריידעלע, א שווארצע, מיט אַ בלייך טונקל פנים און גרויסע ברוינע צער שאַקענע אויגן, הערט אפילו ניט וואָס משה'לע רעדט צו איר. זי זיצט א פאר־קוקטע אויף אירע צעריסענע שיכלעך, און ציפענדיק דאס גראַבע פוס־פינגערל, וואָס קוקט ארויס פון אָמענעם שיכל, הערט זי ניט אויף אריינצוקלערן אין דעם מעשה'לע, וואָס איר מאַמע האָט איר נעכטן פארגעלייענט פון דעם קליינעם ביכעלע מיט יי רויטע טאָוועלעך, וואָס דער פעטער יוסף האָט איר געשענקט אלס מתנה צו איר געבורטס־אָג. — אוי! אוי ווי שוין עס זיינען די מעשה'לעך פון יענעם ביכעלע! אָבער נאָך שענער וואָלט געווען, ווען זיי זאָלן זיין וואָר. ווען צו זיי אין שטוב קומט אויך אריין א מלאך, אזא גוטער מלאך, אזעלכער ווי עס איז געקומען צי לילי, אזא: מיט הימל־בלויע אויגן, העל־בלויע פעלערינע, שנירווייסע פליגלען און א גאָלדענער קרוין אויפן קאָפּ, פּונוואַנען עס פינקלען, און שיינען פארשידן פארביקע גלאַנציקע שנירעלעך מיט שטיינער און פּערל, אלע קאָלירן קרעל און פּליטערלעך. אוי ווי גוט ס'וואָלט געווען, ווען אזא מלאך קומט אריין צו איר, און לאָזט איבער ס'זעלכע זעקעלע, דאָס כישוף־זעקעלע ווי ביי לילי.

זי, זי וואָלט פארן געלט פון זעקעלע געקויפט קודם כל א פּאָר נייע שייך פאר דער מאַמען, — מילא זי — ס'שאַרט ניט וואָס זי טראַגט צעריסענע שיכלעך, עס וואָלט קיין אומגליק געווען ווען זי גייט אינגאַנצן באַרוועס. זי איז נאָך א קליין מיידעלע, אָבער די מאַמע די מאַמע איז דאָך א גרויסע. זי, די מאַמע קען דאָך

גױט גיין בארוועס, ניין, זי קען נישט, זאָגט פריידעלע שטיל צו זיך זעלבסט. יאָ, סױס א פּאָר שיך פאר דער מאַמע, דאן איר א פּאָר שיכעלעך, ניין, ניין, בעסער דער מאַמע א שייטל, ווייל דאָס וואָס זי טראָגט איז שוין אָנגעבלאקירט און אויסגע צויגן ווי א געזי. און שפעטער, אז ס'וואָלט געבליבן געלע, וואָלט זי זיך געמויפט א פּאָר שווארצע לאקירטע שיכעלעך מיט א, א, שייין רויט מאַנטעלע און א ווייס וואָלן היטעלע מיט א רויטן קאנט און אין דער ווייס — א לאַנגן רויטן טראָלד, פונקט אזוי ווי יוכבדל די הענעס אייניקל — נו, אויב ס'וועט נישט סטאיען ס'געלט, טאָ זאָל זיין אָן א היטעלע, זי פריידעלע האָט דאָך נישט אזעלכע רייכע זיידעס ווי יוכבדל. עפעס א קלייניקייט, איין זיידע ר' שמואל הענע, דער צווייטער, דער גערער רבי! זאָל שוין זיין אָן א מאַנטעלע אויך, טוט זי א מאַך מיטן הענטל, — זאָל זיין פאר איר בלוז א פּאָר פּראָסטע כראַמענע שיכעלעך, אזעלכע, ווי זי טראָגט, וואָס זי מאַמע האָט איר געקויפט פאראיאָרן אויף פסח אין דעם קליינעם קעלער־געוועלכ ביי אדלערן, דאָרט אויף מענדל פישים טראָטואר. זאָל זיין די ערגסטע, די מיאוסטע אבי זי זאָל נישט דארפן זיין דעם גאַנצן ווינטער פארשפארט אין שטוב... אוי! אוי ווי זי האָט ליב די ווייסע ווינטער־וועלט! אויסערנוויינלעך שייין איז זי, די ווייסע ווינטער־וועלט! שענער ווי די שענסטע ליאלקעס!

ארום און ארום ווייס, ווייס ווי ווייס ס'אויג קען נאָר דערגרייכן. אזוי איז זי נישט קיין לויפערקע, אָבער א שניי־מענטש האָט זי שטאַרק ליב צו מאַכן. אוי, וואָס פארא שייין און געשיקט מייזעלע ישראליק האָט פאראיאָרן ווינטער אויסגעקנאַטן פון שניי, פונקט ווי א לעבעדיקס האָט עס אויסגעזען. מילא — ישראליקס טאטע־מאמע זיינען רייך, זיינען גרויסע גנידים, האָבן זיי געבראכט פאר אים פון ווארשע, אזש פון ווארשע א לערערקע, וואָס לערנט אים מאַכן פון באפיר א פליער, א פליער וואָס זעט אויס ווי א בלום. זי לערנט אים אויסקעמן פון ליים א הייזעלע און פון שניי א מייזעלע. אָבער ווער וועט זי לערנען? ווער? — יפצט דאָס פארטראכטע קינד.

ניין, ס'איז נישט אזוי שלעכט, טרייסט זי זיך באלד אליין. יאָ, זי וואָלט געהאַט ווער ס'זאָל זי לערנען. די מאַמע אירע איז נאָך הונדערט מאָל מער קענערקע ווי ישראליקס לערערקע, די מאַמע אירע לייזנט אירע ביכעלעך. אזוי שנעל, אז מ'קען נישט דערקאפן מיטן אויער.

נישט נאָר אין די קליינע סינדער־ביכעלעך קען זי אזוי ניד און פליסיק לעזן, יאָר אפילו אין דעם גרויסן, גראַבן סידור וואָס זי נעמט ארויס פון שאַנס יעדן

פרייטיק נאָכן ליכט־בענטשן, לעזט זי אויך שטאַרק שנעל. ניין, ניין, פון סידור וויל זי זיך ניט דערמאָנען, זי האָט אים, דעם סידור, ניט ליב, ווייל איר מאַמע וויינט ביטער, ווען זי לייענט אין אים.

ס'איז דאָרט אודאי דאָ א טרויעריקע מעשה; ניט איינע, נאָר א סך, א סך טרויעריקע דערציילונגען: פון א מיידעלע, וואָס האָט פארבלאָנדזשעט אין וואלד, אָדער פון א וואָלף, וואָס האָט איינגעשלאָנגען דעם וואלד־היטערס יינגעלע, ווייל ער איז געווען א תמיד צעפיעשטשעטער און ניט געוואָלט עסן, אָדער אפשר גאָר נאָך ערגערס, פון שוואַרצע קוימען־קערערס, וואָס ריסן איין ס'פנים און קיינמאָל ווערט עס שוין ניט מער ווייס, אויב מ'פאָלגט ניט דער מאַמען... אלענפאלס, ווייסט זי, אז אין סידור איז ניט דאָ קיין פריילעכעס, ווייל ווען ניט, וואָלט די מאַמע ניט געוויינט, באַלד ביים אויפמאַכן אים. ניין, ניין, די מעשיות פון סידור זיינען איר איצט ניט וויכטיק, זיי זיינען איר איבערהויפט ניט אינטערעסאַנט, אָבער פארוואָס איר מאַמע רופט זי אנדערש, ווי אלע מענטשן, דאָס וואָלט זי יאָ געוואָלט וויסן. זי וואָלט געוואָלט וויסן פארוואָס, ווען איר מאַמע קושט זי און דריקט זי צו איר ברוסט, רופט זי זי ניט פריידעלע, נאָר חדוה. און נאָך איינס וואָלט זי געוואָלט וויסן, צי איר מאַמע האָט שוין אויספארקויפט דעם נאַנצן קוויש בייגל, וואָס זי נעמט יעדן טאָג ביי משה זיסקינד, און צי זי וועט שוין באַלד אהיימקומען, ווייל עס הונגערט זי שטאַרק. זי הערט ווי עס רוישט איר אין בויך, ווי עס וואָלט עפעס געפויפט אינעווייניק, ווי ס'וואָלט דער מאַגן זיך געבעטן. גיב מיר עפעס צו עסן. אוי! ווי ס'הונגערט! אוי! א-א — צעגענעצט זיך פריידעלע.

צוויי גרויסע וואַרעם־געזאלצענע טרערן פאלן אויפן קרעטענעם קליידעלע, אָבער זיי טריקענען ניט איין, נאָר הויבן זיך אויף, הויבן זיך אויף הויך, הויך און פליען וואָס אמאָל העכער, העכער און העכער, און ווען זיי קומען שוין נאָענט צום הימל, טוישן זיי זיך אין שניידווייסע טייבעלעך, מיט העל־גאָלדענע שנאָבעלעך. דאָרט פליען זיי אריין דורך א גאָר קליין כישוף־פענסטערל גלייך אין הימל, און מיט כבוד שטעלן זיי זיך אוועק פאר דעם קינדער־מלאך און בעטן אים, אז ער זאָל געבן פריידעלען אלץ וואָס איר איידל פון הערצעלע גארט און באַנערט... און ניט נאָר ער, דער קינדער־מלאך קומט נאָך איר באַנער, ניט נאָר ער דערפילט איר בקשה דער גוטער קינדער־מלאך, נאָר ער בענטשט זי, אז זי זאָל אייביק זיין איר מוטערס חדוה און אויך די חדוה פון אסטראָוועזער קינדערלעך...

דער פארמשפּטער

ווען דבורה'לע איז א מידע, נאך א גאנצן מאָג ארומוואַנדערן איבער דער שטאָט מיט אן אויסגעשטרעקטער האנט, בעטנדיק א נדבה, בכדי צו קענען ראטען ווען איר קראנקע טאכטער — אריין אין טויער פון דעם קליינעם יידישן בית-עולם, האָט די זון שוין געהאַלט? ביים זעצן זיך. די שטיקער טונקעלע וואַלקנס, וועלכע האָבן זיך אויסגעמישט מיט דער פארצערטער ליכט פון ברייטן האַריוואָנט פון הימל, האָבן זי פארטריבן צום סאמע עק, פון וואַנען זי האָט שוין געזאָלט גיין אין איר נאַכטנעסט אריין...

דבורה'לעס בלוט פאלט אין יענער זייט, וווּ די גרויסע, רויטע זון שמייכלט מילד, און ווארפט א פורפור-ליכט אויף בארג און טאָל, און נאָך גאַנץ פון דער ווייטנס זעט שוין דבורה'לע, אָן שום אַנשטרענגונג, אָן שום באַזונדערער שווערי-קייט, די אויפשריפט אויף דער מצבה פון איר פאָטער, ווי אויך דאָס שכנות'דיקע קבר פון איר הייס-געליבטן מאַן, פון איר גוטן און געטרייען אברהם'עלע... מיט אן איינגעהאַלטענעם אַטעם שלייכט זי זיך צווישן די ענג-צוזאַמענגע-שטעלטע מצבות, און צוקומענדיק שוין הארט געבן דעם פרישן קבר — פארשמעלט יי ס'פנים מיט ביידע הענט, און לאָזט זיך אראָפּ אויף דעם געל-גרויען בערגל זאמד, וועלכעס איז נאָך פריש אַנגעשאַטן, אָן א גרעזעלע און אָן א בלימעלע. א לענגערע וויילע הערט זיך בלויז א פארשטיקט שלוכצן, און דאן הויבט זי אָן אויסניסן איר ביטער האַרץ.

אן, ווי דאָס לעבן איז גרויזאם, זאָגט זי, און עס בייַלן זיך אירע פויסטן פול מיט צארן און פראַטעסט קעגן די אלע, וואָס פארמיאוסן אזא שיינע וועלט, וואָס פארטוישן די קרישמאל-דיינע טייכן אין שטראַמען בלוט.

א בארבארישער ווילן, א סאדיסטישער באגער האָט אויסגעבראַכן אין א וויל-
זיער וולקאנישער קראפט, און וואָס אמאָל ווערט ער שטאַרקער, רייזיקער, קאָכער
דיקער.

פינסטערניש, הושך פארהילט די שיינע, פראכטפולע ליכט.
אך, אברהם'עלע! ווען דו זאָלסט וויסן, ווי איך בין דין מקנא, ווי עס איז
מיר שרעקלעך ענג אויף דער נשמה... ווי עס בלוטיקט אין מיר מיין הארץ, ווי איך
טרינק זיך אין א מכול פון שאַנדע, וואָלסטו אין קבר רואיק ליגן ניט געקענט. איך
בין ממש אייפער זיכטיק, וואָס דו האָסט שנעל זיך אָפגעפארטיקט מיט דינע ליידן,
וואָס דו לינסט זיך איצט שוין רואיק, ווערסט ניט געפייניקט, געטריבן, און זעסט
אויך ניט דאָס זעלבע ביי אַנדערע. דו זעסט אויך ניט, ווי צירעלע וועקט זיך פארמאָג
פון שלאָף, און פון הונגער קען זי מער ניט איינשלאָפן.

זי קוועטשט זיך צו הארט צו דער פיבערדיקער רבקה'לע געוויס מיטן מיין,
אז ניט פילנדיק די נאָסקייט פון דער קעלער-שטוב לינגנדיק אין דער ווארעם, וועט
זי אפשר גיכער קענען איינדרעמלען, און ניט פילן א ווילע, ווי עס קאָרטשען זיך
אין איר די אויסגעטריקטע קישקעס פון די לאַנגע חדשים ניט דערעסן. און איר,
איר מתיים, איר אבות שווייגט, ווי סיינמאָל גאָרניט. ביי אייך דאָרט אויף דעם
עולם-האמת פֿלט מען דאָך יאָ דעם אינערלעכן שטראָם פון גערעכטיקייט, טאָ פאר-
זאָס שווייגט איר? פארוואָס זעט איר ניט אָפצושמעלן די דאָזיקע פארברעכנס?
פארוואָס רייסט איר זיך ניט אריין אין די הויכע הימלען און שרייט, און ליארעמט
אויף דעם צאָרן, וואָס גיסט זיך און פארשלינגט די וועלט, פארוואָס טוט איר
גאָרניט?

איר האָט ניט קיין רעכט צו שווייגן און ליגן זיך רואיק, אין דער צייט ווען
עס ווערן געקוילעט אזוי פיל יונגע אומשולדיקע לעבנס אָן א פארוואָס.
צי הערט איר ניט דעם ווייטיקלעכן קרעכץ פון די אלמנות און יתומים, וואָס
באוויינען שטייל און ווירדיק זייערע איינציקע שטיצער און פארזאָרגער? פארוואָס
מאָנט איר ניט קיין גערעכטיקייט פאר די אומשולדיקע קרבנות? פארוואָס פאר-
וואָס? א שוים, א ווייסע קאָכעדיקע שוים פילט אָן איר מויל, א בינטל רויט-בלויע
אָדערן ציען זיך אָן אויף איר האַלדז, טרערן, גרויסע בלוטיקע טרערן קיקלען זיך
אויף איר איינגעפאלענעם פנים, און פיל פראגן און פראָטעסטן בלייבן הענגען אין
יער שטיקלייט פון בית-עולם...

דבורה'לע, אַ מידע, א צעבראָכענע, אָבער אכיסל א פרייערע, א געטרייסטע,
וואָס איר טאָט, איר גיין איינרייסן ביי די הייליקע אבות וועט האָבן אן אָפּקלאַנג,
און די געהעריקע ווירקונג, האָט זיך אויפגעשטעלט פון איר מאַנס קבר, אָפּגעריי-

ניסט איר צעריסן אָפגעבליאקעוועט קלייד פון זאמך, אריינגערקט טיפער דעם שאל אויפן שטערן, אויסגעריסן א גרעזעלע און עם אוועקגעלייגט צוקאפנס פון איר טאגס קבר, אלס צייכן, אז זי דבורה'לע איז דאָ געווען, אז ער זאָל געדענקען צו זיין איינרייסן וועלטן, און ברענגען א ישועה פארן גאַנצן יידישן פאָלק בכלל, און פאר זיין רבקה'לען בפרט...

לאנג, לאנג איז זי נאך געשטאנען אָן א וואָרט ארויסצוריידן. א שטילער פאר גאכט איז עם געווען, ווען עם גאָנגט באַזונדערס ביים הארצן, אין אזא איינזאם ווינקל — פאר דעם אָנבליק פון רייען מתים.

צוריקגייענדיק פון בית־עולם האָט דבורה'לע ניט פארגעסן ווי יעדן טאָג אין אונט צו קויפן פאר דער קראַנקער רבקה'לען אביסל מילך, מיט אַ שטיקל פוטער. אוי גאָטעניו! שיק א רפואה פאר מיין אָרעם קינד. איך קען שוין ניט צווען ווי זי פייניקט זיך נעבעך, ווי עם מאַטערט זי דער הוסט, און ווי עם הויכט זיך בעת מעשה האסטיק און שנעל איר איינגעפאלענער ברוסט־קאסטן, אויך ווי דער שראָקן זי קוקט אין מיכל נאָכן אויסשפּייען.

אוי גאָטעניו! העלף! שעפּטשעט זי שטיף, און פארדעקט דערווייל מיטן שאל דאָס פלעשל מילך מיטן שטיקל פוטער, ווייל ס'לעצטע איז שטרענג פארבאָטן צו פארטויפן אָן א קארטע. און ווען מען טרעפט דאָס איצט ביי איר, וואָלט זי געהאָט א גרויסע שטרעף, און מאַנעס גייסט דעם פאכט־שארזש וואָלט מען נעבעך פארפירן אַקט צום טויט, מ'וואָלט אים גלייך געשיקט אין אויוון.

זי איז געגאָנגען שנעל, פול מיט מורא, אָבער אויך מיט בטחון, און ניט געדווסט, אז א ביטער אומגליק, א געדיכטע פינסטערניש איז שוין געהאנגען איבער איר הויז, ווי א ברייט צעפנט מויל פון אן אָפגורנט.

זיין, זיין כ'ווייל ניט מער לעבן, האָט זי מיט א צער־פולער שטים אויסגערופן, אוועקוואַרפענדיק דאָס פלעשל מילך אויף דער שטיינערנער פאָדלאָגע. זי האָט אראָפגעשלעפט דאָס ליילעך פון בעט, און א גרויל בילד האָט זיך אַנטפלעקט.

אין א סאלוזשע בלוט איז געלעגן די אויסגעמאנערטע רבקה'לע מיט פאר טאכטע אויוון.

אויף דעם געל־וואַקסענעם פנים האָבן זיך נאך דייטלעך, געמערקט די שטריכן

פון א ווייטיקלעכן, שרעקלעכן שמערץ, פון א ווייטיקלעך־ביטערער גרימאסע וואָס האָט אויסגעקרימט ס'מױל. די האָר צעוואַרפן און אויפן ברוסט־קאסטן א זעקעלע איה.

ווייזט אויס, אז די שכנים האָבן אויס מורא־דיקער איבעראַשונג פארן פאררעקן דעם טויטן קערפער, פארגעסן עס אראַפצונעמען...

יא, איך האָב זיך נעבעך תמיד געשראַקן פאר א בלוט־שטורץ. איך האָב נע־ווסט, אז מיין קינד איז שווער קראַנק, אָבער טיף אין האַרצן האָט געטלעט א האָפנונג, א קליינער פונק פון האָפנונג, אז א נס וועט געשען, און מיין קינד וועט געזונט ווערן. איך האָב ניט געגלויבט, אז דער גורל קען זיין צו א מענטשן אזוי גרויזאם; אז ער קען אזוי צעברעכן, האָט געיאָמערט די פארביטערטע דבורה־לע, און געריסן פון זיך שטיקער...

אינגעווייזן ווערט אָבער ס'געוויין וואָס אמאָל שטילער, ווי עס וואָלט זיך דערווייטערט, און בלויז געלאָזט נאָך זיך א קוים הערבארן עכאָ אין דער נאכט־שטילקייט.

און עס דאכט זיך, אז דאָס איז גאָר ניט קיין געוויין. נאָר א פארווורף דער וועלט, און אפשר דאָס אויך ניט — נאָר גאר א שטיל נאָגנדיק ברומען פון א גע־שאַכטענער חיה

א נאכט־ווינט האָט א בלאָז געטון. שטיקער טאָוול, שטיקלעך פאפיר האָבן ייך געשארט אונטער די פענסטער ווי לעבעדיקע ברואים, און עס האָט זיך דבורה־לען אויסגעוויזן, אז מען רופט זי, מען רופט זי ארויף דאָרט אויבן אין הימל, אז זי זאָל מיט א מוטערלעכער זאָרנפעליקייט אויסבעטן א וואדעם געלעגער פאר דער בלוטלאָזער רבקה־לען, וועלכע ליגט א פארשטייפטע פון טויט־קעלט.

א שטאַרקע, געהייטע קראפט האָט זי אומבאַמערקבאר ארויסגעצויגן פון שטוב, און איידער וואָס ווען, האָבן שוין די שכנים, וועלכע האָבן געהאַלטן אין איין כאַ־רויאקן די קליינע פארצווייפלטע צירעלע, דערהערט — א שטאַרקע קלאפ, וואָס האָט געמאַכט ביי אלעמען אַפּשטעלן אויף א וויילע דאָס האַרץ. און ווען מען איז ארויס אין הויף, האָט מען שוין דבורה־לען געטראָפן אויף די שטיינער מיט א צע־

שמעכערטן קאפ, פון וואנען עס האָבן געפלאָסן אין עטלעכע ריכטונגען דיגע
שנירעלעך בלוט...
לויט דעם צושטאַנד אירן, זעט אויס, אז זי איז אראָפגעשפרונגען פון בוידעם,
פון דריטן שטאַק, האָט געזאָגט דער דאָזארצע פון הויז, וועלכער האָט זי געהאַלטן
פארן דופק...

נערוועאיש ביו משוגעת האָט דער הויכער, בלאַנדער מאן מיט די הימל-
בלייע אויגן געשפּאַנט איבער דער קויטיסער, שמאַלער תּפּיסה־קאַמער, און בייסנ-
דיק די פינגער ביו בלוט, האָט ער ניט אויפגעהערט קלערן וועגן זיין פּאַמיליע, וועגן
זיין ליבער אַנאַ, וועגן זיינע צוויי גאַלד־האַריקע הומאַרפּולע קינדערלעך, וועלכע
זיצן געוויס איצט טרויעריקע, דערשלאָגענע און פּאַרוויינטע, ווייל פּונקט ווי ער,
ווייסן זיי אויך, אז זיין גורל איז א גע'חַתּמ'עטער, אז מ'זועט אים זיכער פּאַר-
משפּטן, ווייל יעדעס מאָל, אז מען פּלעגט אים חושד זיין אין יידישער אָפּשטאַמונג,
האָט ער זיך מיט זיין שארף צינגל ארויסגעדרייט.

א סך מאָל האָט ער אפילו געהאַט שטאַרקע געוויסנביסן אָבער ס'איז אים דאָך
געווען שווער צו שוידן זיך מיט זיין הויכן אַמט אַלס אויבער־קאַמאַנדיר. אָבער
איצט, איצט וועט שוין גאַרניט פּועלן. איצט ווייסן זיי קלאָר, אז דאָס נעמען צו
זיך צו דערציען א יידיש קינד, איז די פּרוכט פון יידיש בלוט, וואָס פּליסט אין
זיינע אָדערן. יא, יידיש בלוט, יידיש בלוט!

יום באַדויערן מוזט איר זיך מיין אַרעמע אַנאַ און זיסע קינדערלעך מיינע,
ווי אויך די עלנטע צירעלע, זוכן און שאפן אליין אן עקזיסטענץ־מעגלעכקייט, ווייל
איך בין א פּאַרמשפּטער, א פּאַרמשפּטער האָט ער פון שטאַרקער אויפּרענונג אזוי
הויך געשריגן, אז דער עכאָ פון די פּוסטע ווענט האָט אָפּגעקלונגען ווי א קדיש,
א צערפּולער קדיש נאָך אן אומשולדיק פּאַרמשפּטן צוליב יידיש בלוט.

וויזען?

ס'איז א קילער הארבסט בן־השמשות, דער הימל איז זייער שווער פאר־וואַלקנט, די לופט איז אַנגעזאפט מיט פייכטקייט ווי א נאָסע שוואַם, מען פילט אויף די אַסלען די שווערקייט פון באַרַאָמעטרישן דרוק... מענטשן גייען איבער די גאסן מיט אייליקע טריט. נאָר זי, שרה'לע, איז געגאַנגען מיט אַזאַ נאַנג, וואָס אלע אַנטקעגנעקומענע האָבן זיך פאַר איר געדאַרפֿט שרעקן, מוראַ האָבן... אלע האָבן איר געדאַרפֿט אָפֿטרעטן דעם וועג, ווי עפעס אַ הייליקער. זי איז געגאַנגען אַ טריט ביי אַ טריט און מיט ברײט פונאַנדערגעעפנטע אויגן נעקוקט אין אַ ציללאָזער ווייטקייט.

דאָס האַרבסט־טיקע ווינטל האָט זיך גענומען שטאַרקן. ס'האָט חוצפּה־דיק אונטערגעבלאָזן די שאַל אויף אירע פלייצעס, און האָט אָפֿגעדעקט איר קאָפּ. דאָס דרעמלענדיקע קינד, וועלכעס זי האָט געהאַלטן אויף דער האַנט האָט זיך פון די ניט אַנגענעמע, בלאָזענדיקע פייכטקייט איבערגעוועקט, און גענעצענדיק פויל האָט עס זיך מיטן קעפּל האַרט צוגעשפאַרט צו איר באַק. דעם קינדס קעפּלע טוט שרה'לען אַ בריי אין האַרץ. זי דערפילט די גרויסע געפאַר. זי ווייסט, אַז אויב זי וועט ניט פאַרשנעלערן אירע טריט, בכדי צוצוקומען וואָס ניכער צו עפעס אַ הויז, צו אַ שטוב, וווּ זי זאָל קענען איר קינד אַביסל דער־וואַרעמען און געבן עפעס צו עסן, וועט עס חלילה ניט אויסהאַלטן, ווייל פון באַלד אין דער פּרי אָן גייט זי אזוי מיטן קינד אויף די הענט גאס איין, גאס אויס, אָן אַ פּלאַץ, אָן אַ באַשטימטן ציל, אָן אַ פּאַראַויסגעזעענעם וועג...

און דאך, דאך שטעלט זי ווייטער די זעלבע דראָבנע טריטעלעך, נאָך אמשר דראָבנערע און נייט פארזאָרגט — נאפענדיק זיך מיט א כמעט פארשטארטן בליק אויף אלעמען און אויף אלץ ארום זיך...

אויף אלץ און אלעמען קוקט זי מיט א פארגליווערטן, אָבער גלייכצייטיק בעמענדיקן בליק, גלייך ווי אירע אויגן וואָלטן פרעגן: זאָגט מיר, כ'בעט אייך, ווהיין אנטלויפט מען? ווהיין באַהאַלט מען דאָס דאָזיקע טייערע קינד, דאָס אזוי אומשולדיקע קינד, ווהיין? דערבארעמט אייך און זאָגט מיר, ווהיין? ווהיין? ווהיין? — הערט זי ניט אויף צו בעטן.

אָט פילט זי פלוצלינג א שטאַרק רחמנות צו איר קליין קינד, און אפילו צו זיך גופא אויך. און באַלד ווידער פילט זי, ווי די גאַנצע וועלט איז איר איבעריק, ווי אלץ וואָס זי זעט און הערט איז איר ווידערוויליק, מיאוס און דערעסן, כאַטש נעם און טו א שפיי אויף אלץ און אנטלויף אין א וויסטער מדבר אריין.

דער ווינט האָט זיך נאָכמער גענומען שטאַרקן אקעגן נאָכט. דעם קינדס פנימ'ל האָט זיך שלאָפענדיקערהייט שטאַרק פארקרימט, פארצויגן א ביטערע גרימאסע...

ס'גאַנצע קערפערל האָט זיך גענומען קאָרטשען, די באַרוועסע בלויע פון קעלט פיסעלעך האָבן זיך אלע וויילע ארויסגעגליטשט פון הינטער דעם דינעם שאל, דערפילענדיק אָבער די שניידענדיקע קעלט האָבן זיי זיך שנעל צוריק געצויגן, געקלאַמערט ארום שרה'לעס טאליע און נאָגענדיק איר פנים, האָט עס פון צייט צו צייט אויסגעבראַכן אין א ביטער פארשטיקט שלוכצן, וועלכעס האָט שרה'לען ווי פון א שווערן לעטאָרנישלאָף אויפגעוועקט.

זי האָט מיט דער פרויער האַנט פארדעקט דעם קינדס נאסע פנימ'ל און מיט די אויגן האָט זי א זוך געטון אין אלע זייטן אן אָרט, עפעס א שטוב, ווו זי זאָל קענען אַפראטעווען איר קינד, יא, אַפראטעווען איר איינציק קינד פון א זיכערן מויט.

זי האָט גענומען פארשנעלערן די טריט, ממש לויפן, ווייל דעם קינדס געוויין האָט זי ווי מיט נאָדלען געשטאַכן, געשמאַכן ביז בלוט פשוט.

און באַלד האָט זי פונדערווייטנס דערזען ווייס געמאַלכטע מויערלעך... יא, כ'בין נאָענט צום ציל. סטייטש ווער וועט דען איר וואגן אַפצוזאָגן אויף א גאָר קליינער וויילע א דאָך איבערן קאַפ. יא, זי איז שוין גאָר נאָענט. אָט זעט זי שוין אפילו די צלמים אויף די אלטמאָדישע שפיציקע דעכער פון די הילצערנע שטיבלעך. פון ערגעץ האָט געזעצט א ווארעמער ריח, ווי פון א סיד אין וועלכער

מען קאכט תמיד באַרשטש מיט קארטאָפּל. און וואָס נעענטער זי איז צוגעקומען, האָט זי דאָס אלץ דרייטלעכער געזען. יאָ, זי איז שוין נאָענט צו די „פּיאסקעס“. אַט זעט זי שוין פּונדערווייטנס משה פעטשקיס הויז. יאָ, ס'איז די פּיאסקיס, אלע שטיבלעך זיינען געווען פון דער זעלבער גרויס, זיי האָבן זיך געקייטלט מיט שמאָלע, פּארלאָזטע קאָרדאָרן. איין פענסטער איז געווען שטאַרק באלויכטן. אינעווייניק, פּונקט אנטקעגן פענסטער האָט זיך געהיצט אין א גרויסן באַד אויוון. אין דער נאָז האָט געקיצלט דער ריח פון נאָר וואָס פּריש געבאַקענעם ברויט, געשמאַק ברויט מיט קימל. לינקס ביים ברונעם שטייט א געזונטע פּויערמע און וואשט און רייניקט א מולטער פון קלעפּיקן טייג. געבן איר שטייט א ינגעלע מיט א פּאַרויטלט פּנימל, א סימן, אז אין דער שטוב פּונוואַנען ער איז נאָר וואָס ארויסגעקומען איז גענוג ווארעם — טראכט שרה'לע —

אַט א נאָך איין שפּרונג און איך בין שוין, שוין דאָרט, כ'בין שוין אינעווייניק. זי כאַפט א בליק אויף איר קליין ציטערדיק ינגעלע מיט די פּעך־שווארצע הערעלעך און ביר־אויגעלעך און יעדער אבר צעזינגט זיך אין איר שיר־השירימ־דיק... אַ ס'איז מיר גוט! ס'איז מיר זייער גוט! אַט אזוי איז מיר זייער גוט — הא הא הא צעלאכט זי זיך ווילד. זאָג יאָסעלע, זאָג, טרייסלט זי איר פּאַרזשט קינד, זאָג יאָסעלע, זאָג, זאָג יאָסעלע, צי זיינען זיי דאָרט אין די הויכע הימלען אונדז איצט ניט מקנא? יאָסעלע, זאָג, זאָג! יאָסעלע, יאָסעלע, שפּעטשען וואָס אַמאָל שטילער אירע ליפּן און עס שליסן זיך אירע דערשראַקן־פּריידיקע אויגן...

ווי איז מיין קינד, ווי איז מיין יאָסעלע, איז געווען איר ערשטע פּראגע, ווען זי האָט אויפגעמאַכט אירע אויגן. כא כא כא האָט זי זיך משונה'דיק צעלאכט צום מאן אין ווייסן פּאַרטוד, וועלכער איז געשטאַנען ביים בעט. ער האָט קלוג געטון מיין יאָסעלע, זייער קלוג געטון וואָס ער איז אנטלאָפּן, ווייל א שלעכט מזל האָט ער געהאַט. יאָ, ער האָט זייער קלוג געטון וואָס ר'איז אנטלאָפּן — האָט זי גערעדט מיט היין. אויך איך וועל אנטלויפּן, ווייל א שלעכט מזל האָט צוגע־רויבט דאָס שענסטע, דאָס טייערסטע און דערהויבנסטע פון אונדזער צייט, און ס'איז שווער, זייער שווער צו גלויבן, אז ווען ניט אין, זאָל זיך צו אונדז דאָס שיינע, דאָס הומאַנישע אומקערן אין זיין פּראכט און אין זיין גלאַנץ.

לאָזט מיך, לאָזט מיך, רייסט זי זיך ווילד פון בעט. אויך איך וויל אנטלויפּן

פונקט ווי מיין קינד, ווי מיין איינציק קינד — שרייט זי צום דאָקטאָר וואָס האַלט איר האַנט און פרובירט איר דעם דופט. לאָזט מיך, איך וויל לויפן צו מיין יאָסער לען! איך וויל ניט זיין מיט אייך קרינערישע שלעכטע מענטשן. איך וויל ניט, איך וויל ניט זיין מיט אייך, וואָס זיצט און ארבעט נעבעך שווער און ביטער אויף צו געפינען וואָס מער אטאָמישעס, וואָס מער באַמבעס אויף אויסצושולן וואָס מער אומשולדיקע לעבנס.

יא, גערעכט איז ער געווען דער גרויסער געלערנטער, וועלכער האָט געד זאָגט: אז וואָס מער ער באַקענט מענטשן, אלץ ליבער קרינט ער זיין הונט. לאָזט מיך! לאָזט מיך, איך וויל טוב'לען מיין זינדיקע נשמה! לאָזט מיך לויפן!!

יא — לויפן, זאָגט זי שוין מיט אביסל א רואיקערן טאָן, נאָכן באקומען די בארואיקונגס־איינשפריצונג. עס ווילט זיך לויפן און אַנטלויפן פון זיך זעלבסט — קלאַנט שרה'לע. עס ווילט זיך אַנטלויפן פון דער אטאָמישער ספּערע, אָבער ליידער איז ניט דאָ ווהיין צו לויפן.

יא, יאָ עס זאָגט זיך לייכט: לויפן, אָבער ווהיין? ווהיין?

פּסח־דיקע מחשבות

ערב פסח.

ישראל גרייט זיך לכבוד יום־טוב. א קלייניקייט, עם קומט אָן זיין באַליבט־סטער יום־טוב פסח. ער איז אויפגעשטאנען פריער ווי אלע מאָל, אויף גיך גע־דאווענט, איבערגעביסן, אין באַטעקין א ברויטל מיט א טעפעלע קאפע, און געלאָזט זיך איבער די בערג פון סאודע מיט א היפש פעקל קארטאָנען. ער גייט בארג ארויף, ער סאָפעט און ווישט דעם שווייס פון שמערן און פילט ניט, אז ס'רעקל איז אויף אים אינגאנצן נאם. דאָס, וואָס ער פילט יאָ, איז, אז עם קומט אָן זיין באַליבטסטער יום־טוב. און ווען א קונד זאָגט צו אים, ער זאָל צווארטן א ווילע, וויל איר מאן דארף באַלד קימען מיט געלט, פארוקט ער פלינג דעם קארטאָן אין קעשענע, און זאָגט מיט א געקינצלטער העפלעכקייט: עם מאַכט ניט, מ'וועט דאָס איבערלאָזן אויף א צווייט מאָל, וויל איצט האָט ער קיין צייט ניט. א פאָר קרוועיראָס מער, א פאָר קרוועיראָס ווייניקער — טראכט ישראל, דאָס אלץ איז נאָרישקייטן. דער עיקר — זיין זאָס פריער אין דער היים, ס'איז דאָך ערב פסח. אוי דו נאָרישער ישראל, רופט צו אים אן אינערלעכע שטים, וואָס סאָפעסטו? וואָס שוויצסטו? און צו וואָס איילכטו זיך אהיים? ווער ווארט דאָרט אויף דיר, און מיט וועמען וועסטו זיך זעצן אַפריכטן דעם סדר? א שוידער, א שוידער איז אדורך ישראלס קערפער. א קאלטער שיווייט באַניסט אים אינגאנצן און פארביקע רעדער נעמען פליען פאר זיינע אויגן, און ער דערפילט אן אוממאכט אין די פיס. ער ווישט דעם קאַלטן שווייס, און של'ידערט אים אוועק מיט כעס פון זיין ברוינער האַנט, גלייך ווי ער וואָלט וועלן, דאָס צוזאמען מיט אים, זאָלן אָפשווימען די מרה־שחרהדיקע מחשבות וואָס קאָרטשען און פרעסן זיין האַרץ. ער שטרעבט מיט אלע כחות, און גייט וואָס

אמאל שנעלער, האסטיקער, בכרי וואָס גיכער פארטיק צו ווערן, וואָס גיכער צו אַנטלויפן פון „לאַגאר“ און פון די טרויעריקע פארפאַלגונגען, וואָס באַגלייטן אים פון גאַנץ פרי אָן. אָבער איין מאָל ניין. ער פילט ווי ס'הארץ פלאַצט אים שיעור פאר בענקשאַפט.

אין א פראַסטן טאָג, איז נאָך א האַלבע צרה, נאָר, אז ס'קומט א שבת, אָדער יום־טוב, ווערט ער שיעור גיט משוגע. ארבעטן, ארבעט ער ניט. ליגט ער אויף זיין סאָלטע־ראַבעטל אן אָפגעוואשענער, א יום־טובדיקער און טרערן קייקלען זיך איר בערן אויסנעדראַטן פנים. ער פרוּווט אליין זיך באַרואיקן, אינרעדענדיק זיך, אז ער איז גיט דער אין און איינציקער, אז ס'איז געווען א וועלט־הורבן, אז ס'זיינען דאָ א סך אזעלכע ווי ער; אָבער עס גייט ניט. ער געפינט גיט קיין ווערטער זיך צו טרויסטן. ער בענקט! כאַטש נעם און שנייד אויס ס'פארבענקטע האַרץ און שליידער עס אוועק ערגעץ ווייט, ווייט אין א מדבר...

פארזינדיקט א וועלט! פארזינדיקט נעבעך — רעדט ישראל צו זיך אליין — ווי נוט דאָס איז אמאל געווען דער פסח אין דער אלטער היים אין אָסטראָוועזע. דבורה־לע, זיין ווייבל, פלעגט עטלעכע וואָכן פריער זיך פאַררען, פוצן, רייבן, שייערן. ד'חל'ע, זייער עלטסטע טאָכטער, פלעגט א סך מיטהעלפן. ביידע האָבן זיי אויסגע־קאלכט דאָס קליינע אלטע ירושה־היזל. עטלעכע מעג פאר פסח אָנגעפילט די שער־ניקעס מיט ניי געל שטרוי, ארומגעהאַנגען פאפירענע שפיצן און פארהענגלעך, אונטערן זייער — אָנגעקלאַפט מיט דינע נעגעלעך קאָלירט מאַפעטן־פאפיר, אויס־געשטעלט גלעזערנע כוסות, אָפגערייניקט די מעשענע לייכטער און די גרויסע מע־שענע קוואַרט, אויסגעפוצט ס'שמיבל גיט צום דערקענען. א גאַנצן פאר פסח האָבן זיי גיידע גיט געלייגט קיין גרויס אכט אויף זייער אָנטועכץ. אָבער פאר דאָס, האָבן זיי זיך ערב פסח פארנאָכט אויסגעשלייערט אין האָניק אוי עסיק. רחל'ע — אין א ניי ציצן־קליידל מיט רויטע זיידענע בענדער אין אירע פער־שוואַרצע צעפ, ברוינע לאַטשן מיט לייב־קאָליר זאָקן און א ניי ווייס טאשן־טיכל אריינגעשטעקט אין פאסיקל פון קליידל.

דבורה־לע ווידער — אין העל־בלויען אטלאַס־קלייד, וואָס זי האלט טאַקע נאָר אויף א יום־טוב, אָדער אויף א שבת ראש חודש... און אויפן קאַפ — פאר־בונדו דעם טערקישן טוך, וואָס איר באכע ע"ה האָט איר אָנגעטון צום באַדעקנס. ס'קליינואַרג יוצט אויסגעזעצט אויף דער פאָדלאָגע, וועלכע איז ביז ערב פסח געווען פא־הילט מיט זעק, שמאַטעס. ס'איז א נחת צו קוקן, ווי גאַלדענע לעפעלעך, ברוינע, שוואַרצע קעפעלעך קרוינען איבער די ליכטיקע פנימלעך. מיט שטראַלענדע אויגעלעך קוקן זיי אויף די ברויזן־לענגלעכע גיט, וואָס די מאַמע האָט

זיי געגעבן, אבי זיי זאָלן זיך לאָזן אויסבאָדן, אז זיי זאָלן ניט אויסשמירן די נייע העמדעלעך... מיט ציטערדיקע פינגערלעך שנעלן זיי די קוילערנדע נים, זיי שנעלן די נים איבער דער ריינער פאָדלאָגע, און אז איינער פארלירט, שטייט ער צו צו דער מאַמען, זי זאָל אים געבן אנדערע... און זי דבורה'לע, די תמיד רואיקע דבורה'לע, שלאָגט ניט דאָס קליינווארג פאר די בהלות זואָס זיי מאַכן און רייסן זיך צו איר, ניט אזוי ווייט צו איר, ווי צו איר קעשענע פון ברייטן פליטשנאָווע פארטוך — פארקערט, זי לאַכט און נעמט זיי אלע פאר די הענטעלעך אָן, און טאָנצענדיק מיט זיי, פירט זי זיי צוריק צום אויוון, ווו זיי זיינען פריער געזעסן, זעצט זיי אויס אין א ראָד און איידער וואָס ווען שטייט שוין צווישן יעדנס פיסלעך א הויך געבלימט שיסעלע מיט מאַריקי-צערירבענע קארטאָפּלעס און א טעפעלע מיט רויט, באַרשטש... עסט קינדערלעך מיט א גוטן אפעטיט. א געזונט אין אייערע ביינדעלעך! עסט, עסט, אָבער געדענקט און זייט פארזיכטיק, זאָגט דבורה'לע, ניט אכטונג, אז איר זאָלט ניט אויסשמירן די נייע העמדעלעך און די נייע שיינע הייזעלעך.

שלמה'לע מיט מענדעלען האָט זי אויסגעטון צום עסן די נייע צייגענע כאַ-לאַטקעלעך, וועלכע שמערל שניידער האָט אויסגעפארטיקט נאָך אויף חנוכה, ווייל זי דבורה'לע האָט ניט ליב צו וואַרטן אויף דער לעצטער מינוט. אמת מאַקע, אז זי האָט געבעך ניט קיין איבעריקע געלטער, אָבער דאָך, שפּאַרט זי אָפּ יעדן טאָג עטלעכע גראָשן כגנבה פארן מאן און קינדער, און קויפט יעדעס מאָל א נייע זאך און באַהאַלט עס אין גרינעם קופערט, וועלכער שטייט גדלותדיק אויבן-אָן אין דעם נלויטעך-געקאלכטן שטיבל. און אז ס'קומט ערב פסח, ווען ישראל זעצט זיך אוועק אויפן רונד פון בעט א טרויעריקער, א שטאַרק פארזאָרגטער, צוליב דעם, וואָס אברהמעלע, א ברמצוה יונגל, אָן עין הרע, האָט ניט קיין זשופעצל אויף יום-טוב צו גיין צום דאווענען, און שלמה'לע מיט מענדעלען האָבן ניט קיין שיכעלעך און רחל'ע — קיין קליידל, און זיפצט אָן אויפהער, נעמט זי, דבורה'לע, ארויסלייגן פין קופערט אויפן טיש די אלע נייע זאכן וואָס זי האָט געקויפט פאר די אָפּגער שפּאַרטע גראָשנס וואָס זי האָט באַקומען פון די סטעפאָנאווע פאר די געזאמלעטע קארטאָפּל-שאַלעכץ, פאר אלטע שמאַטעס, וואָס זי האָט פארקויפט דעם שמאַטע-הענדלער, און פאר אלטע טעפלעך, אזעלכע, וואָס זיינען שוין געווען פארזשאַווערט. שמיכלענדיק גוטמוטיק זאָגט זי מיט א שטייל שעמעוודיק קול, — אפילו, אפילו פאר דיר האָב איך אָנגעגרייט אן אלבאסטער ניי העמד, מיט א נייעם שיינעם טלית קטן, און א ניי ווונדערבאר-שיין האַלדז-טיכל, פונקט אזעלכעס, ווי חיה'לע שימעלעס האָט געקויפט פאר איר מאן. זאָל מען זען אין שול, אז ישראל דער

״ויפער, דער דארפס־גייער האָט דאָס זעלבע האַלד־טיכל, וואָס ר' שימעלע, דער נגיד פון אסטראָווע. ס'איז אזוינס און אזעלכעס. ביילע האָט מיר דערציילט, אז ס'גאַנצע טויז טיכלעך, וואָס זי האָט געבראַכט פון לאַדזש, האָט מען ביי איר צע־כאַפט ווי מצה־וואסער. אפילו פאר דעם מורה הוראה ר' אימשע מאיר האכערמאן האָט מען ביי איר געקויפט דאָס זעלבע האַלד־טיכל. דו הערסט? פאר ר' אימשע מאיר! אָבער כ'וועל דיר זאָגן דעם גאַנצן אמת, אז איך בין ניט אויסן געווען סיינעם נאַכצומאַנצן, נאָר איינציק צוליב איר, צוליב חיה שימעלעס האָב איך עס געקויפט. זאָל זי זיך ניט אזוי גרויס האַלטן, די מוטלעך, אז זי קומט אין שול אריין, קלאַפט זי אזוי גיך מיטן קליינעם פארשנורעוועטן פּיסקל, אז זי לאָזט אפילו ניט הערן ווען ס'איז ראש חודש. איר זעסט, צו להכעיס, האָב איך דאָס געטון. זאָל זי לייגן א נאַל. זאָל זי ניט זאָגן, אז איר מאן איז איינער אין קאָזשעניצער שטיבל, וואָס טראַגט א שוין האַלד־טיכל, ווייל זי האָט א גוטן געשמאַק, ווייל זי איז דאָך א גרויס־שטאַטישע. ניט איין יאָר פאַרבראַכט אין ווארשע. איי, איי, ווער ס'האָט ניט געזען קיין גרעסערס! יא, זאָל זי זען, אז נאָך עמיין האָט אויך א געשמאַק, אז עס זיינען נאָך דאָ אזעלכע לייטישע ווייבלעך ביי אונדז אין שטאָט, וואָס האָבן אויך אזא גוסט ווי זי. אז מען האָט נאָר געלט, האָט מען שוין במילא א גוסט אויך. נאָ דיר ישראל קלאָרע וועש מיט א האַנטוך און גיי אין מרחץ אריין. ניי, אָבער זיי פאַרויכטיק, אז דו זאָלסט זיך חלילה ניט פאַרקילן. געדענק און גיי ניט ארויס א דערשוויצטער, ס'נייט צו יום־טוב, האָט דבורה'לע רויטלענדיק זיך געזאָגט...

ישראל האָט זיך דעמאָלט דערפילט משונהדיק גוט. ווי איינער וואָס באַקומט זיך ארויס פון א תפיסה אויף א ליכטיקער פרייער וועלט צווישן אייגענע, איבער־געבענע און געמרייע. אָך ווי גוט! אָך טאמעניו אין הימל, ווי גוט! און עס שמעלט זיך אים פאַר א שטאַרק אָנגעהויצט באַד, מיט א סך היץ, און ער, ישראל ליגט אויף דער אויבערשטער באַנק צוזאַמען מיט נאָך יידן און שוויצט און שמויסט זיך מיט א גריין־געלביך בעזעמל, און א מחיה'דיקע ווארעמקייט צעניסט זיך אין אלע זיינע אברים...

קומענדיק פון באַד א פרישער, אן אויסגעבאָדענער, טוט ער אָן די יום־טוב־דיקע קאַפּאַטע מיט דער שיינער זיידענער גארטל און, זינגענדיק א זמרל, נעמט ער מאַכן די חרוסת, ווייל פון תמיד אָן איז שוין דאָס זיין מצוה.

דורכגייענדיק נעבן דער קיך, כאַפט ער א זייטיקן קוק אויף דבורה'לען, וועלכע שטייט שיקלעך איבערגעבויגן איבער עפעס אן ערדערן טעפל, און שמויסט מיט א גרויסן הילצערנעם לעפל עפעס א געקעכען...

א היץ טוט אים א שלאַג אין קאַפּ. דער קארק ווערט אָנגענאַסן מיט א רויט־

לעכער קאליר, און ביים הארץ צעניסט זיך א זיסע, מחיהדיקע לעכצונג... נאך נאך
א נישקשהדיקע ווייכל, כ'לעבן... א כ'דאנק דיר גאָטעניו! כ'דאנק דיר באַשעפער!
כ'דאנק דיר, וואָס ס'גייט צו יום־טוב! כ'דאנק דיר גאָטעניו, כ'דאנק!

אן אייזקאלטער שווייס באַגיסט ישראלן, א קאלטקייט, וואָס טוישט זיך מאַך
מענטאַל אין א פייערדיקער היץ — ער שטייט גיך אויף פון בעט, ער כאַפט אויף
זיך ס'רעקל און לופט ארויס אויף דער גאס, מורא האַכענדיק צו בלייבן אלײן
אין שטוב, מיט זיינע זינדיקע מחשבות, וואָס קענען אים נאך חו"ש אראַפּפירן
פּײַן דרך הישר..

יא, יאָ מ'האָט פּאַרזינדיקט א וועלט. פּאַרזינדיקט נעבעך אזא שיינע וועלט,
— האַלט ער אין איין טענהן צו זיך גופא. אין אסטראַווצע איז טאַקע שווער,
שטאַרק שווער געווען צו פּאַרדינען אויפן שטיקל ברויט, איבערהויפט די לעצטע
צייט. מ'האָט געליבט, מ'האָט ניט דערעסן, געהונגערט ממש. מ'איז אויסערלעך
געווען פּאַרשקלאַפט, אָבער אינערלעך איז מען געווען פּריי. אינערלעך האָט מען
געפילט אן אויפגעהייטערטקייט, אבסאָלוטע פּרייהייט. פּאַרקערט, מ'האָט אויף די
באַדריקער געקוקט ווי אויף קנעכטישע נשמות. ווי אויף תּמיד וואָכעדיקע נשמות...
א גאַנצע וואָך האָט מען געהאַנדלט, געשאַכערט, געטוישט און אויסגעטוישט,
געדרייט, געמאַטעט און געחשבוּנט, אָבער, אז ס'איז געקומען א שבת, א יום־טוב,
איז געווען אן אמתער יום־טוב אויף דער נשמה. שוין אָפּגערעדט פון די נגידים,
וואָס האָבן געלעבט אין די בעסטע באַדינגונגען, נאָר אפילו דער מיטלמעסיקער,
אָדער זאָגאר דער אָרעמאן, האָט אויך געפילט עפעס יום־טובדיקעס אויף דער
נשמה, ווען ס'איז געקומען א שבת אָדער א יום־טוב. און דאָ, דאָ איז בראַזיל איז
אַלץ אזוי ליידיק, טרוקן און פּאַרמלאָז, פּונקט אזוי פּאַרמלאָז, ווי עס איז די צייט,
אין וועלכער מיר לעבן. ווער דאַרף די רוישנדיקע ריאָ'ער גאַסן, טראַכט ישראל,
ווער דאַרף דעם גאַנצן טאַראַראַם? ווער דאַרף דאָס אָפּגעשפּאַרטע נעלט, די אפּאַר־
טאַמענטלעך און די פּאַק טאַכעטלעך? וווּ נעמט מען א שבת פון אסטראַווצע?
אך ווי עס בענקט זיך נאָך א תּורה־וואָרט פון די אסטראַווצער רבנים, לומדים,
גאונים און חכמים! ס'בענקט זיך נאָך דער שטאַטישער שול, נאָכן אלטן און נייעם
בית־המדרש, נאָך די אסטראַווצער בעלי־תּפילות, ס'בענקט זיך נאָך די אסטראַוּ־
צער חסידים, נאָך די שטאַרק רעליגיעזע, און אפילו נאָך די פּריידענקער. ס'בענקט
זיך נאָך די סוחרים און נאָך די האַרעפּאַשניקעס און אפילו נאָך די קצבים, טרע־
נערס און פּישערס, ווייל אלע זיינען זיי געווען האַרציקע יידן, ערלעכע יידן.

אָסטראָווע שטייט אויף ווי לעבעדיק פאר זיינע אויגן. און זיינע מחשבות מישן זיך צענויף מיט דעם גרויסן חורבן וואָס דאָרט, אין אָסטראָווע, איז פאר געקומען, צוזאמען מיטן אלגעמיינעם חורבן, וואָס האָט פארשניטן אזויפיל מיליאָד נען קדושים, צווישן וועלכע עס האָבן זיך געפונען א חוץ זיינע עלטערן, שוועסטער, ברודער, שוואַגערס, שוועגערנס און פלימעניקעס, אויך זיין ליבע און גוטע דבורה לע און זיינע טרייע, זיסע זעקס קינדערלעך. ער דערמאָנט זיך דעם לעצטן פסח פארן אוועקפאָרן קיין בראַזיל, ווי זיין זעליקל, דאָס יינגסטע זונדלעלע האָט מיט א טעמדיק שטימעלע געפרעגט די פיר קשיות, און שפעטער — ווי אלע צוזאמען האָבן פריילעך געזונגען „אהד מי יודע" און „חד גדיא". און טרערן שטיקן אים אין האַלדז ביז צום דערווערגן. אמת טאַקע, אז ס'איז ניט געווען אזוי רחבותדיק אָנגעגרייט אויף יום־טוב, אָבער פרייד, פרייד איז געווען א סך! ווו נעמט מען א טראַפן, כאַטש איין טראַפן פרייד פון יענעם סדר, ווו נעמט מען איין שעה, פון יענע גליקלעכע שעה'ן איבערגעלעבטע אין אָסטראָווע ?

נאָך קיינמאָל איז ער, ישראל, געווען אזוי פארצווייפלט, נאָך קיינמאָל האָבן מחשבות אויף אים געמאַכט אזא אומהיימלעכן איינדרוק, ווי אָט אַ די פסחדיקע מחשבות... ער פילט, ווי דער מה ווערט אים וואָס אמאָל שווערער און שווערער. עס דערשיינען פאר זיינע אויגן לעבעדיקע בילדער פון דער פארנאָנגענהייט, און נאָך זיי בריוו. א נאָנצער באַרג מיט בריוו, אין וועלכע זיין ווייב שרייבט אים, ווי ורוים ס'איז די בענסשייט פון איר און פון די קינדער, ווי זי בעט אים, אז ר'זאָל צואיילן דאָס אריבערגעטען זיי קיין בראַזיל, ווייל זי האָט מורא, אז ס'זאָל חו"ש זיך ניט פארמאָכן דער וועג, זאָגן דאָך די בלעטער, שרייבט זי, אז ס'האַלט ערב אַ מלחמה.

אין א צווייטן בריוו האָט זי געשריבן, אז אברהמעלע וועט שוין באַלד דארפן זיין צום מיליטער, און אז מ'דארף שוין אויך קלערן וועגן א שידוך פאר רחלען און נאָך — און נאָך אַ סך אַנדערע וויכטיגע זאכן, צווישן וועלכע זי באַמערקט אים אַויך, דאָס ער קען גיין צו מלכה שטיין, מלכה'לע איטשע מאיר קאָלעקטערס, וועל־כע איז געפארן קיין בראַזיל צו א חתן, וועט ער אָפנעמען א לעבעדיקן גרום... יא, הלאי וואָלט ער טאַקע געווען געפאָלגט איר עצה, טראַכט ישראל און דערפילט בעת מע'שה שטאַרקע געוויסנביסן. ער דערמאָנט זיך, ווי ער האָט צו נישט געמאַכט מלכה'ס אויפגעלערן, אז אויב איינער וויל אָפּהיטן יידישקייט, קען ער דאָס טון אומעטום. ער געדענקט, ווי ער האָט זיך געהיצט, און דעציירערנד געזאָגט: גיין, ר'וועל ניט אריבערנעמען קיין בראַזיל מינע קינדער, אַז זיי זאָלן דערמאָנטען ווערן אין די כוואליעס פון אסימילאַציע. כ'וועל צווארטן נאָך אביסל און מאַכן

מ ל כ ה א פ ע ל ב ו י ם

י אָך געלט, און דאן פארן קיין פאלעסטינע און דאָרט, דאָרט, אז כ'וועל מיך אביסל אינגאָרדנען וועל איך זיי גלייך אריבערנעמען. כ'וויל ניט, אז מיינע קינדער זאָלן פארשלאָנגען ווערן אין דעם זודיקן אסימילאציע־שטראָם. יאָ, יאָ, כ'האָב צופיל געהיטונט, צו פיל געקלערט און איבערגעקלערט — טראכט ישראל. כ'האָב ניט געוואָלט אז זיי זאָלן דערטרונקען ווערן אין מבול פון דער אסימילאציע, זיינען זיי דערטרונקען געווארן אין א מבול פון זייער אייגן בלוט, נעבעך! אומגעקומען אויף ירושלהם — זאָגט ער אבלדיק צו זיך זעלבסט. און ווידער נעמען די מחשבות ארבעטן מעשים. זיי צעשפאלטן אים פשוט דעם מח...

שעהן לאנג האָט ישראל געשפּאַנט איבער ריאָ'ר גאסן. ער האָט ניט באַמערקט ווי די זון האָט זיך שוין אריבערגעקוילעכט ערגעץ ווייטרווייט.

ער האָט ניט געפילט ווי די צייט האָט זיך אָפּגערוקט. זיין געדאנק איז געווען אָנגעבונדן אין אַסטראָנומע, אין זיין קליין ירושהדייזל אין וועלכן ער האָט איבער־געלאָזט זיין ווייב און זעקס קינדער וואָס זיינען אוועק מיטן רויד, ווי אלע אנדערע אומגעקומענע.

ווען ישראל האָט זיך אויפגעכאַפט פון זיינע מחשבות, זיינען די גאסן געווען דאָלב ליידיק. צוריקקומענדיק צו זיין קווארטיר, האָט ער פון א שכנותדיק הויז געהערט ווי זיין לאַנדסמאן שמואל־יוסף זינגט מיט זיין בני־בית דעם אחד מי יודע, מונקט ווי ער האָט עס אמאָל געזונגען מיט זיינע קינדער.

אחד מי יודע, האָט ישראל אָנגעהויבן מיטזינגען, און זיך שטאַרק צעוויינט.

חלום און וואך

יעקב, וועלכער האָט אין דער לעצטער וועלט־מלחמה זיטגעמאכט דעם גאַנצן גרוי, אלערליי מיתהמשונה'ס צוגעזען, וועגן כלערליי אויסטערלישע טויטן זיך אָנגעהערט, און ניט זעלטן אליין שוין געפילט דעם חלף אויפן האַלדז, — איז נאָך דער מלחמה, אריינגעפאלן אין אַ שווערער און ביטערער פארצווייפלונג, וועלכע האָט אים באַגלייט איבער שטעט און לענדער וווּ ער האָט גע'נע'זנד'עוועט...

זינט דעם גרויסן חרבן האָט ער ניט געלעבט, נאָר געברענגט, געפלאַקערט מיט אַן אינערלעך פייער, וואָס האָט אים געשטויסן צו זוכן, צו נישטערן אין דער ליטעראַטור, צו זוכן צווישן די שורות עפעס אַ טרייסט, אָדער בעסער געזאָגט עפעס אַ באַטויבונגס־מיטל, עפעס אזא מיין רפואה, וואָס זאָל זיין אַ באַרואיקונג פאַר זיינע אָנגעשטרענגטע נערוון, אזא מיין באַלזאם פאַר זיין צעבראַכן האַרץ.

פּראָסט פשוט — אַ מיטל, עפעס אַ פלאַן פאַר זיין ווייטערדיקער עקזיסטענץ. און עס איז אים געלונגען צו געפינען אַ לייכטע און גוטע לייזונג. אַ לייזונג פאַר זיין אינדיווידועלן לעבן... געפונען האָט ער דאָס — אין דעם קוואַל פון פּרז'עס גייסטיקער ירושה. אָבער ניט אין „די נאָלדענע קייט“, „ביינאַכט אויפן אלטן מאַרק“, אָדער אין אנדערע וואַניקע ווערק פון פּרז'ע, נאָר גראַד אין ליר „ברידער“ וווּ ער זאָגט:

„אלע מענטשן זיינען ברידער, פון איין טאָטן און איין מאַמען“, און דאָס, האָט יעקב אויסגעטייטשט, הייסט — אלגעמיינע אסימלאַציע. אויסמישן זיך. אָדער בעסער געזאָגט, אויפלייזן זיך, ניט זיין מער קיין אַתהיבת־תרנוּת־פּאַלק, ניט זיין מער דאָס כּפּרה־הינדל פאַר דער וועלט.

געטראכט און געמאכט! איבערגעריסן מיטן יידישן גאָט, געטוישט דעם נאָמען און זיינע קינדער גענומען דערציען אין פרעמדן גייסט.
 ער האָט זיך געזאָגט יאָ, ער איז גערעכט דער קלוגער פּרץ, זייער גערעכט. נאָר דעמאָלט וועט נעמען א סוף צו די מלחמות און שחיטות, ווען פעלקער און שפּראַכן וועלן זיך אויסמישן. אין דער אלגעמיינער אסימילאציע פון פעלקער און שפּראַכן ליגט דער זיג, דער הומאַניטעמנצחון — האָט יעקב געלערנט, און דערביי געדרייט מיטן גראָבן פינגער, פונקט ווי אמאָל אין דעם קליינעם שטעטל אין בית-המדרש...

אוי דער בית-המדרש! דער בית-המדרש! דאָס חדר פון פיניעלע מלמד, ווהיין ייִן מאַמע פלעגט אים באַגלייטן מיט אירע צארטע בליקן. מיט אירע וואַרעמע, ליבלעכע בליקן ביים פאַרלאָזן די שטוב. „גיי געזונטערהייט און קום געזונטער-הייט“, פלעגט זי אים נאָכשרייען שוין פון דער אָפּענער טיר.
 און די מאַמע זיינע, די הויכע מאָגערע פרוי מיט אייע וואַרעם-מוטערלעכע בליקן שטייט אים פאַר זיינע אויגן, און אירע געל-אויסגעביינערטע הענט ציען זיך צו אים. זיי ציען זיך וואָס אמאָל נענטער און נענטער און באלד פילט ער א ליב צערטלען איבער זיין גאַנצן לייב. א צערטלען, וואָס צעוואַרעמט זיין גאַנצן קערפער און גלייכצייטיק זיין אמאָליק יידיש האַרץ.

עס דערשיינט פאַר זיינע אויגן די סלאָוואַצקע גאס פון זיין שטאָט אָסטראָווצע, מיט אירע שיינע גערטנער און בלומען-קוסטן. ער דערמאָנט זיך אין דער ווונדער-לעכער אידיליע אין דער קליינער האָלצערנער שטוב, דעם שלום-בית, די שבתים און ימים-טובים, און די סענטימענטן צעפלאַמען זיך וואָס אמאָל מער און שטאַר-קער. עס ברויזט אויף אין יעקב'ן די אָנגעזאַמלטע מאַכט פון גוטער דערציִונג — דער לאַנגזאַם-אַנגעקליבענער, אָבער אומפאַרניכטבאַרער קאַפיטאַל פון געירשנטע אידעען, מיט דער מוטער-מילך... און אפשר וואָלט נאָר ניט גוט געווען, אַז דער מענטש זאָל אייניק זיין מיט זיין לעבן, אז דאָס לעבן זאָל אים צופרידנשטעלן? זייל דעמאָלט וואָלט אלץ פאַראַליזירט געוואָרן, מען וואָלט זיך א טראָט ווייטער ניט גערוקט, ניט געקומעט זיך אין גאָר, טענה'ט אן אינערלעכע שטימע, וועלכע זעערט באַלד דערטרונקען אין דעם ים פון זיינע שוידערלעכע געדאַנקען וועגן זיין גרויזאמען עבר...

פּריש זיינען נאָך ביי אים אין די אויערן די האַרצרייסנדע קולות פון די גער-פּייניקטע, דאָס גסיסה-באַרכלען פון די גוסס'דיקע, דער יאָמער פון די אומשולדיקע קליינע קינדער, און עס ווילט זיך אים גאָר ניט גלויבן, אז די וועלט וועט וועגן עס

אין, זיך אויסטון דעם בלוטיקן מלחמה-בנד. און טראָץ אלעם, לאָזן אים די אמאָ-ליקע סענטימענטן ניט רוען. זיי ברען אים ממש און רופן ארויס א נשמה-ציטער... די הויכע פיגור פון זיין מוטער האָט זיך אים איצט אויסגעוויזן נאָך העכער. אירע פארנעפּלעט אויבן זיינען געווען ערגעץ אין דער יויטיקייט געווענדעט און אויסגעקוקט א פארנליווערטע איינזאמקייט וואָס האָט אגב ווידעראמאָל דערמאָנט זיין גאַנצע קינדהייט.

איר ניט־ערדישער אויסזען האָט ניכער סימבאָליזירט א מלאַך, ווי א פּראָסטן בשר ודם, — און דאָס האָט אים געשראַקן, שטאַרק געשראַקן.

ער איז אינגאַנצן אויפגעציטערט געווארן, ווען זי האָט אין חלום מיט איר צייגלאָזן מויל שטיל זיך געבעטן ביי אים: „זון מיינער, זיכ קינד מיינס, גוטער און געטרייער יעקבישע! בא'גבע ניט דייע קינדער, רייס זיי ניט אָפּ פון זייער שמאַם. זיי וועלן דיך שפעטער האַסן, זיי וועלן פון דיר ניט וועלן וויסן, טו דאָס ניט. עס איז סינמאָל ניט צו שפעט צו פאריכטן א פעלער. גיב זיי צוריק זייער יידישע אָנגעהעריקייט און איר אלע וועט גליקלעך זיין. יא, גליקלעך זיין. דו האָסט געגרייזט, עס איז געווען א ביטערער טעות, זע אים צו פאריכטן“.

אך נאָט! ערשט מיט א שמויכל צייט צוריק האָט ער געלייענט „די משפּחה סארנאָווסקי“ פון י. י. זינגער, און אַמאָט שוין געוואָלט זיך קלאפן על חטא פאר זיין מעות'דיקן שריט, אָבער עפעס א שטן, א פינסטערער שטן האָט זיך אנטקעגנ-געשטעלט ווי אן אייזערנע וואַנט, אים צוריקגעצויגן און געשלעפט אים וואָס אמאָל מיפער און טיפער אין אָפּהאַנגט, פּונדוואַנען זיין ליבע גוטע מאַמע וויל אים ארויס-ציען...

„א ייד, זאָגט זי, טאָר ניט זיין ווי א ממזר געבוירן, וואָס האָט ניט דעם נעכטן אין הארץ און אין זכרון. א יונגער ביסטו אין יאָרן, אָבער אן אלטער אין צרות. איך ווייס, איך פיל מיט דיר מיט אין דיין צער, אָבער ווייס מייין קינד, אז א ייד מוז שטענדיק האָבן אין הארצן דאָס פינטעלע ייד... איך ווייס, אז דו ביסט פון גורל געטראָפן, איך גלויב דיר, אז ניט פון בייזוויליקייט האָסטו אזוי געהאַנדלט, פארקערט, איך ווייס, אז דו ביסט א גוטער ייד, נאָר דו האָסט אזוי געהאַנדלט אויסשליסלעך פון מורא, פון אייביקער אימה פארן מאָרגן. איך קען אָבער רואיך ניט זיין“.

א גרויסע, א נוואלדיק־גרויסע השפּעה האָבן געהאַט אויף יעסב'ן דער מר-

טערס ווערטער. ער איז פון אייביק אן געווען א גוטער און געטרייער זון, קיינמאל
ניט אפגעזאגט אירס א בקשה.

און אויך איצט, איצט האָט ער דייטלעך געפילט, אז ער מוז בייטן זיין באַר
שלום, ער מוז אראַפֿרייסן די מאַסע, און ווייזן זיך פאר זיינע קינדער אין זיין
אמת'ער יידישער געשטאַלט.

ער מוז, ער מוז דאָס טון, ווייל זיין ליבע, גוטע און געטרייע מאַמע פארלאַנגט
דאָס פון אים.

און אפשר איז דאָס גאָר א מלאך, א גוטער מלאך, וואָס האָט אין דער גורל־
דיקער שעה באַשלאָסן אים צו קומען צו הילף, ווייל אַנדערש וואָלטן טאַקע אפשר
די קינדער זיינע שפעטער אים געהאַסט, געווייכט פון אים, ווי פון א קרעציקן, ווייל,
האַבן מיר דאָך היינט־צוטאָג אן אייגענע פרייע מדינה, ווי יידישע קינדער קענען
זיין די שפעטערדיקע שטאַלצע, פרייע בירגער...

דער שטאַלץ, דער מוסטער פון דער וועלט, קענען די היינטיקע יידישע קינדער
זיין. א, דער שטאַלץ! יא, יא איד מוז! איד מוז! — שרייט ער מיט א פארשטיקט
קול, וואָס רייסט איבער די נאַכט־שטילקייט און וועקט אויף זיין פרוי, וועלכע
נעמט מיט איינגעהאַלטענעם אָטעם און פארזיכטיקייט אראַפֿ זיין האַנט פון האַרץ,
באפרייענדיק אזוי ארום זיין ברוסט־קאַסטן, וועלכער האָט זיך בעת מעשה האַסטיק
און שנעל געהויבן...

א פאַרסאַפֿטער, ווי נאָך א שווער שטיקל ארבעט, ווישט יעקב דעם שווייס
פון שטערן, און הורט איבער פאר זיין ווייב דעם נאָרוואָס געזעענעם חלום...
ביידע קוקן זיך איבער מיט שטילע סודות־דיקע בליקן. טראַכטן איבער דעם
נעמיש פון חלוב און וואָר, פון וואָס ער ווערט געבוירן א באַשלוס, א הייליקער
באַשלוס: — צו פאָרן קיין ישראל און דאָרט אָנהויבן א ניג, געזונט יידיש לעבן...

ימים נוראים אין אסטראווע

ראש חודש אלול איז שוין דאָ, ערנסטע געדאַנקען ציען אין אלע יידישע שטיבער אריון. די ערשטע שטימע פון שופר לאָזט זיך הערן, און יעדער איינער נעמט קלערן, וועגן די הייליקע טעג, וועגן די טעג פון תשיבה וואָס דערנענטערן זיך און פילן אָן ס'הארץ און די נשמה מיט קרושה'דיקן ציטער. אין הייסער נסיסה ישטאַרבט דער זומער־טאָג אין שוים פון האַרבסט־קער פייכטקייט. ס'קנאַלט פון צייט צו צייט א דונער, ס'בליצט, און ס'פילט זיך דער ריח פון רעגן. עס שמעקט דער שיינער סאַסנאַווער נאַדל־וואַלד מיט האַרבסט. די הייכע, גלייכע, טונקעלע אַלשינעס און די ברייט־צעצוווייגטע ווערבעס, וואָס ארום דעם שטעטל־דיקן סטאוו, שטייען זיך גדלות־דיק, ניט ארויסווייזנדיק קיין שום פּהר פארן אַנקומענדיקן ווינט־טער. דאָסענן די אַרעמע איינוווינער פון שוואַמע־געסל האָט יאָ באהערשט א שרעק. א מוו אדיקס פארוואַרגטקייט איז זיי באפאלן, וויסנדיק, אז באלד וועט דער ווינטער קומען מיט זיינע האַרבע פּרעסס, שנייען און זאווערונכעס און אין שטוב איז נאָר ניטאָ. ניט קיין האַלץ, ניט קיין קוילן און ניט קיין וואַרעמע מלבושים. האָט מען באַקע פון א סך שטיבער געהערט א נעמיש פון פארשידענע ניגונים, לאַנגע, אַנגע־צויגענע, טרויעריקע ניגונים ווי: אי, אי, אי, אי אי אי יואָס פינילע מלמד האָט מיט עניוות־דיקייט געזונגען בעת'ן לערנען, די האַרציקע מעלאָדיע פון „מאי קאָ משמע לן"? פון אברהם רייזען, וואָס זיין זון מאַטעלע האָט אי געזונגען, אי רעד־ציטייט, פילנדיק בעת מעשה א רחמנות צו זיך אליין, ווייל ער קען ניט דערגרייכן דאָס, צו וואָס ער שטרעבט. אָך ווי ער מאַטעלע, אָדער ווי מ'האָט אים גערופן „מיעטעק בן פיעטרעק" האָט ליב געהאַט אברהם רייזענס לידער און דערציילונגען, וואָס זיינען ס'רוב געווען פונם בידנעם אַרעמען לעבן אין די קליינע שטעטלעך,

פון יידישע ליידן, פון טיפן צער, יאוש און אומבאָהאַלפנקייט. ניט נאָר ער, מאַטעלע
 זאָט ליב געהאַט רייזענס לידער, נאָר בכלל אלע. גרויס און קליין האָט געזונגען
 ייזענס לידער. וועלכעס קינד האָט ניט געזונגען „דאָס געבעט“ און ווער האָט
 ייט געקענט „העמערל, העמערל קלאפ“? האָט טאַקע קאָפל דער שוסטער לויטן
 ריטס פון זיין קלאַפן די קליינע האַלצערנע טשוועקעס אין די זוילן אריין, אויסגע-
 זונגען דאָס אויבנדערמאָנטע לידל, זייענדיק זיכער, אז זינגענדיק ארבעט זיך שנע-
 לער. הגם ער האָט געווסט, אז, אזוי צי אזוי, וועט סיי ווי ניט סטאַיען אויף אלץ,
 וואָס זיין ווייב יענטע ביילע האָט אויסגערעכנט, וואָס מ'דארף אויף יום-טוב. אָבער
 א גוטע טבע האָט ער געהאַט קאָפל דער שוסטער, ער האָט קיינמאָל ניט פאר-
 צוויפלט. געקלאַפט מיט זיין קליין העמערל און אָן אויפהער געזונגען. און די באַ-
 ליבטסטע לידער זיינע, זיינען געווען אברהם רייזענס, ווייל אין זיי האָט זיך
 אָפגעשפיגלט זיין גאַנץ לעבן, ס'האַרעפאשנע לעבן. ניט נאָר זיין לעבן, נאָר דאָס
 לעבן פון אלע שוואמע-געסל איינווינער האָט זיך אָפגעשפיגלט אין אברהם רייזענס
 לידע-סטראָפן. און טאַקע דערפאר, ווען מ'פלעגט אדורכגיין דאָס דאָזיקע געסלע,
 האָט מען גלייך געקענט דערקענען לויט די טרויעריקע געזאַנגען — די גרויסע
 אָרעמקייט און גויט וואָס הערשט דאָרט. ווייל צוזאַמען מיט די הארציקע מעלאַ-
 דיעס האָט זיך אויך ארויסגעריסן פון די שמאַלע און קליינע פענסטער א דומפיקער
 ווילגאַטש ריח, וואָס האָט פאָזיטיוו באַשטעטיקט דאָס דלות-קעניגרייך... א מאַדנעם
 כיפן איינדרוס האָט געמאַכט דאָס דאָזיקע שוואמע-געסל, ווו ס'האָבן געוויינט
 ר'רוב פארהאַרעוועטע אָרעמע האַרעפאשניקעס, מלמדים און בעטלער, וועלכע
 פלעגן זיין גאַנצע חדשים אונטערוועגנס צוריקקערענדיק זיך אהיים נאָר אויף פסח
 און אויף די ימים נוראים. א וואָרעם אונטער דער ערד ציטערט דאָך דעמאָלט,
 פלעגן זיי טענה'ן...

צווישן די אָרעמע געסל-הייזער האָט דודל אבישענס, אָדער ווי מ'האָט אים
 שפעטער גערופן, דודל לעדערמאַנכ הויז אויסגעזען ווי א פארבלאָנדזשעטע פריי-
 צעסן צווישן א כאַפּטע אָפגעריסענע שלעפערס.

יא, ניט די הויכע אקאַציע-בוימער מיט דעם גריין-אָנגעמאַליעוועטן פלויטל
 ארים דעם שיינעם ציגל-הויז, און ניט די רחבות-דיק-ברייטע פענסטער מיט די אל-
 באַסטער-רווייסע גארדינען האָבן האַרמאָניזירט מיט דער גרויסער אָרעמקייט פון
 דער דאָזיקער געגנט. ס'האָט בלוין ארויסגערופן קנאה, בייזבלוט און אייפערזוכט
 פון די אָרעמע שכנים.

דאָרט זעסטו, איז דער גן-עדן התחתון, פלעגט זאָגן חנה'לע זכריה'ס מאן צו
 זיין איידעם שיעלע, דער וואַסער-טרענער, אדורכגייענדיק מיט די עמערס נעבן

עם רויטן ציגל־הויז פון דודל לעדערמאן. דאָס הייסט א לעבן! האָט ער ווייטער געדעלט, ווי צו זיך זעלבסט. כ'בין אים גאַרניט מקנא, האָט שיעלע געזאָגט, וואָס מיינט איר שווער, אז מ'וועט אים עפעס מיטגעבן אין קבר? א קרענק! מ'וועט אים קיין איין צענטימעטער מער ניט געבן ווי מיר, האָט שיעלע פאַרגעזעצט מיט כעס. אַט זעט איר, נפתלי שפיגל! ער איז א לייטישער ייד! גייט אראָפּ שווער אויפן סטאו, וועט איר זען, ווי מ'האָט געברענגט א וואגאָן מיט סארטאָפּל און א וואגאָן מיט סוילן און מ'טוילט אַרעמעלייט. יעדער באקומט א קוישל סארטאָפּל און א קוישל סוילן און צו דעם נאָך, צען זלאָטעס. איר הערט שווער? צען זלאָטעס! צען זלאָטעס איז ניט קיין סליינע נדבה! געבענמטש זאָל ער זיין. יאָ, טאָקע, געבענמטש זאָל ער זיין, כאפט אונטער חנה'לע זכריה'ס מאַן. אים איז טאָקע מקנא צו זיין. ער קויפט זיך איין ביידע וועלטן. וו און די העינים טוען ניט קיין טובות מיינסטו? הערט ער ווייטער, און בילעלע פון די טיכלעך גיט ווייניק צדקה? און הינדעלע גערעלע ערליכס, זאָגט מען, מאַכט גאַנצע אויסשטייערן פאר אַרעמע כלות. אַ! אָפּגעהיטן זאָל מען ווערן, מ'זאָל יעדער וועלן זיין ווי ער דודל גארבער וואָס לאָזט ניט אפילו קיין שיסל זאמד ניט נעמען. ווער פויפט ניט אויף זיינע יאָרן, זאָגט שיעלע, אוועקשטעלענדיק די צוויי ליידיקע עמערס געבן מאַרק־ברונעס, וואָס איז געווען דער פרנסה־קוואַל פאר די יידישע וואסער־טרעגער. דער מאַרק איז אויך געווען, דער רחבות־דיקער פרנסה־קוואַל פאר ס'רוב איינוווינער פון שטאָט. דער מאַרק האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט דעם סאַמע קאָנטראַסט פון שוואַמע־געסל, פונקט ווי יענע גענגט האָט זיך געבאָדן אין אַרעמקייט און נויט, אזוי האָט זיך דער מאַרק געמונקען אין יידישער רחבות־דיקייט און עשירות.

אלע פיר טראַטואַרן האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט איין יידישע קאָמערץ־משפּחה. אפילו אויף א רפואה איז דאָרט קיין קריסטלעך געשעפט ניט געווען. האָבן טאָקע די אַסטראָווער יידן ניט געקאָנט פארטראַגן די קריסטלעכע אָפטייק, וועלכע האָט זיך געפונען אין האַרץ פון סאַמע מיטן מאַרק, און בין לילה איז געבוירן גע־ווארן א יידישער אפטייק־סקלאַד וואָס האָט געהערט צו שלמה'לע נוי, שלמה'לע גראַסמאַן, וועלכער האָט צוגענומען כמעט די גאַנצע יידישע קונדשאַפּט. אַט אַ דער שלמה'לע גראַסמאַן האָט אין די שווערסטע, אויסגאַנגלאָזע טעג ניט פאַרנעסן צו אַטעווען די פאַרלוינגיינדיקע יידישע ווירדע, די גאַנציאַנאַלע השיבות. יאָ, אַסטראָווער האָט געהאַט א האַרציק יידישע כאַפּעלסערונג. אַסטראָווער איז געווען גאוונסט ווי א מקום פון תורה. אַסטראָווער איז באַקאַנט אויף דער גאַנצער וועלט, אָבער ניט צוליב איר גרויסער אייזן־פאַבריק: „זאַקלאַדי אַסטראָווער־עסקע" און ניט צוליב איר וונדערבאַר־שיינעם טיך, „קאַמיענאַ", נאָר צוליב דעם אלטן אַסטראָווער־

צער רבין ז"ל, וועלכער איז געווען איינער פון די אָנגעזעענסטע רבנים. א גרויסער
למדן. ער איז געווען איינער פון די געהויבנסטע חסידישע רביים, און דאָך איז ער
געווען אזא מין עניו. ער איז געווען ביי זיך נידעריק, ממש זיך מבטל געווען... דאָס
עניות זיינס, איז געווען אין לשער. כאַטש ער האָט געהאַט א ווילדן מוח, ניט נאָר
אין תורה, נאָר אין פאָליטיק און בכלל אין וועלטלעכער וויסנשאַפט. ער האָט אמאָל,
אין מיטן דער נאַכט, געשיקט רופן בעריש שטיין, אז ער זאָל אים העלפן לייזן
א שווערע מאַטעמאַטישע אויפגאַבע אין וועלכער ער האָט בשום אופן זיך ניט
געקאָנט פונאַנדערקלײבן. דו ביסט א גדול אין חשבון, אין מאַטעמאַטיק, האָט ער
געזאָגט צו בעריש'ן, ווען ער האָט אים פאוואָליטשקע פונאַנדערגעוויקלט דעם
פלאַנטער, אין וועלכן ער איז געווען. דו ביסט א גאון בעריש'ל!... אַט אַ דער נוואַל-
דאָרער גייסט, דער גרויסער יוד, האָט מיט זיין הייליקער גייסטרייכער נשמה, מיט
זיין טיפּזיניקייט און שאַרף־ווייטן בליק פארויסגעזען דעם גרויסן חורבן פון זיין
פאָלק. און מיט זיין אייביקן תענית, וואָס קיינער האָט ניט געקענט משיג זיין, האָט
ער געוואָלט בטל מאַכן דעם... דעם שרעקלעך־גרויזאמען גורדיין. ער האָט געזען
די מערקווירדיקע דערשיינונג — ווי א פאָלק איז פלוצלינג משוגע געווארן. ניין —
ייט יחידים, נאָר א גאַנץ פאָלק איז אריינגעפאלן אין אזא מיאוסער היסטעריע און
די קראַנקהייט האָט זיך אווי פאַרשפּרייט, אז דאָס פאָלק איז געווארן ווילד, בלוט-
דורשטיק און רויב־דורשטיק. תליונים ממש! אָפּגעטון די שענדלעכסטע טאַטן,
וואָס די מענטשהייט ווייסט. יאָ, זעט אויס, אז ער, דער גאון, דער צדיק, צו וועמען
ס'פלעגן קומען אויף די ימים נוראים חסידים פון אלע ארבע פינות העולם, האָט
דאָס אלץ פארויסגעזען. דערפאַר האָט ער געפאַסט פערציק יאָר און אָפּגעזאָגט זיך
פון אלע פאַרגעניגנס. אייביק נאָר עוסק געווען אין די הייליקע ספרים און ביטער
געקלאָגט אויף דעם חורבן, אויף דעם פארויסגעזעענעם חורבן, אויף דעם גרויזא-
מען חורבן פון זיין אזוי אים טייער און ליב פאָלק. ביי אים איז ניט געווען קיין
אונטערשיד צווישן אָרעם און רייך. אלע זיינען ביי אים געווען ליב און טייער.
פאַרקערט, ער האָט דעם אָרעמען נאָך בעסער אויפגענומען ווי דעם נגיד. ער האָט
אויפגענומען יעדן איינעם מיט זייער א פריינטלעכן און ליבלעכן שמייכל. און ערב
ייִם־כפור פאַר כל נדרי, ווען דער רעש און געדראַנג ארום דער שטאַטישער שול,
ווהיין דער אַסטראָווער צדיק איז געגאַנגען זאָגן כל נדרי איז געווען אומבא-
שרייבלעך, פלעגט ער מיט זיין שוואכער שטימע אויסרופן: יידן! מיינע טייערע
יידן, איר דאַרפט זיך ניט שטופן. אלע זענט איר ביי מיר אין זכרון איינגעקריצט.
איך זע תמיד פאַר מיינע אויגן אלע יידן פון אלע ארבע פינות העולם. וואָס־זשע
שטופט איר זיך אזוי? איר וועט איה"ש אלע האָבן א נליקלעך יאָר. און טאַטע,

אזוי לאַנג ווי דער הייליקער ייד האָט געלעבט, איז אָסטרָאָווע געווען די איינציקע גליקלעכע שטאָט, וועלכע האָט אין דער ערשטער וועלט־מלחמה כמעט ווי גאַרניט געליטן. אָבער טראָץ דעם, וואָס ער האָט געבעטן מ'זאָל זיך ניט שטופּן, איז דער געדראַנג אַרום דער שול געווען אזוי גרויס, אז ס'האָט געמאַכט דעם איינדרוק פּון אן אומענדלעך גרויס און ברייט פעלד באַשיט געדיכט מיט מאָן. צווישן דעם גרויסן עולם עלטערע מענטשן, האָט מען אויך געקענט זען די יונגט. אך די אָס־טראָווער יונגט! א שטאַרק אינטעליגענטע חברה איז דאָס געווען. אייביק נאָר געלייענט און געלערנט. איינגעאַרדנט תמיד קעסטל־אַוונט, אראָפּגעבראַכט קיין אָסטרָאָווע די גרעסטע און באַנאַכטסטע רעדנער, שרייבער, דיכטער און שויש־פילער. און טאַקע אין די שווערסטע מאָמענטן, ווען ס'האָט געדראָט גרויסע סכנות דעם ישוב, האָט אָט אַ די יידישע אָסטרָאָווער יונגט, מיטן אויסנאַם פּון אייניקע שלעכטע עלעמענטן, ארויסגעוויזן זייער גרייטקייט, זייער קרבנות־פּולן העראַאישן קאַמף, זייער נאַציאָנאַלן שמאַלץ. אך ווי שווער ס'איז היינט צו טאָג — צו שרייבן זכרונות און בילדער! אין א שטימונג פון אבילות טוט מען דאָס, אָבער מ'זוו דאָך שרייבן, בכרי מ'זאָל זי, די קדושים אונדזערע קיינמאַל ניט פאַרנעסן. די אלע זכרונות און בילדער פון דער פאַרגאַנגענהייט, זיינען דער „זכור“, דער „אַל מלא רחמים“, אך גאָט! וואָס פאַר א געוויינען האָבן זיך געהערט אויפן אָסטרָאָור צער בית החיים ערב ראש חודש אלול, ערב יום־כּפור. און ווער באַוויינט היינט גאַנץ אָסטרָאָווע, וואָס איז איין גרויסער בית החיים? ווער באַוויינט היינט אָסטרָאָווע, וואָס שמעקט מיט פּוסטקייט, טרויער און ווילד־גראָז. אין אש ליגט די יידישע געגנט, נישטאָ קיין זכר פון א יידן. ס'הערשט אַ שטומע שרעק, א וויסטע מרה שחורה! ניין, ניט ווינטן זאמדיקע פון מדבר־בערג האָבן פאַרשאַטן די שיינע שטאָט אָסטרָאָווע, נאָר דער בלוטיקער שונא, וועלכער האָט מיט אייזן־קאַמען געריסן דאָס לייב פון די אָסטרָאָווער יידן, צווישן וועלכע ס'איז אויך געווען דער דאָרטיקער רב, דער זון פון אלטן אָסטרָאָווער צדיק ז"ל. מיט „שמע ישראל“ אויף די גליענדיקע ליפּן, זיינען זיי גענאַנגען אויף קידוש השם, איבערלאָזענדיק אין זייערע הייזער בראָך, קלאַג און שבעה. בלויז דער נייסט פון א רעליגיעזן יידן מיט אן אויסגעפליקטער באָרד שוועבט איבער דעם אָסטרָאָווער בית החיים, און שטיקענדיק זיך מיט זיינע בלוטיקע טרערן זאָגט ער שטיף „זכור“. זכור נאָך דער אָסטרָאָווער קהלה... ער זאָגט פּסוקים פון תהילים און וויינט ביטער אויף דעם גרויסן חורבן. זאָגענדיק קדיש, רייסן זיך פּלוצלינג ארויס פון זיין מתים־דיקן האַרדז אַזעלכע קולות, וואָס זיינען ענלעך צו תקיעת שופּר. יא, שווער איז צו

מ ל כ ה א פ ע ל ב ו י ם

שרייבן וועגן די קדושים פון אַסטרָאָווע, אָבער אויך ניט לייכט איז צו שרייבן וועגן די לעבן־געבליבענע פון אַסטרָאָווע. אמריכטיקסטן איז אברהם רייזענס א סטראָמע:

„און זייער לעבן איז געגליכן
צו א לאַחפּ מיט ווינציק נאָפּט.
ווערן, ווערט ער ניט פארלאָשן,
נאָר ברענען, האָט ער אויך קיין קראַפּט“.

ניין, ניטאָ דער כח פון אמאָל, די עמאָציע, דער אינהאַלט פון אמאָל. ניטאָ דער אמאָליקער רייזן פארן לעבן. ניטאָ די פריילעכקייט, די אויפגעהייטערטקייט. ניטאָ די התלהבות, די פריילעכקייט פון א שמחת תורה אין אַסטרָאָווע. די פרייר לעכקייט ביי די הקפות אין דער גרויסער שטאַטישער שול, פוננאָנען ס'האַבן זיך געטראָגן הילכיקע חסידישע געזאַנגען, וואָס האָבן זיך צוזאַמענגעמישט, צוזאַמענגעגאַסן מיט די פריילעכע טענער פון אלטן און נייעס בית המדרש, און געצויגן זיך ביז צום קלויז פון די אומאַנער חסידים וואָס איז געווען אויף דער אַלטקונאווער גאַס, ביי דוד'ס דעם מצבה־קריצער.

אך, וואָס פאַר א ווונדערבארער טאַלאַנט עס איז געווען אַט אַ דער דוד'ס! די שיינע קאָלירפולע שילדן פון די אַסטרָאָווער קראַמען און צוקערניעס, וואָס ער, דוד'ס, האָט אויסגעמאַלן, וואָלטן מיט רעכט — געקענט פארנעמען אן אָננע־זענעם פּלאַץ, א נאָר בכבודיקן אַרט אין „בעלאַס ארמעס־שולע“. מיט איין וואָרט: אַסטרָאָווע האָט געהאַט א מוסטערהאפטע יידישע באַפעלקערונג וועלכע איז געבעך אכזריות'דיק אויסגעהרגעט געווארן.
כבוד זייער הייליקן אָנדענק!

קדיש נאך אסטרָאָווצע

אין צוזאמענהאַנג מיט דעם 11-טן יאַרצייט, זינט עס איז אכזריות'דיק אומגעבראַכט געוואָרן די יידישע באַפעלקערונג פון אַסטרָאָווצע, האָט דער אָס-טראָווצער פאָריוון אין ריגא, זונטיק ט"ז מרחשון (דעם 25-סטן אָקטאָבער) אויפן בית החיים אין ווילנא רגאָזאלי, דורכגעפירט די אנטהילונג פון דעם מצבה-טאָוול אויפן אוהל-הקדושים אין אָנדענק פון די אַסטרָאָווצער פאמיליעס, קרובים און לאַנדסלייט, וואָס זיינען אויף א באַרבארישן אופן אומגעקומען דורך די הענט פון דעם נאַציסטישן בעסטיאלישן תליון.

א גאָר גרויסער עולם האָט זיך זונטיק 7 אין דער פרי קאַנצענטרירט לעבן לאַקאל פון דער חברה קדישא פּונוואָנען א גרויסע צאָל אויטאָמאָבילן, וואָס די דערמאָנטע לאַנדסמאַנשאַפּט האָט געשטעלט צו דער דיספּאָזיציע פונם ישוב, איז אָפּגעפארן צום בית-החיים, ווו עס האָבן שוין געוואַרט א סך אַסטרָאָווצער וואָס זיינען געקומען מיט זייערע פּריוואַטע אויטאָמאָבילן פון אלע געגנטן פון שטאָט און אויסער דער שטאָט...

צען אזיינער ווערט דורך דעם פרעזידענט פון פאָריוון, ה' שמואל ערליך, דערעפּנט דער טרויער-ראַקט אין וועלכן עס האָבן זיך באַטייליקט: רבנים, פאָר-שטייער פון אינסטיטוציעס, ראדיאָ און פרעסע.

דער אַקט איז געווען אזוי רירנד, אז עס לאָזט זיך מיט ווערטער ניט איבער-געבן, ס'איז ניטאָ דער פּאַסיקער, דער ריכטיקער אויסדרוק. עס זיינען ניטאָ די ווערטער, וועלכע זאָלן קענען ארויסברענגען דעם גרויסן צער און צאָרן פון די אין טרויער געבויענע פאר'אבלטע אַסטרָאָווצער, פון די פּערלדיקע טרערן וואָס

האָבן נעגלאַנצט אין די אויגן פון אונדזער חשובן שטאָט־רב, הרב יעקב פינק, בעת ער האָט גערעדט וועגן דער הייליגקייט און גרויסקייט פון אלטן אָסטראָוועזער צדיק ז"ל, וועגן דעם הילכיק־ספּאַזמאַטישן געוויין פון הרב משה זינגערעוויטש, וואָס האָט ממש די שטיינער פון דער ערד געמאַכט אויפצוטערן, וועגן די רירנד־טראַגישע דעראַינערונגען פון הרב דוד בריסקמאן און ה' אונגער און וועגן טרויעריקן תהילים ניגון. ניין, דאָס קען מען ניט באַשרייבן. איז דערפאר וואָס מען קען אזעלכעס ניט ברענגען צום אויסדרוק אפילו ביי דער גרעסטער אָנ־שטרענגונג, וועל איך געבן א זייער דין שנירל מיט אַפּשפּיגלונגען און סקיצן פון אָסטראָוועזע, וועלכעס וועט דינען ווי א קדיש נאָך אונדזער קהלה קדושה, וועלכע איז פארשניטן געווארן דורך די נאַצים ימ"ש.

זכרונות פון מיין שטעטל

אָסטראָוועזע איז געווען א שטאָט מיט א גרויסן אָרנאַניזירונגס־פארנעם. אָסטראָוועזע האָט געהאַט: א גוט־אָרנאַניזירטע קהלה, א סוחרים־פאַרײן, א קליינ־הענדלער־פאַרײן און א האַנטווערקער־פאַרײן, יידישע בענק, א סך יידישע שולן, ווי: א „תלמוד תורה“, א „ישיבה“, א „בית יעקב־שולע“ (אונטער דער אָנפירונג פון פרוי שרה שענירער), א מזרח־שולע, „יבנה“ פאר א פאָר הונדערט קינדער, וואָס איז געווען באַרימט מיט איר מאָדערנער איינריכטונג און מיט אירע גומע פּעדאַגאָגישע כחות, און ס'איז אויך געווען א פּאָלס־שולע (אונטער דער לייטונג פון לערער מיזלס, דעם אָסטראָוועזער חזנס איידעם), ס'זיינען אויך געווען א סך יידישע ביבליאָטעקן און ניט ווייניק ווילטעטיקע אינסטיטוציעס, פון וועלכע איינע האָט זיך אַמיינסט אָנגעזען אויף דער יידישער נאַם. געווען איז דאָס די: „גוט שבת יידעלעך“, אזוי האָבן זיי זיך גערופן. אייניקע יאָר פאר דער לעצטער וועלט־מלחמה, איז אָסטראָוועזע באַהערשט געווארן פון א שווערן עקאָנאָמישן קריזיס, און צוזאַמענגעבראַכן א סך, נאָר א סך פארמעגלעכע יידן, און די אַרעמע, כמעט אינגאַנצן דערקוועטשט. אין זייער א סך הייזער האָט מען ממש געהונגערט, אויסגעאַנגען פשוט פאר נויט. דאן האָבן זיך באַלד געשאפן פארשידענע הילפ־ס קאָמיטעטן אויף צו לינדערן די שווערע לאַגע פון די אזוי פיל נויטבאַדערפטיקע, און איינער פון זיי איז געווען דער אויבנדערמאָנטער קאָמיטעט, וועלכער האָט אַרויסגעלאָזט אן אפעל צו דער יידישער פרוי, צו דער באַלעבאַסטע, אז זי זאָל

זען צו לינדערן די נויט פון איר שוועסטער, היות ווי זי באקט חלות און קיכלעך פאר איר פאמיליע לכבוד שבת, טאָ זאָל זי אויך ניט פארגעסן אין יענער כאלעך באסטע וואָס האָט ניט די מעגלעכקייט דאָס צו טון, און זי זאָל אָנבאקן א חלה פאר אָט יענער אָרעמער פרוי און א קיכל פאר דעם אָרעמען אויסגעהונגערטן קינד, און יעדן שבת אינדערפרי וועט מען דאָס קומען צונעמען ביי איר. פלעגט טאקע יעדן שבת אין דער פרי קלינגען הויך איבער די אָסטראָווער נאסן דער טראַדיציאָנעלער „גוט שבת, גוט שבת יידעלעך“ וואָס עס האָבן ווי מיט א ניגון אויסגעזונגען די חסידישע יידן, וועלכע פלעגן ארומגיין איבער די הייזער צוזאמענעמען די פארשידענע געבעקסן ווי: חלות, ברויט, קיכלעך און גאַנצע שטיקער סוכן פון פארשידענע סאָרטן, וואָס יעדער איינער פלעגט מיט ליבשאַפט זיי צוטראָגן. דער הויפט־אָרגאַניזאַטאָר פון דער אידעע איז געווען דער לאָדזשער־ינגל מאן, ר' יעקב הערצאָג, אָדער ווי מ'האָט אים גערופן יאנקעלע יידיה'ס.

ס'האָבן אויך געהערט צו דעם דאָזיקן קאָמיטעט די אָסטראָווער שוחטים מיט ר' וועלוועלע שוהם בראש און נאָך פראָמינענטע חסידישע יידן ווי: ר' שמואל פוקס, ר' אשר יעקב מינצבערג, יהושע מינץ, ר' אברהם־עלע ראָטשטיין, ר' יאנקעלע וואָרצמאַן, ר' נח נעמל און נאָך א סך אָנגעזעענע חסידישע יידן, וועלכע פלעגן אויפשטיין שבת פארטאָג און צוזאמענעמען די באשיידענע פאָלקס־מתנות און באלד זיי פונאָדערנעטיילט פאר אָרעמעלייט, וועלכע האָבן מיט דעם געשפייזט זייערע קינדער כמעט אַ גאַנצע וואָך. יא, כמעט אַ גאַנצע וואָך האָבן אָרעמע אויסגעמאָגערטע קינדער געגעסן פון די גוטע אייל־און מאָן־קיכלעך און געקוויקט זיך מיט דער ווייסער חלה, וואָס האָט געהאַט א זייער גוטן טעם, אפילו ווען זי איז שוין געווען ניט אזוי פריש. זיי האָבן זיך ממש דערהאַלטן ביים לעבן. אין דאָס אלץ איז אַ דאַנק די הארציקע אָסטראָווער חסידישע יידן, וועלכע האָבן מיט זייער חכמה דאָס אזוי פֿיין אָרגאַניזירט. כבוד זייער הייליקן אָנדענק.

רעדן מיר שוין וועגן געבעקסן, וועל איך איבערחזרן א מעשה פון אלטן אָסטראָווער צדיק ז"ל, וואָס איך האָב געהערט דערציילן פון מיין טייערן פאָטער ע"ה ר' יצחק מאיר בן רב.

ווען דער אָסטראָווער רבי ז"ל האָט חתונה געמאַכט זיין בן יחיד, זיינען צו די שבע ברכות געווען ביים טיש זייער א סך מענטשן: רבנים און רביים, אלץ גאַנענטע און ווייטע קרובים און מהותנים פון מעליצער רב ז"ל, און אלע האָבן זייער תורה אָנגעהויבן מיט משלים און ווערטלעך פון זייערע פאָטערס, ווי: מיין

מלכה אפעי לבויים

טאטע ע"ה, דער גרויסער רב, דער צדיק האָט אזוי און אזוי געזאָגט, א צווייטער האָט אויך אָנגעהויבן מיטן זעלבן יחוס, א דריטער יחסן האָט אויך ניט געענדערט דעם סדר ווי: מיין פאָטער, דער באַסאָנטער רב, פלעגט אזוי זאָגן, און אזוי איז געגאָנגען כסדר.

האָט זיך דער אָסטראָווער רב געפילט עפעס אָנגערירט... ער איז דאָך ניט קיין יחסן... ס'איז דעם רבין ניט געגאָנגען אזוי שטארק אין זיך גופא ווייל דאָרויף איז ער געווען צופיל ענין, נאָר עפעס האָט ער געפילט, ווי מ'וואָלט מיט דעם, אָנגערירט זיין טאָטן, דעם בעקער, וואָס איז שוין לאַנג געווען אויפן עולם האמת. איז דערפאר, ווען ס'איז געקומען די ריי פון אָסטראָווער און מ'האָט אים מכבד געווען מיט זאָגן תורה, און יעדער האָט מיט איינגעהאלטענעם אָטעם גע-ווארט צו הערן זיין וואָניק וואָרט, האָט ער א פיר געטון מיט זיין אויסגעמאָגער-טער האַנט איבער זיין ברייטער באָרד, פארצויגן זיין גרויסן שמערן, פונאַנדער-נעעפנט זיינע קלונע ליכטיקע אויגן, און אַנשפאָרענדיק זיין האַנט אין טיש, האָט ער אזוי געזאָגט: מיין טאָטע, זכרונו לכרכה, איז געווען א בעקער, פלעגט ער תמיד זאָגן, אז אלט געבעקס האָט ניט אזא גוטן טעם ווי מ'ריש געבעקס.

דאָס מיינט צו זאָגן, אז ניט וויכטיק איז צו באַרימען זיך פון אמאָל. דער עיקר איז די לעצטע שורה, דער „איצט". איצט? איצט ביזמו אָסטראָווער פאר-חושכ'ט.

די ייִדישע געגנט מיט די שול-גאס בראש
איז אין א חורבה געטוישט.
פארשטומט איז דער קלאַנג
פון די ייִדישע שפראך
פון פרייד און געזאָנג
געבליבן ביטער א וויסטקייט מיין שטאט...
אין אויסגוס פון צער און צאָרן,
ווען סרערן גיסן אָן א שיעור
פארבאָרג איך א רגע מיין פנים
און שטיל אין האַרצן זאָג איך קדיש נאָך זיך...
יתגדל ויתקדש...

לינט

ס'ברענט א יאָרצייט־ליכט, קאַפּ געבויגן פארטראכט
וועגן גרויזאם, ווי ס'צעפערטלט א סינד אין דער מאמעס אויגן
דער תליון טריאומפירט, קוועלט, צופרידן, ער לאכט
מורא'דיקע מוטער־ליידן האָבן ווי קריכנדיקע שלאנגען זיך געצויגן...

ווי איז גערעכטיקייט, ווי איז גאָס ?
ווי זיינען די נסים, וואָס זיינען אמאָל געשען ?
ווי איז דער גיהנום, ווי איז גן עדן ?
ווער זיינען די מענטשן, וואָס האָבן דאָס געקענט צווען ?
ווי איז דער פילאָזאָף, דער שרייבער, וואָס האָט געשריבן:
אויב די ציוויליזאציע דארף קאָסטן א סינדס א לעבן,
זאָל אלצדינג בלייבן — ווי געווען!

די שמערן האָבן דאָס אלץ געזען
די שטילקייט פון דער נאכט געהערט
דעם חיה'שן ציין־געקרייך
קיין נס איז ליידער ניט געשען
ניט ס'האָט זיך באוויזן געטלעכע שוץ...

יונגט געזען האָט — ס'איז אוועק מיט רויך, בלומ
דאָס טייערסטע, וואָס א פאָלק פארמאָגט
דעם שונא — אן אויפשטאנד דערקלערט מיט מוט
דער פאראַל: שטוי ניט אב'דיק, נאָר שלאָג!!!

פארוואנדלט חושך אין זונען־שטראל
מיט מוט, גבורה און בטחון
אויף מיטהילף פון יידן איבעראל
צו גענארטער פרייהייט, נצחון...

ס'געזאנג פון מזרח

ס'איז א לבנה-נאכט נאך חצות. די שווערע זילבער-שיין וואָס אין שפּעדיק אריינגעדרינגען אין דעם פון ברעטער צוזאַמענגעשטעלטן חדר, האָט זיך רחבות-דיק פונאַנדערגעשפּרייט איבער דעם ביסל אַרעמקייט, פארשלינגענדיק די שווארצע נאכט-הילע און ארויסנערופן א פרימיטיוון ווונדער, א כישוף-ווונדער, וואָס האָט נאָך מער גערייצט און אַנגעגריפן די צעשרויפטע נערוון פון דוד'ן, וועלכער האָט זיך געוואלגערט אין קאַנוולסיווער נערוועזימעט אויף זיין הארטן געלעגער ניט קענענדיק בשום אופן איינשלאָפן, צוליב דעם בריוו פון זיינע עלטערן, וואָס ער האָט א טאָג פריער באקומען. יא, א פארשטערטן יום-טוב, וועלן זיי האָבן, האָט זיין מאַמע געשריבן, צוליב דעם, וואָס ער דוד איז נישטאָ אין דער היים. זי זאָגט אים אריין א היפשע פאַרציע מוסר, ווי: אז א נוט דערצויגענער יידישער זון האַנדלט ניט אזוי לגבי זיינע עלטערן, דעמאָלט ווען זי, זיין מאַמע, האָט אירע בעסטע כחות געווידמעט אים, און אים געפלעגט מיט דער בעסטער און העכסטער אויפמערקזאמקייט און איבערגעגעבנקייט, האָט ער ניט געדארפט אָפּזאָגן איר בקשה צוריקצוקערן זיך צוזאַמען מיט זיי קיין בראזיל. ניין, ניט אזוי האַנדלט א נעטריי קינד. מיט טרערן, בלוטיקע טרערן, באניסט זי זיך יעדער רגע, שרייבט זי פון גרויסער און נאָגנדיקער בענקשאפט צו אים, און ער דער נאַאיווער נאַרישער בחור האָט זיך אוועקגעזעצט דאָרט אין דעם וויסטן נגב ווו מען זעט אמאָל אין א יובל א פיצל פלייש. פייניקט זיין קערפער אינדערצייט וואָס ביי זיינע עלטערן אין דער היים געפינט זיך פון כל טוב.

ווי שפּילקעס, ווי פיערדיק-צעגלימע שפּילקעס שטעכן אים, דוד'ן, די דאָזיקע

זערטער. א דינער נעפֿל פארציט זיך איבער זיינע טונקעלע כיר-אויגן וועלכע
ווארפן ארויס פערל'דיקע הייסע טרערן, וואָס נעמען זיך שורותווייז קייסלען איבער
זיינע פון זון בריווע באקן.

אך נאָט! אך נאָט שעפטשען שטיל זיינע ליפֿן ווי צו זיך זעלבסט. בין איך
דען ניט בלוט פון זייער בלוט און פלייש פון זייער פלייש, טאָ פארוואס פילן זיי
ניט דאָס זעלבע וואָס איך? פארוואָס פילן זיי ניט, פארוואָס זעען זיי ניט, אז
שווערע וואַלסנס הענגען איבער דעם קלאָרן ארץ-ישראלדיקן הימל, און דראָען
צו צעשטערן דאָס גרויסע ווונדערבארע ווערק, וואָס איז מיט אזוי פיל מי, בלוט
און ליבשאַפט אויפגעבויט געווארן.

פארוואָס פארשטייען זיי ניט, אז ס'איז ניט בלויז די שווערע אויפנאכע פון
בויען און באַפּרוכפערן דאָס פריש-דערוואַרבענע לאַנד נאָר אויך פון באַשיצן.
ניט נאָר שאַפן, נאָר אויך פארטיידיקן. די אינטענסיווע טעטיקייט, די מיט-
הילף פון יעדן יידן איז אומבאדינגט נויטיק. קיין שום ערלעכער ייד טאָר זיך ניט
אַפּזאָגן פון צולויגן אַ ציגל צו דעם דאָזיקן אזוי הייליקן בנין. מ'טאָר זיך ניט
פארלאָזן איינער אויפן צווייטן, מ'טאָר אויך ניט אַפּלייגן די ארבעט אויף שפּע-
טער. היינט, נאָר היינט אין דער גורל'דיקער שעה דארפן געשטעלט ווערן די
פראַגעס:

אם אין אני לי מי לי — וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשו אימתי?
טאָ פארוואָס באַשולדיקט מען מיר? צי האָב איך דען ניט געהאַנדלט ווי אן
אויפריכטיקער זון פון יידישן פּאָלק?

די לאַגע איז דאָך פארט נאָך ניט קיין געזיכערטע. דאָס אזוי שווער דער-
וואַרבענע איז דאָך נאָך אין סכנה. די מיט בלוט אויסגעקעמפטע פרייהייט פון
יידישן פּאָלק און לאַנד איז נאָך ניט אַ באַפעסטיקטע. ס'איז דער חוב פון יעדן
אויפריכטיקן יידן צו ווידמען זיך אַטראָ דער הייליקער אידעע, דער פרושה'דיקער
ארבעט, ניין ער איז קיין זינד לגבי זיינע עלטערן ניט באַגאַנגען, שרייט ער הויך
צו זיך אליין, בכדי צו פארשרייען זיין אינערלעכע ליבע צו זיינע עלטערן, איבער-
הויפט צו זיין מאַמען וועלכע ער האָט גרענעצלאָז ליב און בענקט נאָך איר שטאַרק.
און דאָך באַשטעטיקט אן אינערלעכע שטימע, אז ס'איז ניט ריכטיק זיין מאַמעס
אויסדרוק, אז ער, דוד, איז ניט אין זיין היים. פונקט פארקערט, זיי, זיינע עלטערן
זיינען ניט אין דער היים. זיי זיינען אין דער פרעמד, זיי זיינען אין גלות.

ער, דוד, איז אין זיין היים, וועלכע איז אַ טרייסט פאר זיינע ליידן און טאָגן
טענלעכע זאָרגן. ניין, ער פילט ניט קיין שום הרטהגעפיל. ער פילט ניט און גע-

פינט ניט פאר נויטיק צו שלאָנן זיך על חמא פאר דעם וואָס ער האָט זיך ניט געוואָלט צוריקערן צום גלות. ווי שווער עס זאָל ניט זיין די באדינגונגען אויפן פּאָליטישן ארץ־ישראל'דיקן האַריוואָנט, וויפיל עס זאָל ניט אויסקומען צו ליידן — איז עס צוקער־זיס. ס'איז ווערט צו ליידן די גרעסטע יסורים און אפילו צו שטארבן פארן פּאָטערלאַנד.

„אין ארץ ישראל ניקנית, אלא ביסורים“ (ארץ ישראל ווערט ניט דערוואָרבן, סידן דורך יסורים) און בלינד זיינען די דאָזיקע וואָס ווילן ניט ליידן, וואָס פאר קויפן זייער פרייהייט פאר אַ שטיק פלייש, שרייט ער הויך און שפּרינגט אראָפּ שנעל פון זיין געלענער, און ניט קוקנדיק אויף דער שפּעטער שעה, זעצט ער זיך צו זיין קליין טישל און נעמט שרייבן אן ענטפער צו זיינע עלטערן, א בריוו אין וועלכן ער פרעגט זיי, צי זיי האָבן גאָרניט געלערנט פון דער לעצטער וועלט־מלחמה, צי זיי מיינען טאָקע, אז די וועלט־המנ'ס זיינען שוין באַמט טויט און וועלן שוין שיינמאָל ניט אויפשטיין תּהית המתים. צי ווייסן זיי ניט, אז דעם ייִד'ס עקזיסטענץ אין די גלות־לענדער איז אַן וואַרצלען, אַן א פונדאַמענט, און דער עיקר צי האָבן זיי שוין פאַרנעסן די זעקס מיליאָן קדושים פון דער אלטער היים...

פאַרענדיקנדיק זיין בריוו דריקט ער אויס זיין הייסן באַגער, אז זיינע עלטערן זאָלן זיך צוריקערן קיין ישראל, אויפּלערנדיק זיי, אז ער איז מער ווי זיכער, אז אין גלות וועט אין משך פון דער נאָענטסטער צייט דאָס לעבן פאר אן אויפּריכטיקן ייד, אין וועלכן ס'איז נאָך געבליבן א פונק פון מענטשלעכן געפיל, זיין א לאַסט, א שווערע לאַסט. א נאָגנדע בענקשאַפט צו זיין א פרייער בירגער אין אן איינן לאַנד וועט אים טרייבן פון זיין זיץ־אַרט, אָבער דעמאָלט קען שוין אמאָל זיין צו שפּעט... נאָר היינט איז די צייט איבערצורייסן מיטן גלות. היינט דארף הויך קלינגען אין די אויערן פון יעדן גלות־ייד דער זאָץ:

„לא זו הדרך“ לא!

ניט די הויפּואַך, ניט דער עיקר איז דאָס ליידער צייטווייליקע באַקוועמע גלות־לעבן. ניט דער עיקר איז א פעטע שיסל פלייש. מ'דארף ניט זיין קורצזיכטיק, מ'דארף קענען זען דעם מאָרגן, דעם עתיד, שרייבט דוד.
אין יעדער ייִדישער נשמה דארף נעסטן א ליבע, א בענקשאַפט צו ציון, א דורשט צו די בלויע וואַסערן פון כּנרת און ירדן.
אין יעדן ייִדישן האַרץ דארף זיך הערן דער שיר מזמור, ס'געזאַנג פון מזרח, ס'געזאַנג פון דער גייער היים...

נייע און אלטע היים

אין א ים לכנה-ליכט טובלט זיך די מילדע פסח-נאכט, וואָס שווייגט ארום טויזנטער קולות, איינזאפענדיק אין זיך נאָגענדיקע בענקשאפט, באגערן און סודות. דאניעל ווארפט א פארבענקטן בליק איבער דער גרינער אויבערפלאך פון ים, ווו עס גלימשט זיך א קליין שיפעלע מיט געל-גרינע זעגעלען, און עס דריקן ספסות ווי א שווערער לאסט.

ער טראכט און איבערטראכט, ער קלערט אריין אין די ווערטער פון זיין זונס בריוו, און א קאלטער שווייס באַניסט אים.

לעולם פילט דאָך יעדער איינער אין דער טיפעניש פון דער נשמה די שטימע פון „קהלת" דעם „הכל הבאים" — טראכט ער, טאָ פארוואָס זאל מען כאַטש אויך ניט פילן דעם ווירדיקן געפיל פון זיין א פרייער בירגער אין אן אייגן לאַנד? אייגענטלעך, ווייס איך ניט באַלבינא, פארוואָס מיר פארן ניט צוריק קיין ישראל — זאָגט ער צו זיין ווייב, וועלכע זיצט א פארבענקטע נעבן אים. איז דען דוד מינסטו ניט גערעכט — רעדט ער ווייטער. ניט אַסטראָווע איז נעווען אונד-זער אלטע היים, און ניט ריאָ דע זשאנעיראָ איז די נייע היים אונדזערע. ביידע זיינען „גלות". דאָרט ווו אונדזער קינד געפינט זיך, איז אונדזער אמתע נייע היים. אויסשליסלעך דאָרט! זאָגט דאניעל, און זיינע אויגן באַקומען א פייכטלעכן גלאַנץ...

ווי א פילט-לענטע נעמט זיך פונאָנדערוויסלען פאר זיינע אויגן דאָס נעוועגע בעת זייער לוסטריזע מיט א יאָר צוריק.

אָט זעט ער די פראכטפולע שטאָט תל־אביב מיט איר צויבער, שיינקייט און נלאַנץ, און באלד דערשיינט ירושלים, די הייליקע שטאָט פון נשמה־דיכטער. די שטאָט וואָס האָט מיט איר גייסט באהערשט די גאַנצע וועלט, די שטאָט וועלכע האָט שוין איבערגעלעבט קאמפן און טריאומפן און איינגעזאפט אין זיך א סך ווארעם בלוט און טיף מענטשלעכע יללות...

די שטאָט וואָס האָט געהערט א סך, זייער א סך קלאַגלידער און אויך לויב־געזאַנגען. אָט זעט ער די בערג פון יהודה וואָס דערציילן פון שוואכקייט און גבורה. פון שווערן קאמף און נצחון. און דאן באווייזט זיך דער גליל און דער נגב, ווו ער דערזעט זיין ליבן דוד'ן אין קרייז פון א גרופע חלוצים אין חלוצות, וואָס האָבן פארוואַנדלט די מדבריות, די מיט מאלאריע־אינזעקטן אַנגעפילטע מדבריות אין פרוכטבארע גערטנער און קאָלאָניעס. ר'זעט ווי זיי טריקענען די יימפיקע שטחים באַדן, ר'זעט דעם סימבאָל פון יידישן פראַגרעס, דעם סימבאָל פון העראַישן קאמף און די קאָלאָסאלע דערגרייכונגען. ר'זעט דעם נאַציאָנאַלן שטאַלץ און די ישראל־זון וואָס שיינט רחבות־דיק. ר'זעט דעם מילדן שמייכל פון דער יוגנט, וואָס סימבאָליזירט דעם חג החרות, און ס'ווערט אים אויך יום־טוב־דיק אויף דער נשמה, וואָס צעזינגט זיך:

בני חורין!

עת לעשות! צו דער ארבעט! — זאָגט ער צו זיין ווייב.

מיד פאָרן אין אונדזער נייער היים.

די נקמה פון גורל

ראמאן פון א שטודמישער צייט

ערשטער קאפיטל

ס'זיינען פאראן מענטשן, וואָס מאַכן זיך פון קיין שום זאך ניט קיין עגמת נפש. עס נייט זיי גאָר ניט אָן. עס אַרם זיי ניט קיין שום געשעעניש. זיי שווימען איבערן לעבן לייכט, ווי א שטרוי אויפן וואסער. זיי באַמיען זיך צו פארגעסן אָן די שלעכטע מינוטן אינם לעבן אָן אַלע צרות און פיין, אפילו אָן די גרעסטע און ביטערסטע טראגעדיעס.

זיי זיינען אויף אזוי פיל פארליבט אין זיך נופא, אז זיי ווילן זיך ניט וויי טאָן, ניט קוועלן. זיי פארטושן, פארשלעפערן און דערשטיקן מיט געוואלט דעם ווארם, וואָס געמט פיקן אין זייער הארץ אָדער מוח, אנטלויפענדיק פון זייער אייגענער וועלט, נעמענדיק בלינד בלאַנדזשען צווישן פרעמדע, פארגעסענע וועלטן. זיי טרינקען וויין, א סך וויין, און לאָזן זיך ווילגניין. זיי לאָזן שפילן די לעבנס־הארפע, ניט וועלענדיק אפילו א קלער טון וועגן דעם, אז עס וועט שפעטער קומען די שעה פון פארצווייפלונג און נויט; אז עס קאָן אויך אמאָל, שפעטער קומען די נקמה פון גורל.

זיי, די דאָזיקע פערזאָנען לעבן בלויז מיטן הוה, ניט וועלענדיק קיינמאָל דערמאָנען דעם עבר און א קלער טון וועגן עתיד. קומט אָבער טיילמאָל א שטור-מישע צייט, וואָס וועסט אזא איינעם אויף.

אזעלכעס האָט טאַקע פאסירט מיט יוספן, וועלכער איז גראָד געווען אזא פערזאָן ווי מיר האָבן אויבן געשילדערט.

ער, יוסף, איז זייט דעם אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה געווארן גאָר אן אַנדערער סאָרט מענטש: ער האָט זיך אינגאנצן געביטן, זיך געביטן אזוי

שטארק, אז ס'איז אים לגמרי ניט צום דערקענען. ער, דער תמיד הומאָרפולער יוסף, איז לעצטנס א ביז נאָר טרויעריקער, א פארצווייפלטער, א מוטלאָזער און שטענדיק אן אָנגעכמורעטער, א נערוועאיש-פארקענקטער, כמעט שוין באלד א צעבראָכענער.

אין זיינע ליטאָווייסע בלומען-בעכערס, וואָס פלעגן איבערגיין פון די בין-השמשות-שטימונגען און אויסזינגען, אויסהילכן ריטמיש די שענסטע און ווונדער-לעכסטע טענער, טענער פון פרייד, ליבע און גליק, האָט זיך פלוצלינג אריינגעקראָגן א זייער ביטערער סם-טראָפּן. א טראָפּן פון אייביקן לעבנס-קאָמף, א טראָפּן פון אומרו-קוואַל, און לאָזט אים בשום אופן ניט צורו, גיט אים אפילו קיין איין מינוט ניט קיין מנוחה.

שוין שיינע עטלעכע יאָר, ווי ער איז נאָך קיין איין טאָג ניט געווען ריכטיק צופרידן; קיין איין איינציק מאָל ניט הארציק געלאַכט און ניט געפרוּווט אפילו מעכאַניש זיך פריילעך צו מאַכן, אן אמתן שמייכל צו טון אָדער ארויסווייזן א שפור פון צעפרידענקייט.

ער זוכט פאר זיך שטענדיק א מקום מקלט ווייט פון מענטשן-געטומל, ווייט פון הו-הא, ווו ער זאָל קאָנען פריי, אומגעשטערט פארגיסן א טרער, בכדי מ'זאָל פון אים ניט חווקן, אָפשפטן, אָנרופענדיק אים נקבה, לעמעשקע א. א. וו. ער היט זיך אויס מיט א טרער אפילו פאר זיין אייגן ווייב און טאָכטער, ווייל אויך זיי מוטשען אים תמיד מיט פארשידענע נודנע פראגעס, אויף וועלכע ער האָט ליידער ניט קיין שום ענטפער.

זייער א סך מאָל, קומט אפילו צו א ווערטער-אויסטויש, צו א קריגעריי, הלמאי ער איז לעצטנס אזוי אנדערש געווארן, אזוי צוריקגעצויגן פון לעבן, וויל בשום אופן ניט גיין אין ערגעץ, מיידט אויס געזעלשאַפט און לייגט אפילו ניט קיין אכט אויף זיין קליידונג, און בכלל אויף זיין גאַנצן וועזן.

ער, דער שטענדיקער פעדאנט, גייט א סך מאָל אין געשעפט אריין א ניט אָנ-געראזרטער און אפילו אָן א קראוואט. אָבער גיי דערצייל עמיצן, וואָס עס דריקט אים אונטערן הארץ — טראכט יוסף. גיי און דערצייל וועמען, אז פאר זיינע אויגן שוועבט לעצטנס זיין גאַנצע פארגאנגענהייט ווי א פילם-לענטע. אָט באַווייזט זיך אין זיין דעראינערונג א העלע, שיינע און פראַסטיקע נאַכט. דאָס דינע ליכט פון דער קיילעכדיקער ריינער לבנה באַרעקט דאָס גאַנצע שטעטל. געפרוירענע שניר שמערענדלעך ציטערן אין דער לופט, וואָס איז קאלט און שטייף און דאָך רואיק. און ער, יוסף, שטייט אונטער דער חופה, אָנגעטון אין דעם קרייט-ווייסן קיטל

און ווארט מיט א צאפלדיק הארץ אויף זיין כלה, אויף זיין טיערער און ליבער דבורה'לע. אָבער מאַדנע: עס דאכט זיך אים, אז ער איז רואיק, אבסאָלוט רואיק, און דאָך, דאָך פילט ער, ווי זיין הארץ קלאַפּט האַסטיקער און שנעלער ווי תמיד. ער ווייסט אליין ניט פארוואָס, נאָר ער, דער שמענדיק געזונטער יוסף, האָט זיך עפעס פּלוצלינג אָנגעהויבן פילן שוואַך. די פים זיינע האָבן גענומען לייכט ציטערן און אן אייזיקאלטער שטראָם האָט אדורכגעוועבט זיין גאַנצן גוף. זאָל דאָס זיין א רעזולטאַט פון צופיל עמאַציע אָדער נאָר פון נאַאיוויטעט? — טראכט יוסף, און ווארפט בגנבה א בליק אויף זיין כלה, וועלכע מ'פירט ארום אים, ווע-לענדיק ארויסלייענען פון איר מיט טיול-באדעקטן פנים, צי אויך זי, דבורה'לע, לעבט איבער עפעס אזא מין געפיל; צי אויך זי איז אזוי נערוועאיש, אינערלעך נערוועאיש...

אך! אך ווי שנעל די פילם-לענטע וויקלט זיך! א חופה, א סך, זייער א סך ליכט-פלעמלעך, הרי-את, אביסל וויין, א טופ מיטן פוס, א צעבראזעט גלעזל, א מזל-טוב סימפאניע, א גלאַנציקער קויליטש, א גאָלדן הינדל, א מצווה-טענצל, און... און ווען ער מיט דבורה'לען געפינען זיך שוין אליין אין א שלאָף-חדר, איז אָנשטאַט עמאַציע געקומען נאָר, א מאַדנע גלייכנילטיקייט, א גלייכנילטיקייט, וואָס האָט זיך פעסט באַזעצט אין זיין הארץ, און, און א סוף געמאַכט צו דעם שלום-בית.

ניט וועלענדיק אָבער זיין אָנוועזענד דער דעפיניטיווער צעשיידונגס-סצענע, ניט וועלענדיק אויסהערן די אלע זידלערייען און קללות, ארבעט ער, יוסף, אויס אזא מין פין צוגעפאסטן פלאן, וואָס זאָל אים אבסאָלוט ניט וויי טון, ווייל ער האַלט, אז ער דארף פון דעם גאָרניט לידן, ווייל ביי אים קומט אויס, אז ער איז מיט זיך אינגאַנצן אין אָרדנונג, אין אבסאָלוטער אָרדנונג, ווייל ווען ניט, וואָלט ער דאָך געפילט עפעס א צופ ביי דער נשמה, עפעס א סימן פון אומזיכערקייט מיט זיך גופא, עפעס א חרטה-געפיל.

ס'מייטש, איז ביי אים אויסגעקומען כ'זאָל זיין מיט א פרוי אין איין שטוב און טיילן מיט איר ס'לעבן, אינדערצייט, ווען כ'האָב זי ניט ליב! יא, כ'האָב זי אויפגעהערט ליב האָבן — האָט ער געטענה'ט צו זיך זעלבסט. כ'בין נאָך אזוי יונג, און שוין זאָל איך אָנהויבן בידעווען מיט א ווייב, צו **וועמען איך פיל גאָרניט און באגער ניט.** ניין! ניין — טראכט ער ביי זיך, שפאַ-נענדיק נערוועאיש איבערן צימער, ס'שאַדט ניט, ס'טרעפן, ס'טרעפן א סך אזעלכע פאלן. כ'בין ניט דער ערשטער און אויך ניט דער איינאנאיינציקער. הלואי זאָל

אזוי ניט טרעפן, ווי עס טרעפט. אפילו ביי רבנים גט מען זיך אויך. ווי זאגט מען עס: „ס'איז גלייכער פיר אין פריידן, איידער צוויי אין ליידן". ס'וועט פאר איר גופא אויך בעסער זיין. יא, יא, ניטאָ קיין אנדערער אויסוועג ווי גטן זיך. אי דאָס, וואָס דבורה'לע איז שוין אין אנדערע אומשטענדן איז אויך ניט קיין גרויסער פראַבלעם: דערווייל, דערווייל גט ער זיך דאָך נאָך ניט; קודם כל דארף מען אוועק פאָרן. אוועקפארן ווייט, פאָרן וואָס שנעלער און וואָס ווייטער פונדאָנען. אוועק-פון אים, און דאן, דאן, ווען די בריוו וועלן ווערן שיטערער, קורצער, זעלמענער און אינהאלטלאָזער, וועט זי שוין ניט אזוי רעשן, ניט אזוי פיל וויינען און ניט ווערן פארצווייפלט ביים דעהאַלטן דעם גט. דעמאָלט וועט זיין אויס! פארטייט מיטן עסק. א וואָך, צוויי, דריי, און ס'וועט פארגעסן ווערן, ווי קיינמאָל נאָרניט. יא, יא, האָט ער ווייטער געצויגן זיין דעראינערונג, ס'איז א גרויסער שאָד, צו פארשפילן אזא שיינע וועלט צוליב איין פעלן שריט. ס'איז א גוואלדיקער שאָד אַפצופינצטערן ס'גאַנצע לעבן בלויז צוליב דעם וואָס ס'קומט אויס צו האָבן א קליין ביסל אומאנגענעמלעכקייט. אמת, ער האָט טאַקע געגרייט, ער האָט גע-מיינט, אז ער האָט זי ליב, אָבער ריכטיקער געזאָגט, ר'האַט זיך איינגערעדט, אז ער האָט זי ליב, נון, און אז מען האָט א טעות, אָדער מען גרייט איז וואָס? טאָר מען שוין קיינמאָל ניט אויסבעסערן דעם דאָזיקן טעות אָדער פעלער ? ניין, אזעלכעס איז ניט דערלאָזבאר. יעדער מענטש האָט די פולע רעכט צו זוכן א מיטל, אויף אויסצובעסערן זיינע פעלערן, ציט ער ווייטער זיין פארטיידיר קונגס-רעדע. מ'קאן דאָס ניט אָנרופן אוממאָראַליש, ווייל אין דער יידישער רע-ליגיע איז דאָך דאָ דער גט. די תורה איז גאַנץ קלוג. און אויב ס'מעג זיך גטן, איז א סימן, אז אויב מען טרעפט ניט גוט, איז מער מצווה זיך צו גטן, ווי אַפּפינצטערן ס'גאַנצע לעבן.

דער געדאַנק פון זיין פארגאַנגענהייט לאָזט אים ניט אָפּ און ער דערמאָנט זיך ווייטער:
 עס איז געווען א זייער מיאוסער און שטאַרק שווערער הארבסט, וואָס האָט גיכער אויסגעזען ווי ווינטער, מיט בלאָטיקער טונקעלקייט און שמעכיק-בייסיקער קאלטקייט. די האלב-נעלע און רויטלעכע בלעמער זיינען געפאלן פון די ביימער און ערגעץ ווייט פארטראָגן געווארן דורך די ווינטן און איינגעדארט געווארן דורך

די מעשענע זון-שטראלן. רעגנס, שטארקע רעגנס, האָבן אָן אויפהער געכליאפעט און נאָכדעם האָט א דינער שניי ביסלעכווייז פארדעקט דעם שווערן אומעט פון ערדישן לעבן. אָבער ניט דאָס שלעכטע וועטער, ניט די זאווערונגעס און רעגנס און ניט דבורה'לעס בעטן האָבן געקאָנט אים, יוספן, אָפהאַלטן פון זיין באשלאָ-סענער ריזע. ס'האָבן ניט געהאַלטן די אלע טענות און ארגומענטן, אז ס'איז ווינטשנסווערט איבערצוווארטן סיי דאָס שלעכטע וועטער, און סיי דבורה'לעס קימפעט, וואָס ווערט דערווארט אין דער נאָענטסטער צייט.

ס'איז דאָך עפעס א ווייטע ריזע, א גרויסע ריזע מיט דער שוף, איז בעסער ארויסצופארן אין פּרילינג, ווען די וועלט איז אָפן — האָט דבורה'לע געטענה'ט וויינענדיק; מה רעש, אז דו וועסט פארן מיטן צווייטן טראנספּאָרט! — און טרערן האָבן געשווענקט איר צעפלאַמט פנים.

יא, זי האָט מיט פּארהלומטע אויגן, פולע מיט ליבע און בענקשאַפט געקוקט אויף אים און געבעטן אים אָפהאַלטן זיך צייטווייליק פון זיין ריזע, אָבער אָן דערפאַלג. ער איז געווען שטאַרק איינגעקשנט און האָט שטרענג דערקלערט, אז ער קאָן בשום אופן ניט צווארטן, נאָר ער מוז שוין, ממש שוין, פאָרן, ווייל שפעטער קענען נאָך אמאָל אונטערקומען זייער גרויסע שוועריקייטן. ניטאָ קיין שום באַרעכטיגונג — האָט יוסף געזאָגט. ס'איז ראטזאם צו פאָרן וואָס פריער, וואָס גיכער, ווייל דאָ האָב איך גאָרניט וואָס אויפצוטון.

הא הא הא! — האָט ער זיך פונאָנדערגעלאַכט. זעט נאָר, וואָס דאָ טוט זיך! צענדליקער, הונדערטער מענטשן פאָרן היינט-צו-טאָג אוועק און ס'איז שא, שטיל, ווי קיינמאָל גאָרניט. מען הערט ניט און מען זעט ניט, גלייך ווי ס'וואָלט געווען א נאַטירלעכע זאך. און דאָ, דאָ גייט די וועלט ממש אונטער. א געלעכטער כ'לעבן! דו זעסט דאָך אליין, אז דאָ קען איך ניט געפינען קיין פּאסיקע פרנסה פאר זיך — האָט ער געזאָגט צו דבורה'לען, שוין מיט אַביסל א מילדערן טאָן. און פרנסה איז ניט קיין קלייניקייט. ווי זאָגט מען: פרנסה איז א מלחמה. איבער-הויפט איצט, ווען ס'דאַרף מיט מזל קומען א קינד, און די הוצאות וועלן זיך פאָר-דאַפּלען; מוז מען דאָך עפעס א קלער טון וועגן דעם, ווי אזוי צו קענען זיך איינ-אַרדנען און מאַכן א לעבן. און דער איינציקער אויסוועג איז אויסלאַנד. וועסט זען, דבורה'לע, אז ס'וועט ניט לאַנג דויערן און איה"ש וועל איך דיך אריבער-נעמען און מיר וועלן ווידער זיין צוזאַמען. דער עיקר, ניט פּאָרצווייפלען און האָבן אויסדויער און געדולד. און געדולד איז דער הויפט־פונדאַמענט, די עיקר־באזע פון מענטשנס גליק. פשוט, דער שליסל פון גליק...

דבורה'לע, די באשיידענע, צניעותדיקע דבורה'לע, וועמענס קוואלן פון רייד און טרערן זיינען שוין לאנג, לאנג אויסגעשעפט, שווייגט. יא, זי שווייגט. אינם שווערן קאמף אין משך פון די לעצטע חדשים האָט איר מאן געזיגט. דער כה פון כלומרשטן פארשטאנד און גוט פארטראכטער אויסרעכנונג האָט גע- זיגט איבערן פארשלאפערטן סענטימענט פון הארץ... א שטארק בלייבע, א ביז נאָר נערוועאישע, איז דבורה'לע געשטאנען און ארויפגעקוקט צום אָפּענעם וואַגאָן- פענצטערל, פונטאנען ס'האָט זיך געזען יוספנס קאָפּ, ווי אויך דאָס שניי-ווייסע טאשן-טיכל, מיט וועלכן ער האָט ניט אויפגעהערט צו פאָכען, צווארפענדיק אויך זייער א סך לופט-קושן.

אָבער זי, דבורה'לע, שווייגט... זי שווייגט און מיט די אלבאסטער-ווייסע ציין בייסט זי די אונטערשטע ליפ און א שטאר-פארטרערטער בליק קוקט אין דער לידיקייט פונם רוים און שטח. יא, אין דער לידיקייט הענגט איר בליק, כאָטש עס דאכט זיך, אז זי קוקט כסדר אויף יוספן, וועמען זי זעט שוין אבסאָלוט ניט. זי שטייט א פארצווייפלטע, א פארשטיינערטע, און ווייסט פשוט ניט, וואָס מיט איר טוט זיך. ממש, אזוי ווי א לעבעדיקער מת. און ער, יוסף, האָט דאָס באמערקט. ער האָט דאָס אלץ ארויסגעלייענט פון איר פנים. ער האָט זי די גאַנצע צייט גוט אבסערווירט און געזען איר צושטאַנד. ער האָט געזען, ווי זי, דבורה'לע, האָט אויפגעצויטערט אינגאַנצן, ווען ס'האָט דער לעצטער באן-פייף זיך דערהערט. און ער האָט געזען און געהערט איר הילכיק פונאַנדערוויינען זיך, ווען דער צוג האָט זיך גענומען דערווייטערן. און מאָדנע. עס האָט אים לגמרי גאָרניט געארט. עס האָט אים אפילו דעם קלענסטן צופ ביים הארץ ניט געטון. ס'האָבן אים ניט גע- רירט אירע טרערן און ניט אירע לעצטע ווערטער: „פארגעס ניט, ס'דארף קומען איה"ש א קינד". ער איז געווען מאָדנע גלייכגילטיק, גלייך ווי קיינמאָל גאָרניט. נאָך היינט, ער געדענקט דאָס גוט, יא, ער געדענקט דאָס זייער גוט, דערמאָנט ער זיך דאָס ספאזמאטישע געוויין אירס, ווי עס וואָלט ערשט געכטן געווען. ער זעט איר בלייך פנים, וואָס באָרט זיך אין טרערן, און ער הערט איר פארשטיקט שלוכצן. יא, ער הערט איצט דיטלעך איר ביטער געוויין, דאָס געוויין פון אן אָפּ- גענאַרטער, א באַליידיקטער פרוי. דאָס געוויין פון א פארשעמטער פרוי...

* * *

צוזאַמען מיט אלע דעראינערונגען פון זיין פארגאַנגענהייט שווימט ארויף אין זיין זכרון זיין טאַטע, זיין מאַמע, די חדר-יאָרן, ווי ער פלעגט אין די הארבסט

און ווינטער-חדשים גיין אין חדר אזוי פרי, אז ס'איז נאך אויף אין דרויסן געווען פינצטער. ער געדענקט דאס שמאלע געסל, ווו זיי האָבן געוווינט; די חברים זיינע, די יינגלעך מיט די קאפאָטעס און לאנגע פאות, און אפילו די קלעפ, וואָס ער פלעגט אריינכאפן פון זיין רבי'ן. יא, ער געדענקט דאָס אלץ זייער גוט. ער געדענקט אויך, ווי זיין פאָטער פלעגט יעדן שבת נאָכן אויפשטיין פון זיין נאָכמיטאָג-שלאָף אים פארהערן אין זיינע למודים און ווי די מאמע זיינע פלעגט אים נאָכדעם צארט א קוש טון אין קאָפ און דערלאַנגען שבת-נאשוואַרג.

אך, זיין מאַמע! זיין גוטע, ליבע און טייערע מאַמע. און זיין טאָטע, וועלכער איז געווען א גרויסער למדן און א פרומער, ערלעכער ייד, א ייד מיט א הדרת-פנים פון אן אלטן תלמיד-חכם! אך, זיין טאָטע! האָט ער געטראכט שטיל, מיט א געמיט וואָס איז געווען פול מיט צער. אוי, נאָטעניו! אונטערגעגאנגען, אומגעקומען דאָס שענסטע, דאָס בעסטע! און טרערן האָבן גענומען פינקלען אין זיינע אויגן. אָבער דאָס אליי טוט אים דאָך ניט אזוי שרעקלעך וויי און ענבערט ניט אזוי שטארק מוראדיק אין זיין מוח, ווי דאָס בילד פון דבורה'לעס פארשפיצטן בויך, וואָס האָט זיך ווי ארויסגעריסן פון דעם געבלימט-צעלאָזענעם קליידל, ווי עס האָט פולסירט א קליין יונג הערצעלע, א הערצעלע, וואָס איז געווען א טייל פון זיין אייגן הארץ, א הערצעלע, אין וועלכן עס איז געפלאָסן זיין אייגן בלוט. אך נאָט! נאָט מייזן איינציקער! ווי שנעל, ווי גיך די פילם-לענטע וויקלט זיך; ווי שנעל עס לויפן די בילדער. יא, יא, א פארשפיצטער בויך, א מזל-טוב טעלעגראמע, א בריוו פון "בורה'לען, דאָס ערשטע בילד פון קינד, דאן א צווייט בילד, ווי רבקה'לע, זיין טעכטערל, האַלט ברייט פונאַנדערנעעפנט אירע שיינע שמיכלענדיקע איינעלעך, און שפעטער, א סך, א סך שפעטער, דער בריוו פון רבקה'לען גופא, ווי זי שרייבט צו אים, אז איר איינציק-הייסער באגער איז צו קענען אים, איר פאָטער, צו וועמען זי פילט אי א בענקשאפט, אי א ווארעמע ליבע, א סענטימענטאַלע הייסע ליבע...

ער פילט, אז דער קאָפ ווערט אים שיעור ניט צעפלאצט, ווען ער טוט א קלער וועגן דעם, אז אלע זיינע יאָרן איז ער געווען א צוויי-פנימדיקער, פארנומען זיך מיט מיאוסע, פוסטע עולם-הזה'דיקע זאכן, ניט רעכענענדיק זיך אפילו מיט געבאָט פון מענטשלעכן גייסט און מאַראַל. און נאָכמער, ניט רעכענענדיק זיך מיט סענ-טימענטן, וואָס באוועגן א סך מאַל דעם נורל, אז ער זאָל נקמה נעמען. ביטער זיך נוקם זיין אין אזא איינעם.

אך! אך, ווען איך זאָל איצט זיין יונג — טראכט יוסף, וואָלט איך זיך נאָך אַנדערש אויפגעפירט. ער דערפילט פלוואַלינג שטאַרקע הרטה, ווי אויך א פארלאַנג,

א נאָגענדיקן באַנער, אָנצוטון טלית און תפילין און גיין אין שול אריין, זיך צו-
נופנסן מיט די אלע יידן, וואָס טראָגן נאָך ערנסט און הייליק דעם יאָך פון די
דאָזיקע מצוות, און מיט טרערן אין די אויגן הייסן שפּיען אויף זיך.

* * *

ווי נאָר ס'האָט זיך פאַרענדיקט די ערשטע העלפט פון זיין עבר, ווי נאָר ס'זיך
נען פאַרשווונדן די סינדער-אותיות פון דער טעלע, און שוין האָט זיך ראַפּטאָם
גענומען פּונאַנדערוויקלען די צווייטע העלפט פון זיין פאַרגאַנגענהייט:
זיין קומען קיין בראַזיל, דאָס אַריינכאַפן א היפש ביסל געזאַלצענע צרות
אין דער ערשטער צייט. זיין חרטה-געפיל צוליב זיין עמיגרירן, זיין שפּעטערדיקער
אויפשטייג אין מסחר, זיין קאָלאָסאַלער דערפאַלג ביי פּרויען. זיין סימפּאַטיע און
באַנייטערונג צו בראַזיל, ווי ס'איז אים געלונגען זיך אַזוי גיך און לייכט אַרויפ-
צואַרבעטן און אויך זיין הייסע, איבערגעגעבענע ליבע צו פעליסיען, מיט וועמען
ער האָט חתונה געהאַט באַלד נאָכן אהיימשיקן דעם גט. און ס'האָט זיך קיינער
ניט געקאָנט פאַרגלייכן מיט אים אין גליק, ווען ס'איז ביי זיי געבוירן געוואָרן
א קינד.

זייער אימפּאַזאַנט איז געפראוועט געוואָרן דער נאָמען-יום-טוב, מ'האָט גע-
טראַנקען און געלאָזט זיך ווילגניין. ער, יוסף, איז געווען איבערגליקלעך און עס
איז אים אפילו ניט געקומען אויפן רעיון, אז ער האָט צעבראַכן דבורה'לעס לעבן,
און אויך פאַרפינצטערט ס'לעבן פון זיין רבקה'לען; ער האָט צומאָל ניט געדענקט,
אז עפעס איז אמאָל אין דער אַלטער היים מיט אים געשען, אז עמיץ פאַרגיסט
דאָרט ערגעץ צוליב אים א טרער. ניין, ניין, ר'האָט גאָרניט געדענקט. ס'איז אים
אַלצדינג אַזוי אַרויס פון געדאַנק, אז ווען עמיץ זאָל אים פּרעגן עפעס וועגן זיין
פאַרגאַנגענהייט, אָדער בלוזי דערמאָנען אים וועגן דעם, וואָלט ער געלייקנט, גע-
שווירן, אז דאָס אלץ איז בלוזי געווען א חלום, א בייזער חלום און ניט מער.

זיין דערפאַלג, סיי מאַטעריעל, סיי געזעלשאַפטלעך, האָט אים פאַרשיכורט
און אַרויסגעשיילט פון זיין מוח די נאַנצע פאַרגאַנגענהייט זיינע, צוזאַמען מיט די
פאַטערלעכע סענטימענטן. ער האָט גאָרניט געדענקט פון אמאָל, און געפילט זיך
גליקלעך מיט זיין זיג. און ער האָט ניט געווסט, אז זיג איז בכלל א געפערלעך
שיכרות און ספּעציעל אין זיין פאַל. ער האָט ניט פאַרגעפילט, אז ס'וועט אמאָל
קומען א צייט, וואָס וועט מאַכן א סוף צו זיין באַטויבונג; אז ס'וועט אמאָל קומען

א צייט, ווען דאָס לעבן וועט אים זיין א לאסט, פשוט א זייער שווערער לאסט. ער האָט ניט געקלערט קיינמאָל וועגן דעם, אז דער גורל קען נאָך אמאָל זיך נוקם זיין. ער האָט געהאלטן, אז דאָס סוקן צוריק צו דער פארגאַנגענהייט איז אלט־מאָדיש, אָפגעלעבט. דאָס איז פאנאַטישקייט, אָפגעשטאַנענקייט. דאָס פלעגט פא-סירן אזוי, ווען ער פלעגט מוסר־בריוו פון שמעטל באקומען. וואָס ווייסן דאָרט די עלטערע מענטשן! וואָס ווייסן אזעלכע אלטע ליים — פלעגט ער זיך אליין וועלן פארענטפערן נאָכן איבערלייענען די מוסר־בריוו פון זיינע עלטערן, אָדער פון זיינע שווער און שוויגער. אפילו די הארצרייסנדע בריוו פון דבורה'לען און רבקה-לען האָבן אים ניט פארטרויערט, ניט גערייט. ער האָט זיך גאַרניט געמאַכט פון דעם אלעם. זיי ווייסן ניט וואָס אזוינס ס'איז די וועלט — פלעגט ער טענהן צו זיך זעלבסט; זיי זיינען צו ווייניק פראַגרעסיוו, אז זיי זאָלן אים קענען פארשטיין. זיי זיינען קליינשטעטלדיקע, אָפגעשטאַנענע מענטשן און זיי ווייסן ניט, וואָס מ'מיינט לעבן. „איך, איך ווייס וואָס איך טו; איך האָב שוין געזען א וועלט. אדורכגעפארן לענדער און שטעט און איך קאָן זייער גוט ס'לעבן“, האָט ער גע-האַלטן אין איין בארעכטיקן זיין האַנדלונג.

יא, אמת, ס'לעבן האָט ער געקאָנט. אָבער די לערע פון לעבן איז פאר אים געווען ניט גענוג פארשטענדלעך, ניט קלאָר און ניט באגרייפבאר. זי איז אבסאָלוט ניט אריינגעדורנגען אין זיין מוח און הארץ. ביז ס'איז געקומען דער טאָג, און דאָס לעבן גופא איז געקומען און געלערנט אים דאָס, אָן רייד און אָן אויפקלע-רונגען און דערקלערונגען. אָן שום מאַטיווירונג און ביישפּילן.

און מערקווירדיק. כאַטש ער האָט זיין פעליסיען ליב ביו גאָר, און נאָכמער האָט ער ליב זיין עליזאבעט, און דבורה'לען האָט ער, דאכט זיך קיינמאָל ניט ליב געהאַט, אָדער בעסער געזאָגט, ער האָט זי פיינט געהאַט בתכלית השנאה, פילט ער גאָר איצט אין זיין הארץ א בונד מיט דבורה'לען! אן איבערמייבונג. אפשר א נאָך א סך פעסטערן בונד ווי מיט זיין איצטיק ווייב און טאָכטער. יא, ער פילט דאָס הונדערט פראַצענטים. ער פילט א פיל שטאַרקערע ליבע צו דבורה'לען מיט רבקה'לען, ווי צו פעליסיען און עליזאבעטן.

אך! אך דבורה'לע! דער דאָזיקער נאָמען גייט אים לעצטנס ניט ארויס פון סאָפ. א סך מאָל האָט ער זאָגאר מורא, אז ר'זאָל זיך ניט ארויסכאַפן מיט דעם דאָזיקן נאָמען אין פעליסיעס קעגנווארט. אך דבורה'לע! יא, איצט, איצט פאר-

שטייט ער ערשט, פארוואָס ער איז געווען אזוי גלייכנילטיק צו איר. ער איז געווען צופיל צעלאָזן, רעשיק און הייסבלוטטיק. ער איז געווען בלוזי גוף. און זי, דבורה'לע, די חנ'עוודיקע דבורה'לע איז געווען צניעותדיק. און דערפאר האָט זי אים ניט אימפּאָנירט. זי, דבורה'לע, וועלכע איז דערצויגן געווארן אין קדושה און טהרה איז געווען פאר אים צופיל באַשיידן, נאָאיוו און שעמעוודיק און דערפאר האָט זיך צעבראָכן, צעקרישעלט דער שלום-בית, און זי, די צניעותדיקע דבורה'לע, האָט געבעך געטיילט אזא שלעכטן גורל — האָט יוסף געטראַכט, און זיפּצענדיק אויס-געווישט א טרער פון זיינע אויגן, אין וועלכע עס איז שוין לאַנג, לאַנג אויסגעלאָשן געווארן דער אמאָליקער פּריילעכער לעבנס-גלאַנץ.

צווייטער קאפיטל

רבקה'לע, וועלכע האָט אין דער לעצטער וועלט-מלחמה מיטגעמאַכט דעם גאַנצן גיהנום, דעם גאַנצן גרויל, איז נאָך דער מלחמה געווען זייער דערשעפט און געמוזט גיין אין שפיטאַל אריין. איר קראַנקהייט איז באַשטאַנען אין האַלוציאַנא-ציעס און מעלאַנכאָליע. תמיד איז איר געשטאַנען פאר די אויגן דאָס בילד פון איר מאַמען, וווּ זי ליגט אויף דער הוילער ערד, א נאַקעטע ליגט זי אויף דער ערד, און צוויי געזונטע, פעסטגעבויעטע, פלאַקס-האַריקע עס-עס-לייט גראַבלען איר אויס מיט לאַנגע גליענדיקע שפיזן די אויגן, שינדן אַראָפּ די הויט, און דאָס פלייש איז רוי, צעריסן, צעגראַבלט, און גייט אָפּ מיט בלוט, מיט פּריש-וואַרעם בלוט. און זי, די מוטער, די קדושה, קוקט מיט א פאָר מוראדיק-גלאַציקע אַרויסגעזעצטע אויגן צו איר, צו רבקה'לען, וועלכע שטייט א טויט-בלאַסע, א ביוגאַר צעבראַכענע האַרט נעבן איר. יאָ, זי, רבקה'לע, איז געשטאַנען נעבן איר טאַמען, בעת די עס-עס-לייט האָבן אויסגעפירט זייער גרויל-אַרבעט, ווייל אזוי האָבן די ברוטאַלע, ווילדע, קאַניבאַלישע באַרבאַרן דוקא געוואָלט. זייער בעסטע און שענסטע פאַר-ווילונג, זייער גרעסטער און טייערסטער פאַרגעניגן איז געווען, צו פאַרפּייניקן די מוטערס אין די אויגן פון זייערע אייגענע קינדער, און אַפּצושניידן אָדער צעשמע-טערן קינדער-קעפעלעך אין די אויגן פון זייערע מאַמעס. יאָ, אין קעגנוואַרט פון די מוטערס האָבן די תּלוינים געשענדעט זייערע טעכטער, צעריסן קינדער-גופים, צעטראָמן האַלב-פאַרחלשטע און דאן אלע צוזאַמען געפירט צום שייטער-הויפּן. יאָ, אזעלכע מוראדיקע גרויל-בילדער זעט זי, רבקה'לע, כסדר פאר אירע

אויגן. זיי, די דאָזיקע בילדער און סצענעס, ווילן בשום אופן ניט פארשווינדן. זי הערט אויך כסדר געשרייען. ווילדע, שרעקלעך-ווילדע קולות. זי הערט דייטלעך די הארצרייסענדע וויי-געשרייען פון די ביטער געפייניקטע, דאָס פארשטיקטע, שווערע כאָרכלען, דאָס גסיסה־כאָרכלען פון די גוססדיקע, דעם צערפולן יאָמער פון די יונגע אומשולדיקע קליינע קינדער, פון די נאָר וואָס געבוירענע, ווארעס־צאפֿלדיקע נשמה'לעך, פון די אזוי ריינע, נאָט די נשמה שולדיקע, עופה'לעך. זי זעט אויך די כלערליי מאטער־אינסטרומענטן: טארטור-בענק, צוואַנג־קלעצער, ברען־אייזנס, קלעם־שערן, שפיזן, שפיצריטער, מעסערס, שארפע חלפים, לעדערנע בייטשלעך, און נאָך א סך, א סך אנדערע טויט־אינסטרומענטן.

זי פילט די גוואלדיקע היץ, דאָס גהינומדיקע פיער פון די קאלך-אויונס, און צוזאַמען מיט דעם אלעם פילט זי א זייער ביטערן האם צו איר פאָטער. און ווען זי האָט לעצטנס אָנגעהויבן דערהאלטן כרויו פון אים, נאָכדעם ווי ער האָט זי אויסגעפונען, מאַכט זי זיי אפילו ניט אויף, נאָר זי צעפיצלט זיי מיט כעס און ווארפט זיי אריין אין מיסט-קאסטן. זיין נאָמען איז אויסגעמעקט אין איר הארץ. זי וואשט לאנג די הענט, זי זויפט זיי לאַנג נאָכן אוועקווארפן די דאָזיקע מיאוסע ברויו און זי צעוויינט זיך ביטער.

עס נעמט איר א שטאַרקער השק, א הייסער באגער מתפלל זיין צו דעם גייסט פון איר מוטער, וועלכע איז נעבעך אומגעקומען אויף קידוש-השם. און ווען זי דערמאָנט זיך דעם נאָמען פון איר פאָטער, דאָס הייסט, ווען עס קומט איר ניט ווילנדיק אויפן געדאַנק זיין נאָמען, ווערט זי קרייט־ווייס און זי שפייט אויס דריי מאָל. ניין, קיינמאָל וועט זי אים ניט מוחל זיין. ניין, קיינמאָל ניט. זי האָט אים שטאַרק פיינט. זי וויל פון אים ניט וויסן, ניט הערן. זי וויל אים קיינמאָל אין איר לעבן ניט זען. זי באדויערט טיף אין הארצן, וואָס זי האָט אמאָל אזוי שטאַרק געשטרעבט, געבענקט צו זיין מיט אים צוזאַמען. ניין, זי וויל זיין פנים ניט אַנקוקן. זי האָט שוין בעסער ליב אין חלום צו זען די שווער־אויסגעמאגערטע, פאַר-הונגערטע און אויסגעדיוווערטע קערפערס פון טרעבלינקע און אוישוויץ־לאגער, ווי דאָס אָנפֿרעסענע פנים פון איר פאָטער. אפילו די פנימער פון די דייטשישע בעסטיעס, וועלכע האָבן אָפגעטון אלערליי מעשים תעותועים, זיינען איר שוין גיכער צום הארצן, ווי זיין ברוטאַל־פליישיק פנים. אַך ווי זי האָט אים פיינט! בררר! זי ווייס אליין ניט, פּונוואָגען עס קאָן זיך נעמען צו א מענטשן אזא ביטער־צאָרנדיקער האם, ווי זי פילט צו איר פאָטער, וועלכן זי האָט אמאָל אזוי הייס ליב געהאַט; צו וועמען זי האָט געגאָרט און געבענקט.

מלכה אפעלכויס

זייט דאמאָלט, ווען זי האָט געזען, ווי מ'האָט איר מוטער אזוי בעסטיאליש מאַרפייניקט, האָט זי געפילט, ווי עס וואַקסט אין איר האַרץ א מכה. און איצט, איצט, ווען זי האָט פון אים באַקומען דעם ערשטן בריוו, האָט די מכה זיך אויפגעפנט, צעפלאַצט געווארן און גענומען אייטערן. עס רינט פון איר אָן אויפהער בלוט. ניט סתם עפעס א סליין ביסעלע בלוט, נאָר עס רינען פון איר גאַנצע טייכן בלוט. זי פילט, ווי איר האַרץ פלושקעט זיך אויף אין וואַרעם בלוט. עס טובלט זיך אין א מבול פון בלוט און אייטער. פון תמיד אָן, איז זי, רבקה'לע, געווען אזעלכע, אזוי איז שוין געווען איר נאָטור. ווען זי איז געקומען אין סאַנטאָקסט מיט עפעס אן אומגערעכטיקייט, האָט זי גלייך דערפילט דעם ווייטיק און צער פון דער עוולה ווי א ברי אויף איר נאָקעטן לייב.

און ווען זי, רבקה'לע, איז אזוי געווען פארזונקען אין די דאָזיקע געדאַנקען פון דער פאַרגאַנגענהייט, האָט זיך איר פלוצלינג אויסגעוויזן, עס האָט זיך איר געדאַכט, אז א סברדיקע שטילקייט האָט ראַפּטאָם איינגעהילט די גאַנצע וועלט, גלייך ווי דער גאַנצער באַשאַף וואָלט קדושה'דיק איינגעהאַלטן דעם אָטעם, און מיט פחד און קוריאָזיטעט געוואַרט אויף אן „עפעס“ און זי, רבקה'לע, האָט זיך פלוצלינג אויך דערפילט אינגאַנצן אן אַנדערע. עפעס גאָרניט די זעלכע ווי ביז איצט. עפעס גאָרניט ווי א פראַסטער בשר ודם.

שא... עס דאַכט זיך איר, אז זי הערט ווי ס'דונערט, ס'דונערט שטאַרק און רעשיק. ס'בליצט, און דער הימל האָט זיך געשפּאַלטן. א מלאַך האָט אראָפּגעני-דערט, צו איר זיך דערנענטערט און איר אָנגעשפּיליעט פליגל; אָנגעשפּיליעט פליגל, און געהייסן איר זיך אויפהויבן הויך, הויך, וואָס אמאָל העכער און העכער, אזוי, אז זי האָט שוין באַלד געקענט דערגרייכן דעם הימל מיט דער האַנט. און דאן, דאן האָט ער איר באַפוילן אין דער באַגלייטונג פון א גאַנצע מחנה מיַלך-ווייסע וואָלקנס, צו מאַכן א לופט-שפּאַציר איבער די חורבות.

אך ווי שוין, עס זיינען די וועגן! אך, ווי ווונדערבאַר-שוין זיי זיינען — טראַכט רבקה'לע. די פעלדער, לאַנקעס, וועלדער און גערטנער; די צעצווייגטע ווערבעס, די יאָדלעס און אקאַציע-ביימער; אך ווי פראַכטפול צעבליט זיי זיינען! און די שיינע בלומען-קנאַספּאַן! אך די דאָזיקע ווונדערשוינע בלומען מיט זייער אראָמאַט און בונטפאַרביקייט אין אַנבליק פון זון-פאַרגאַנג, לאַקט אויף פון דער-ווייטנס! עס רייצט, עס כישופט פשוט דאָס מענטשלעכע אויג. עס בלענדט אין די אויגן די ווונדערפולע שיינקייט פון דער נאַטור! אך ווי שוין, ווי פראַכטפול עס איז די דאָזיקע פאַנאַראַמע, טראַכט זי, און עס ווילט זיך איר גאָרניט גלויבן,

אז טאקע דורך דעם זעלבן שיינעם וועג האָט מען געפירט מחנה'ס ווייז אומשולדיקע מענטשן צו די קאלך-אוייונס. ניין, עס ווילט זיך דאָס בשום אופן ניט גלויבן, אז אַט-אָ דער שיינער, דער פראַכטפול-שיינער וועג, האָט געפירט צום אריינגאַנג אין גיהנום.

יָאָ, אַ בלוטיקער אמת! אַ סך, זייער אַ סך זיינען מיטן דאָזיקן וועג געגאַנגען צום טויט... פארהלשטע האָבן זיי מאַרשירט צום טויט, און די נאַטור איז געבליבן גלייכנילטיק, און עס האָט זיך אפילו דער הימל ניט פארוואָלקנט. זי, די נאַטור, איז געבליבן אין איר פולער אומבאָרירטער גאַנצקייט. פונקט פארקערט, אָנשטאַט צו באַהאַלטן זיך פון חרפה, האָט די זון גאָר העל געשיינט! ווי אויף צו להכעיס האָבן די גאָלדענע זון-שטראַלן נאָך צוגעלויבטן צו דער טויט-חתונה. זיי, די דאָר זינען בלענדענדיקע שטראַלן, האָבן זיך רחבותדיק צעלייגט איבער דער שוואַרצער חופה, וואָס האָט געהאַנגען איבערן מאַרק פון לעבעדיקן בראַכוואַרנ. זיי האָבן ווי מיט רעפּלעקטאָרן בלוויכטן די מאַסן-לוויה. זיי האָבן זיך גערייצט מיט די צום טויט-פאַרמשפּטע, רוצחיש זיך גערייצט. ניט נאָר, וואָס זיי האָבן בלוויכטן די אויסגעמאַטערטע, צעקאַליעטשעטע און אויסגעדייווערטע גופים, נאָר אפילו שפּעטער דאָס אש זייערס. זיי, די ליכטיקע זון-שטראַלן, האָבן געוואַרעמט דאָס אש און די לעבעדיקערהייט-פאַרבּרענגטע. זיי האָבן עס געוואַרעמט און געטרוקנט, ווייל ס'איז געווען נאָס, קלעפּיק און פעט.

אָך, ווי עס ווילט זיך איר, רבקה'לען, קריגן מיט דער נאַטור! עס ווילט זיך איר פשוט אַ שפּיי טון אויף דער זון פאר איר הוצפה; עס וואָלט זיך איר אויך שטאַרק געוואָלט אַראָפּנידערן און געמען אזאַ קליין ביסעלע קלעפּיק-גרויע מאַסע, אזאַ ביסעלע אש פון אירע אייגענע און נאָענטע. יָאָ, כאָטש אַ קליין ביסעלע אש פון איר מאַמען ע"ה, און עס פעסט צודריקן צו איר האַרץ און אויסוויינען איר גאַנצען צער און צאָרן. וויינען אָן אויפהער, אז איר האַרץ זאָל זיך צעפּיצלען, צע-פלאַצט ווערן, פאַרבּרענט ווערן און אויסמישן זיך מיט דער דאָזיקער גרויער מאַר-סע. אָך, ווי עס ווילט זיך איר זיין מיט איר מאַמען! עס ווילט זיך איר אויך שרייען, פּראָטעסטירן פאר דער בעסטיאלישער האַנדלונג, פאר דער אכזריותדיקייט פון מענטש צו מענטש, פאר דער גזלנישקייט צו די אומשולדיקע נאָרוואָס געבוירענע עופּה'לעך, וועלכע מען האָט דערשטיקט אויף די הענט פון זייערע מוטערס. זי וואָלט געוואָלט שרייען, רופן צו נקמה פאר דער גרויסער מאַסן-שחיטה, אָבער די צונג איז איר ווי געליימט. זי קען דאָס מויל רעכט ניט אויפמאַכן. זי וואָלט שטאַרק געוואָלט אזא געשריי-טון, אַז די נאַנצע ערד זאָל אויפציטערן, אויפטרייס-

לען זיך מיט דער גאנצער קראפט פון דער נאטור. עס ווילט זיך איר מיט אירע הארצרייסנדע קולות די לופט צעשניידן, אָבער די צונג אירע איז שטייף. עס העלפט ניט קיין אַנשטרענגען זיך. זי וויינט ביטער און שרייט שטיל, אָבער איר געשריי איז אזעלכעס, וואָס צעשניידט ווי מיט מעסערס די שטילקייט ארום איר, אָבער ווייטער ניט. און א שטילער וואלד-עכאָ ענטפערט אָפּ, מיט א טאָן פון א הספד. א קדיש נאָך דער מיליאָנענדיקער עקדה; א קדיש נאָך איר טייערער מאַמען, וועלכע געפינט זיך שוין איצט ביים רבוננו של עולם.

* * *

יא, אָבער, אָבער פארוואָס מאַכט זי עפעס די דאָזיקע לופט־רייזע? פארוואָס שפּאַצירט זי ארום די חורבות? — פרעגט רבקה'לע ביי זיך זעלבסט. פארוואָס האָט זי גראד איצט ארומגענומען אזא חשק צו נעמען נקמה? פארוואָס איז זי עפעס אזא פארמוח'טע? יא, עפעס פילט זי, אז ס'איז עפעס דערמער מיט אירע געדאנקען. יא, און ווער איז דער, וואָס האָט איר די דאָזיקע פליגל צוגעשפּיליעט און באפוילן איר זיך אויפהויבן אין דער לופט? א!... זי ווייס שוין, זי האָט שוין אן ענטפער אויף די אלע פראַגן — צעשמייכלט זי זיך און איז צופרידן. יא, איר טייערע מאַמע האָט ביים רבוננו של עולם אויסגעפּועלט, אז זי, רבקה'לע, זאָל ווערן א הייליקע. יא, זי זעט דייטלעך, אז זי איז איבערגעאנדערשט געווארן, אז זי איז איצט א הייליקע...

און ס'איז ניט געווען קיין חידוש, וואָס זי, רבקה'לע, האָט וועגן זיך געהאַט אזא מאָדנע מיינונג. זי איז כאמת געווען א הייליקע. זי איז אָפּגעקומען פאר אלע אירע חטאים, דורכן זיין געצווונגען צו זען, צוצוקוקן זיך צו דער אכזריותדיקער פארפייניקונגס־צענע פון איר טייערער מוטער, וועמען זי האָט גרענעצלאָז ליב געהאַט. יא, דאָס צווען ווי מ'האַט איר מאַמעס צעקאליעטשעטן קערפּער ארויפ־געשליידערט אויף א גאַנצן בארג הרונים, וועלכע האָבן צוגעדעקט די ערד מיט בלוט, דאָס צווען די כלערליי אויסטערלישע מיתה משונות, די פארשידענע סע־לעקציעס און בכלל דעם מאַרק פון לעבעדיקן ברוכווארג, האָט זי געמאַכט פאר א הייליקע. די שטאַרק־שווערע צרות און פיין, די גייסטיקע און פיזישע יסורים, האָבן זי פארהייליקט, אָבער אויך גלייכצייטיק שטאַרק רואינירט, צעבראָכן. זיי, די שרעקלעכע צרות, האָבן אומרחמנותדיק צעשטערט איר גייסט. זייט דעמאָלט, ווען זי האָט צוגעזען, ווי גאַנצע מחנות פרויען, מענער און קינדער, אומשולדיקע

יונגע קינדער, ווערן איבערגעגעבן די פארצערענדיקע פלאמען פון די קאלך-אוויוונס, האָט זי ניט געקאָנט געפינען איר שלווה, איר גלויבן און בטחון. זייט דעמאָלט, זייט דעם גרויסן חורבן, האָט זי ניט געלעבט, נאָר געפלאַקערט, געברענט מיט אן אינערלעך פייער, אזא פייער, וואָס האָט זי פארצערט, קראַנק געמאַכט. אזא מין פייער, וועלכעס האָט רוצחיש צעשטערט איר גייסט, וועלכער האָט זיך אונטערגעבראַכן פון די ענווייס-קשים, וואָס זי האָט מיטגעמאַכט.

און ווער ווייס, וואָס עס וואָלט פון דעם אַרעס-אומגליקלעכן מיידל געווארן, ווען ניט איר מוטערס ברודער, איר שטיין-רייכער פעטער, וועלכער האָט זי אריי-ברעגענומען קיין נאָרד-אמעריקע, וווּ זי האָט זיך נאָכן אויסקורירן זיך, געווארפן מיטן גאַנצן ברען און ענערגיע צום לערנען, ביי וואָס זי האָט געהאַט זייער א סך דערפאַלן. זי האָט בכלל געהאַט גרויס דערפאַלג, ווייל זי, רעיטשעל, ווי מ'האָט זי איצט גערופן, האָט געהאַט א פון גאָט געבענעם קאַפּ. זי איז געווען א זייער אויפגאַמפּעאיקע און אן אינטעליגענטע. זי איז געווען א לעבעדיקע קאַפּיע פון איר מוטער, און דאָס האָט זי טאַקע געשראַקן. זי האָט שטאַרק מורא געהאַט, אז זי זאָל ניט טיילן דעם זעלבן גורל, וואָס איז אויסגעפאלן אויף איר מוטער.

אך, איר ליבע, גוטע מאמע! פאר איר אויפריכטיקייט און געטריישאפט, פאר איר הייסער, ערלעכער ליבע און צניעותדיקייט האָט דער גורל זי צעקוועטשט ווי א לימענע — האָט רעיטשעל געטראכט, און טרערן האָבן איר געשטיקט אין האַלדז. עס זיינען אומזיסט אלע פארזוכן אויסצובעסערן די וועלט, ביי וואָנען מענטשן זעלבסט וועלן ניט בעסער ווערן; נאָר דורך דעם בעסער ווערן פון יעדן איינצעל-נעם מענטשן, וועט און קען די וועלט בעסער ווערן. אָבער וווּ זעט מען, וווּ געפינט מען היינט צו טאָג אן ערלעכן גוטן מענטש — טראכט זי, און קומט צום באשלוס, אז עס לוינט נאָר ניט צו זיין אויפריכטיק. דאָס הארץ פון דער וועלט איז קראַנק — פילאָזיפירט זי ווייטער, ווייל ווען ניט, טאָ פון וואָנען-זשע נעמען זיך אזוי פיל מלחמות, אזא אייביקע בלוטפארניסעניש, אזא מוראדיקע שנאה צווישן פאָלק און פאָלק, לאַנד און לאַנד, מענטש און מענטש? פונוואָנען נעמען זיך אזויפיל מיאוסע מדות און חיהשע אינסטינקטן אינם מענטש? פון וואָנען-זשע נעמען זיך די אלע סאדיסטישע ווילדקייטן, וואָס אפילו חיות אין וואַלד וואָלטן זיך שעמען מיט דעם? ניין, ס'לוינט ניט צו זיין אויפריכטיק, ווען ס'הארץ פון דער וועלט איז קראַנק, ווען מענטשן זיינען געמיין, שלעכט און נידערטרעכטיק — האָט רעיטשעל געטראכט יעדעס מאָל, ווען זי האָט זיך דערמאָנט וועגן איר מוטערס טרויעריקער פארנאָנגענהייט. ניין, עס לוינט ניט צו זיין אויפריכטיק — האָט זי געטענהט צו

זיך נופא. די צוויי-פנימדיקע נעמען בעסער אויס אין לעבן. זיי געניסן דערפון א סך מער און ליידין פיל ווייניקער, ווי די אויפריכטיקע.

אמת טאקע, אז עס איז א חרפה, א שטארקע זינד, א גראַבקיט פשוט, אזא מין צוגאַנג צום לעבן. ליידער אָבער איז עס שוין אזוי. ס'איז א טרויעריקער יצת. אז דער וואָס וויל ניט פארשפילן זיין וועלט, זיינע יאָרן און לעבן, מוז גיין מיטן שטראָם, ווי שמוציג ער זאָל נאָר ניט זיין. מ'דארף נעמען ס'לעבן לייכט, מ'דארף פראווען שיכרות - ארגיעס און אפילו, אויב מ'דארף, שפרייזן דורך קברים צום אייגענעם גליק! גליק? גליק מ'שטיינסגעזאָגט — טראכט רעיטשל שטיל פאר זיך זעלבסט, צי קען נאָך פאראן זיין גליק פאר אזא מענטשן, וועלכער האָט צוגעזען אזעלכע אכזריותדיקע מעשים פון מענטש צו מענטש ?

צי קען נאָך עקזיסטירן גליק פאר אזעלכע, וועלכער האָט איבערגעלעבט אזא גרויפולער צייט, ווען די לופט איז געווען פול מיט צערפולע הילפסרופן, וועלכע זיינען אויפגעגאַנגען פון אלע פיר ווינקלען און דער געמורמל פון ריזלדיקן בלוט האָט געמאַכט אָפּשטעלן ס'הארץ ?

ניין, ניין, פאר די אלע, וועלכע האָבן דאָס אלץ מיטגעמאַכט, דאָס אלץ צוגעדען, איז קיין שום גליק מער ניט פאראן... אייביק וועלן שוועבן פאר זייערע אויגן די אזוי גרויפולע בילדער און סצענעס פון יענער אינקוויזיטאָרישער צייט און וועט זיי ניט לאָזן רוען. ניין, פאר אזא איינעם איז ניט דאָ מער קיין נחמה/דיקס, ניט דאָ מער פאר דעם נערוון-סיסטעם קיין נאָרמאַלע טעטיקייט. ניטאָ מער קיין מנוחה. ניטאָ מער קיין שום גליק. ניטאָ מער גאָרניט !!!

יא, זי האָט אזוי לאַנג געטראכט, אזוי לאַנג געווען פעסימיסטיש, מעלאַנכאָ-ליש, ביז וואַנען זי האָט זיך באַסענט מיטן שיינעם און הומאָרפולן בראזיליאנער דאָקטאָר בערנארדאָ, וועלכער איז געשיקט געווארן קיין נאָרד-אמעריקע מיטן צוועק צו שטודירן דאָרט א יאָר צייט אויף די הוצאות פון דער רעגירונג. ערשט ער, בערנארדאָ, האָט צוריקגעשטעלט איר גלייכגעוויכט. אין זיינע פעסטע אָרעמס, האָט זי, רעיטשל, צוריקגעפונען איר מנוחה-הנפש... און אויך ער, בערנארדאָ, וואָלט אפשר געווען איבערגליקלעך, ווען ניט דער סוד, וועלכן ער באהאלט אויס פאר רעיטשלען.

אין מאַמענטן פון גליק און ליכעם-גענוס, ווען ער פילט רעיטשלס הייסן אָטעם, ווען ער דריקט זי צו זיין ברוסט און קושט אירע פארחלומטע אויגן, דער-שיינען פאר זיינע אויגן אכט פייערדיקע אותיות, וועלכע צעשמערן זיין גאַנץ פארגעניגן. אָט-אָ די דאָזיקע אכט אותיות מאַכן א גאַנצע רעוואָלוציע אין זיין

מות, און צעטרייסלען מוראדיק זיין גייסט. מאָדנע, אכט קליינע אותיות, וואָס פארטירן א גאָר קליינעם זאך, וואָס באַשטייט פון קוים דריי ווערטער, האָבן אזא מאַנעטישע קראַפט, אזא כישוף-כח. און דאָס איז „לא זו הדרך“ און מאָדנע, באַמטש ער, בערנארדאָ, איז פון תמיד אָן א פאראנטוואַרטלעכער מענטש, מיט א לויטער און ריין געוויסן, א קאַרעקטער און פיינער מאַן, קען ער ניט ביישטיין דעם נסיון פון ליבע. דאָס וואַרעם־ברויענדיקע לעבן, דאָס קאַכעדיקע לעבן, איז א סך שטאַרקער פון אלע מענטשלעכע פליכטן. און דאָס קול פון יונגן, הייסן בלוט שרייט א סך העכער פון אלע מאַראַלישע אָנווייזונגען און געזעצן. א געהוימע שטים אין זיין אונטערבאווסטזיין הייסט אים זיין אָפּנהאַרציק און אויפריכטיק צו רעיטשלען, דערציילן איר, אז ער האָט אין בראַזיל א ווייב. דאָס אָפּנארן אזא אומגליקלעך מיידל איז א זיגד, טענה'ט די זעלבע שטימע, וואַרענענדיק אים: לאַ זו הדרך, אָבער ער האָט מורא; ר'האַט שטאַרק מורא צו אַנטפלעקן פאַר רעיטש־לען דעם דאָזיקן סוד, מורא האָבענדיק, אז ר'זאָל זי חלילה ניט פארלירן. ער האָט זי גרענעצלאָז ליב! נאָך קיין שום פרוי האָט אים אזוי באַצויבערט, אזוי פאַר־כישופט און אזוי געצונדן זיינע בלוטן ביז פאַרגעסונג, ווי זי, רעיטשל. און פאַר־לירן זי הייסט פארלירן זיין גאַנץ גלויב. און אפשר אפילו זיין לעבן גופא. ער פילט זיך אזוי געאייניקט מיט איר, אז ער קען גאָרניט פאַרשטיין, ער קאן זיך גאָרניט פאַרשטעלן זיין לעבן אָן איר. זי, איז זיין גאַנצער אינהאַלט אין זיין לעבן. זי איז זיין אלץ אויף דער וועלט... זי איז זיין שיינער שיר השירים!

אירס א צארטער האַנט־באריר רירט אים ביז פאַרגעסעניש, צעשטערט זיין גלייכגעוויסט. אירע זיסע ליבעס־רייד גלעטן זיין האַרץ און נשמה און אירס א קוש — דאָס איז דער שטאַרקסטער תענוג זיינער. זי איז אן אויסגעהלומטער, גוטער מלאך! יא, אזוי לאַנג פילט ער זיך גליקלעך, און די גאַנצע וועלט איז זיינע, ביז וואַגען די מחשבות זיינע טראַגן אים ווידער אוועק קיין ריאָ דע זשאַנעיראַ, אין זיין פראַכטפול־רייכער וווינונג אין קאָפּאָאָבאָנאַ, ווו עס ווארט אויף אים זיין ווייב.

דעמאָלט, ווען ער דערזעט זיין ווייב, ווערט ער זייער שטאַרק פאַרצווייפלט. א טיפע חשכות צעגיסט זיך אויף זיין אָליוו־פנים, און א יאוידיקער נעמט ער זיך צוריקציען אין זיין אינערלעכקייט. ער שלעפט צוריק זיינע מחשבות. ער לויפט באַלד אוועק צו רעיטשלען אין שטוב, און א געהימער פיכער צעווינגט זיין בלוט, וואָס שרייט פון אים ארויס דעם אים אזוי ליבן נאָמען: רעיטשל! רעיטשל! ניין, ניין, ווערט ער פעסט ביי זיך, איך טאָר גאָר אפילו ניט טראַכטן וועגן

מ ל כ ה א פ ע ל ב ו י ם

צוריקגיין וווינען מיט מיין ווייב! דאָס לעבן דויערט צו לאַנג, אז ס'זאָל זיין דער-טרעגלעך עם אויסצוהאַלטן אָן שום ליבשאַפט. זי, זיין ווייב, איז גאָר ניט מסוגל צו געבן אים אזוי פיל גליק און ליבע, ווי רעיטשל ניט אים. ביי איר, ביי רעיטשלען באַדט ער זיך ממש אין א ים פון גליק און ליבע. זי איז באַשאַנקען מיט א פרעכ-טיקן אינטעלעקט און אן אומגעהויערע וויטאַליטעט. זי האָט א שטאַרקע נשמה און א פעסטן כאַראַקטער. און נאָר אזעלכע איז פאַר אזא גרויסער און הייסער ליבע, פאַר אזא הימליש-געטלעכער ליבשטמט! בלויז אויף שטאַרקאַנגעשפּאַנטע

און אויפגעבן איר ליבע, ציט ער ווייטער זיין מחשבה, הייסט פאַרלירן זייער א סך אויפן חשבון פון גליקזעליקייט. ער דערמאָנט זיך א שטיקל פון בונם צוקערס א ליר:

טילעבן גלייטט זיך ווי א פּאַעטע,
מי ווייסט ניט פון לעבן דעם טוה.
יעס האָט קיינער פון דער פּאַעטע
ניט אויסגעלייטט די לעצטע סטראָף.

יא, סיי-ווי קומט מען ניט צו צו די לעצטע סטראָף — טראַכט בערנאַרדאָ, טאָ דאַרף מען, ווי לאַנג מ'לעבט, כאַטש נעמען פון לעבן, וויפיל עם לאַזט זיך נאָר. מען דאַרף זען וואָס מער צו געניסן. סיי-ווי קאָן מען דאָך אלעמען ניט צו-פרידן שטעלן, טאָ קומט ביי אים אויס, אז מען דאַרף כאַטש זיך אליין צעפרידן שטעלן. און טראַכטענדיק אזוי שפּרייזט ער איבער די רעשיקע ניר-יאָרקער גאַסן, ווו פאַרשידנקאָלירטע עלעקטרישע רעקלאַמעס און ריזיקע שוי-פענצטער ווינקען צו אים שעלמיש... די זייער עלעגאַנטע מאַנעקינס מיט די טיפע דעקאָלירטע אויס-שניטן אויף די ראַזאווע באלויבטע פלייצעס, און די פאַרפירעריש-פאַרלייגטע הענט ארום דער טאַליע האָבן אים נאָכמער ארויסגעבראַכט פון די כלים. עם איז אים מאַדנע הייס געווארן אין כרוסט, און וועלכער עם איז אָנגעגאַנגען א געראַנגל פון צוויי יונגע פרויען, פון צוויי יונגע, שיינע פרויען, וועלכע זיינען געווען אין סאַמע צעבלי און אויפשטייג.

בערנאַרדאָ האָט געפילט א שטאַרקן רחמנות און מיטגעפיל צו זיין ווייב, וועלכע האָט קוים געהאַט עפעס טועם געווען פון זיין ליבע, אָבער ער איז געווען אזוי פאַרליבט און פאַרכישופט פון רעיטשלען, אז ער איז געווען אינגאַנצן אומ-

באהאלפן. ער ווייס, אז ער האָט זיך פארגענומען אויף א הפקדריקן וועג; ער ווייס, אז דער פון המיד אָן גוטער נאָמען פון זיינע עלטערן וועט א סך פון דעם לידן. דאָס אלץ טוט אים שטאַרק וויי, ווייל ער ווייס פאָזיטיוו, אז זיין משפחה וועט האָבן א סך אויסצושטיין; אָבער ער האָט ניט קיין שום עצה צו דעם. די ליבע צו רעיטשלען איז פיל שטאַרקער פון אליין.

דריטער קאפיטל

רעיטשל, וועלכע האָט אדורכגעמאַכט א זייער שווערע, א חושכדיקע יוגנט, צענויפגעשטויסן זיך מיט די מורא'דיק-שרעקלעכסטע דערשיינונגען פון אונדזער לעבן נאָך איידער זי האָט זיי אפילו געקענט באגרייפן, האָט אין אים, בערנארדאָ, געפונען איר איינציק-אויסגעהלומטן אידעאל, איר גאַנץ גליק.

איז טאַקע קיין ווונדער ניט, וואָס זי איז שטאַרק טרויעריק געווארן, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן דערנענטערן די צייט פון זיין צוריקפאָרן קיין ריאָ דע זשאנעיראָ. זי איז געווארן אינגאַנצן א דערשלאָגענע; פארלוירן דעם חשק צו אלץ; פארלוירן דעם אינטערעס, דעם מוט און אפילו אויך דעם אפעטיט צום עסן. זי איז ארומגעגאַנגען א שטאַרק פארביטערטע. עס האָט איר געשווינדלעך פאר די אויגן, און זי האָט זייער אָפט געהאַט שטאַרקן קאַפ-ווייטיק. דאָס גאַנצע לייב אירם האָט געברענט, געשרפה'ט ממש. זי איז ארומגעגאַנגען גאַנצע טעג מיט שטייף-פארפרעסטע ליפן, א פארהלומטע, כמעט אינגאַנצן א ביו גאָר שוויגענ-דיסע, א פארשלאָסענע אין זיך. אפילו מיט אים, בערנארדאָ, מיט וועמען זי פלעגט מיט אַזויפיל הארציקייט און פארגעניגן שמועסן, האָט זי אויך גאָר ווייניק גע-רעדט. זי האָט בלויז געקוקט אויף אים מיט א פאָר ברייט - פונאַנדערנעעפנטע, פארליבטע אויגן, און טיף אין הארצן געהלשט נאָך זיינס א בארירונג... דאָס הארץ אירם האָט זיך געוויגט האסטיקער, שטאַרקער, ווייל עס האָט געלעכצט נאָך א פונק פון ליבע. עס האָט געבענקט, כאַטש נאָך א גאָר קליינעם ליבעס-פונק... און מאָד-נע, אַט-אָ די זעלבע רעיטשל, וועלכע האָט שוין ניט איין מאָל געהאַט רעזיגנירט פונם לעבן, ווייל זי האָט געגלויבט, אז פאר איר עקזיסטירט ניט מער קיין גליק, האָט איצט געגליט ווי א ברענענדיקער קאלך-אויבן.

מלכה אפעלבוים

אירע אויגן זיינען געווען אָנגעפילט מיט טרערן, ווען זי האָט געקוקט אויף דעם ברויזענדיקן ים, אויף דעם ווילד-ברויזענדיקן כוואליענדיקן ים, וואָס האָט זיך זייער שטאַרק געבייכט, געהויבן הויך, און מיט טראַס און געבראָז זיך אָפגעשלאָגן מיט ווייסער שוים, וואָס האָט מיט רוגז געשפּריצט אין דער לופטן, ווי ס'איז פארשלאָנגען געווארן דער עכאָ פון בערנאַרדאָס אזוי הייס-ליבענדער אָפשייד-קוש, ווען ער האָט זיך פארשיפט צוריק קיין ריף דע זשאַנעריאָ... עס האָט זיך איר געדאַכט. אז די גאַנצע וועלט גייט פאר איר אונטער, ווען זי האָט געזען, ווי דער אומענדלעכער ים האָט זיך רעשיק צעווינגט און מיטגענומען מיט זיך די שוף, אין וועלכער איר אזוי הייסגעליבטער בערנאַרדאָ איז אוועק...

אירע פארטרערטע אויגן האָבן געקוקט נאָך ווייטער, אריבער די אלע גרויסע שיפן מיט די ריזיק-הויכע קוימענס, פּונדוואַנען עס האָט זיך פון צייט צו צייט ארויסגעריסן א משוגה'דיק רעווען, ווי פון א בייזער אָדער ווילדער חיה.

לאַנג, לאַנג איז זי אזוי געשטאַנען און געקוקט אויפן ים, אויף די שטיינערנע פּאַרטיווענט, אויף די אזוי ברויזענדיקע כוואליעס, אויף וועלכע עס האָט זיך לאַנגזאַם געליטשט די שוף מיט איר ליבן כהור...

מיט א שטאַרן בליק האָט זי נאָכגעקוקט דער אָפּפאַרענדיקער שוף, וועלכע האָט פארוואַלקנט דעם לויטערן, ווייסבליוען הימל, מיט א סך, זייער א סך שווארצע קנוילן רויך.

און זי האָט פּלוצלינג א שטאַרקן ציטער געטון. עפעס האָט זי געפילט, ווי דאָס הארץ וואָלט זיך אין איר אָפגעריסן. עס האָט זיך איר געדאַכט, אז אַטראָ די שווארצע, אַט-אָ די גרויסע, שווארצע רויך-קנוילן, ציען זיך דוקא אין איר ריכטונג. יא, דירעקט צו איר, און ווילן זי ווידעראמאָל איינהילן אין א שווער-געדיכטן גרויען נעפל.

אוי נאָמעניו! נאָמעניו מיינער! — שעפּטשען שטיל אירע ליפן. כ'האָב שטאַרק מורא פאר דעם דאָזיקן מיאוסן נעפל, פּונדוואַנען עס איז ניטאָ קיין שום אויסוועג.

און ווידעראמאָל איז זי באַהערשט געווארן פון א שווערער מעלאַנכאָליע. די רויך-קנוילן האָבן אין אירע אויגן אויסגעזען ווי שווארצע פליגל פון מלאך המות. ניין, דאָס זיינען ניט קיין פּראַסטע רויך-קנוילן — טראַכט זי. דאָס זיינען מיאוסע שדים, וואָס האָבן זיך אָנגעזעצט אויף איר און ווילן ווידעראמאָל פארטונקלען איר גליק. זיי, די בייזע שדים, האָבן פארצויגן א בלייערנעם נעפל, פּונדוואַנען מען קאָן זיך בשום אופן ניט ארויסשיילן. און דאָס איז גראד דעמאָלט, ווען עס האָבן

זיך אין איר צונויפגעזאמלט אזוי פיל הייסע באגערן און גלוסטונגען, אזוי, אז זיי שפארן אזש פון אירע בלוטן...

אך ווי שרעקלעך! ווי שרעקלעך עס איז דער גורל! ווי טוראדיק ער איז! — טראכט רעיטשעל. — פשוט אכזריותדיק איז ער.

פארוואס איז דאס אזוי? פארוואס שטרעפט דער גורל זי אזוי שווער? האָט זי דען שוין ווייניק פורעניות אראָפגעשלונגען? האָט זי דען נאָך ניט גענוג ביר טערניש און טראניזם געהאט אין איר לעבן? פארוואָס קומט איר אזוי פיל צרות! — קלאָגט זי ביטער. — פארוואָס? — הערט זי ניט אויף צו פרעגן מיט אַ שטימע, וואָס באַדט זיך אין טרערן. עפעס דאכט זיך איר, אז דער גורל רייצט זיך מיט איר, גלייך ווי ער וואָלט געוואָלט נקמה נעמען אין איר. אָבער פאר וועלכע, און פאר וועמענס זינד?

פערטער קאפיטל

עס איז א זייער הייסער ערב יום-כיפור. אין שול הערשט א פייערלעך-אימהד-דיקע שטילקייט. ס'איז פאר בל-גודלי. פארן עמוד, נעבן ארון-קודש, שטייט מיט אן איינגעהאלטענעם אָטעם דער בעל-תפילה, ר' דוד'ל זיגלבערג, אָנגעטון אין ברייטן שניי-ווייסן קיטל און טלית, און גרייט זיך מיט קדושה און פחד צו דעם גרויסן געטלעכן יום-הדין.

אין שיל איז אזוי שטיל, אז עס הערט זיך אזש דאָס קנאקן און שפריצן פון די פון היץ זיך שמעלצענדיקע ליכט, וועלכע גליען נאָך מער אָן, די אזוי אויך שוין גענוג שווערע שול-אטמאָספערע. עס איז שטאַרק דושנע. דער עולם האָלט זיך אין איין פאָכען, אָבער דער בעל-תפילה, ר' דוד'ל, פילט דאָס אלץ גאָרניט. ער שטייט מיט פרום-פארקוועטשטע אויגן און טיף אין הארצן בעט ער צום רבונו של עולם, אז ער, דער אלמעכטיקער, זאָל אים און בכלל אלע יידן מוהל זיין פאר די אין משך פון א גאַנץ יאָר אָפגעטוענע זינד. א שווערער חרטה-געפיל באהערשט זיין גאַנץ וועזן און טרערן, פערלדיקע טרערן, נעמען שווענקען זיינע קליינע אויגן, וועלכע נעסטן אונטער א פאָר גרויסע, געדיכטע ברעמען, שוין כמעט מער ברע-מען ווי אויגן. אָבער מיטאמאָל אומדערווארט, צימערט ער אינגאַנצן אויף. ער דערהערט פלוצלינג א צאָרנדיק-שמרענג געשריי, א געשריי, וואָס מאַכט פירן ס'בלוט אין זיינע אָדערן:

— גיי אוועק פון עמוד! גיי אוועק! דו טאָרסט בשום אופן ניט זיין קיין שליח־ציבור! גיי אוועק דו גולן! דאָס אָרט איז צופיל הייליק און דו טאָרסט דאָ ניט שטיין! — שרייט זיין מחותן, זיין זונס שווער. — גיי אוועק פון עמוד! דו שיינער ייד!

ער דערשרעקט זיך שטאַרק, דאָס מחזורל פאלט אים ארויס פון די הענט און גרויסע טראַפנס שווייס באַדעקן זיין געקנייטשטן שטערן. ער ציטערט אינ-גאַנצן. ער ווערט אזוי צעטומלט פון די דאָזיקע צאָרנדיקע קולות, אז די הענט פאלן אים שווער אראָפּ, די פיס זיינע נעמען ציטערן און ער בלייבט א בלייך-צעשראָקענער מיט א שטאַרן בליק, ווי א פארחלשטער. — ניט דאָ איז דיין אָרט! — שרייט ווייטער זיין זונס שווער. דו ביסט א פארברעכער! דו, אלס טאַטע, האָסט ניט געדאַרפט דערלאָזן, אז דיין זון, דיין בענאָק, זאָל מיין קינד אזוי מיאום פארשעמען, אומגליקלעך מאַכן, צעברעכן זי ווי א שאַרבן. יאָ, אומגליקלעך אויפן גאַנצן לעבן. ער האָט זי קראַנק געמאַכט, פשוט משוגע געמאַכט, ווייל זי האָט צו-פיל אין אים געגלויבט, און ס'איז איר קיינמאָל ניט געקומען אויפן רעיון, אז ער, דער דאָקטאָר, דער פיינער און אָרנטלעכער מענטש, וועלכער פארנעמט זיך מיט קהלישע זאַכן, זאָל אזוי ברומאַל קענען האַנדלען לנבי זיין אייגן ווייב. און טאַקע דערפאַר איז איר געווען צו שווער דאָס אראָפּצושלינגען. זי האָט געבעך דאָס אלץ אזוי לאַנג געדריקט אין זיך, ביז זי איז קראַנק געוואָרן. פון עגמט־נפש און חרפה האָט איר גייסט געפלאַצט. אוועק פון עמוד! אוועק! — הערט ער ניט אויף צו שרייען און זיינע אייגן ציגן זיך פון כעס.

עס ווערט אין שול א גרויסער טומל. דער גאַנצער עולם מישט זיך אריין. מ'פרובירט מאַכן אויף דער גיך א פשרה, ווייל ס'רוקט זיך צו די צייט פון כל-נדרים. און ווען דעם בעל־תפילה'ס מחותן הערט ניט אויף צו זידלען און שרייען, שטופט מען אים מיט כח אוועק פון געבן עמוד און די שול איז מיטאַמאָל פול געוואָרן מיט כל-נדרים-ניגון, מיטן ביטער־דערשטיקטן יידישן געוויין, מיט זיפצן און קרעכצן. ממש א יללה האָט אויסגעבראַכן, ווען ס'האָט זיך דערהערט דער כל-נדרים-ניגון.

דער כח פון דעם דאָזיקן הייליקן ניגון האָט ווי אויפגעטרייסלט דאָס מענטש-לעכע האַרץ און נשמה, אויפגעמאַכט די טרערן-קוואַלן און געמאַכט שנעלער פליסן דאָס בלוט אין די אַדערן. מ'האָט געוויינט, ביטער געוויינט, אויפן גורל פון איי-גענע און נאָענטע, וועלכע מ'האָט אזוי אכזריותדיק אויסגעהרגעט, פארברענט, צעשניטן און אומגעבראַכט אויף קידוש־השם. מ'האָט ערנסט אריינגעקוקט אין

די מחזורים און מ'האָט געװאָמערט. מ'האָט געװוינט און ניט געדענקט נאָר װעגן דעם נאָרװאָס פאַרנעקומענעם סקאַנדאַל. ערשט נאָכן דאווענען, איז דער גאַנצער ענין װידערמאָל באַנייט געװארן. ר' דוד'ל זינגלערגס זון איז געװען דער צענדלער, ארום װעמען ס'האָט געקאָכט אין שול ווי אין א קעסל.

— אַװאָ! אזא מעשה! האָט א פעטליביקע יידענע געדרשנט אין דער װייבע-רישער שול. אזא מעשה פאַרלויפט זיך ניט יעדן טאָג! — האָט זי כסדר געטומלט. אָפּגעהיטן זאָל מען װערן פון אזא אומגליק! אזא אָרנטלעכער ייד, דער ר' דוד'ל און גיי װייס, אז ר'װעט האָבן אויסצושטיין אזויפיל צרות און חרפות פון זיין יינגסטן זון, װעלכער האָט דוקא אויסגעזען צו זיין דער װוילסטער און לייטישסטער פון אלע זיינע קינדער. — איר װייסט — האָט זי ניט אויפּגעהערט צו ריידן, — איך זאָג אייך, אז פשוט אן עין-הרע האָט ער געהאַט, דער ייד. יעדער איינער האָט געבעך געהאַט גרויסע אויגן אויף זיין געראָטענעם זון. װאָס װייסט איר, מענטשן, װאָס עס קאָן אליץ ארויסקומען פון גרויסע אויגן! — מאָלט זי אליץ אָן אָפּשטעל. פאַר גרויס קנאה, גלויבט מיר, האָט מען געקענט נאָר אפילו א בילבול אויף זיין זון אויסטראַכטן. אויף די ניט פאַרזינערס קען מען אליץ גלויבן. אָפּגעהיטן זאָל מען װערן פאַר מענטשלעכע מיילער! כ'זאָג אייך, מענטשן, באַמת'דיק, אז מיר דאַכט זיך, אז דאָס איז אזא מיאוסע אינטריגע פון א שונא; א בילבול פשוט. — גייט, גייט נאָריש מענטש, — האָט א צווייטע יידענע איבערגעשלאָגן. יאָ, יאָ א שיינער בילבול איז דאָס. ס'איז שוין פון לאַנג א סוד פאַר גאַנץ בראָד. מ'װייסט שוין ניט פון היינט, אז דער דאָקטאָר בערנאַרדאָ האָט אין אמעריקע זיך אויסגעזוכט עפעס א שיינע, יונגע אשה, א לעבן-געבליבענע פון די היטלער-לאַגערן...

— יאָ, אז מען זאָגט שיכור, זאָל מען זיך לייגן שלאָפן — זאָגט א דריטע יידענע.

יאָ, אזוי איז עס! — מישט זיך אריין א פערטע. ביי די רייכע, ביי די נגידים, האָלט מען אליץ בסוד. זיי האָבן אליץ אויסבאַהאַלטן, װײל ווי פאסט דאָס עפעס, אז ביי די יחסנים זאָל אזעלכעס פאַרקומען. מ'האָט געהאַלטן אליץ בשתיקה און קיינעם װעגן דעם נאָרניט געזאָגט; מיט קיינעם זיך ניט געעצה'עט, װײל זיי האָבן אליץ געמיינט, אז עס װעט זיי נאָך געלונגען שלום צו מאַכן. װאָס געװען, איז געװען, און שאַ שטיף. ס'װעט זיין װידער גוט. נאָר ערשט דעמאָלט, װען דער שיינער, אָרנטלעכער יונגערמאַנטשיק האָט זיך מטריח געװען, געזאַנגען צום רב און געבעטן רופן אהינצו זיין װײב, אויף צו געבן איר א נט — ערשט דעמאָלט

האָט די מכה געפלאצט. נו, וואָס וועט ער זיך שעמען, דער טאָטע אירער? ר'האָט גאַנץ גלייך געטון! ר'האָט זייער גוט געטון, וואָס ר'האָט זיין מחותן אוועקגעטריבן פון עמוד, ר'האָט אים געדארפן מאַכן נאָך א גרעסערן סקאַנדאַל, דעם מחותן זיינעם. ר'האָט אים געדארפן דעם קאַפּ צעהאַקן! כ'זאָג אייך, מענטשן, ווי ר'זעט מיך לעבן, ווי ס'איז היינט יום־כיפור פון גאָט, אז ווען דאָס טרעפט חו"ש ביי מיינס א קינד, ווי איר זעט מיך דאָ שטיין, אז איך צעפּלעט אים דעם קאַפּ, אז איך דזשובע אים אויס די קליינע, כינעזישע אויגעלעך. איך וואָלט אים, דעם שיינעם ייד, געמאַכט יענע גרויסע חתונה. איך וואָלט אים באַזונגען בעסער, ווי דער מאַרשעליק האָט אים באַזונגען. איך... איך וואָלט ניט געווארט, ביז מײן קינד וואָלט חו"ש משוגע געווארן. איך וואָלט זיין גאַנצע משפּחה מיט אים, דעם איי־דעלן דאָקטאָרל בראַש, משוגע געמאַכט. איך, איך זעט איר, וואָלט זיי געגעבן צו זיינען און צו זאָגן. כ'וואָלט זיי דערציילט די אמתע מעשה! א סוף, א וויסטן סוף, וואָלט איך פון זיי אלע געמאַכט — האלט זי אין איין שרייען און שפייט אזש אויס פון כעס. — איך וואָלט ניט געווארט, ביז דער רב וועט עפעס פּסקענען, אָדער דאָס געריכט וועט זיך ארויסזאָגן — זשומעט זי ווייטער. איך וואָלט אליין מיר געמאַכט דעם פּסק; איך וואָלט אזא איידעם די אויגן אויסגעברענט און א סוף. נאָר זיי, זיינען נעבעך זייער שטילע, בכבודיקע מענטשן. שוין צופיל שטילע. אָבער איך גלויב באמונה שלימה, אז עס וועט די זיגלבערגס געצאָלט ווערן פאַר דער בושע, וואָס זיי האָבן אָנגעטון דעם ווייבל נעבעך.

— גלויבט מיר, מענטשן, — רופט זיך אָן א שוין יונג ווייבל, וואָס זיצט די גאַנצן צייט שטיל און הערט זיך איין אין די אלע שמועסן, גלויבט מיר, אז די נאָוועליסטן, ראָמאַניסטן, וואָס זוכן מאַטעריאַל פון לעבן, דארפן נאָר א גאָר קליין ביסל טיפּער אריינקוקן אין א סך היימען און זיי וועלן לייכט אויסגעפינען, אז העכסט אינטערעסאַנטער מאַטעריאַל ליגט ממש אונטער די הענט. איר מיינט — זאָגט זי שמייכלענדיק, אז נאָר אָט דער פאַל איז דער איינציקער. א טעות! א סך אַנדערע מענער זיינען ניט בעסער. זייער א סך, פירן היינט צו טאָג א טאָג פּלעטע בוכהאַלטעריע, נאָר מען ווייסט ניט פון זיי, ווייל די ווייבער זייערע שעמען זיך און מאַכן א שווייג. אז מען זאָגט ניט אויס, האָט מען א גוט מול. איך גלויב בכלל ניט אין ליבע. איך גלויב ניט, אז ס'איז פאַראן אמת'ע ליבע; ליבע, אויב זי עקזיסטירט יא, געדויערט זי בלויז א זייער קורצע צייט. ליבע אויפן גאַנצן לעבן — רעדט זי מיט א היציקן טאָן, דאָס איז נאָר פאַראן אויף די פּילמען, אין די ראָמאַנען און אין די מעשה־ביכלעך, אָבער ניט אין דער ווירקלעכקייט. און

נאך מער, אפילו די ליבע, וואָס איז יאָ פאראן אויף א קורצער צייט, איז אויך ווייט ניט קיין אירעאלע, נאָר א ריין־פּיזישער, ליידנשאפטלעכער באנער פון יעדן מאן צו יעדער פרוי אָן אונטערשיד. און וואָס מיינט איר, זיינען חתונות? — פּילאָזאָפּירט זי, — חתונות קומען נאָנץ אפּט פאר בלויז צוליב פאלשקייט און נארעריי, כדי דורכדעם צו שאפן אזא מין שליער, וועלכער זאָל פאררעקן דאָס לעבן מיט א חשבון פון א טאָפּלמער בוכהאַלטמערע.

און ווי אן עלעקטרישער שטראָם האָבן אָנגעהויבן גלאַנצן אירע ברייט-צעפענטע אויגן, פּונדאָנען מען האָט געקענט זייער א סך ארויסלייענען אויפן חשבון פון איר אייגן לעבן...

— נייט שוין, נייט — זאָגט זי ווייטער. נעמט אייך א גראָשן פארן גאַנצן לעבן מיט דער ליבע צוזאַמען. ס'איז צען מאָל גאָרניט. ס'איז אלץ איין גרויסער בלאָף — פארענדיקט זי און ווישט זיך דעם שוויים פון שטערן.

די ווייבער-שול איז געגאַנגען אויף רעדלעך. אלע זיינען אזוי געווען פארטון אין ריידן און אין הערן ריידן, אז זיי האָבן אפילו גאָרניט באַמערקט, אז דער אזוי שטאַרק אָנגעגליטער אָונט האָט זיך מיטאמאָל געביטן. דער הימל איז געווארן שטאַרק פארוואַלקנט, שוואַרץ און ווי מיט בליי אָנגעגאַסן. א שווערער שטורם, א הוראנאן, האָט גענומען בושעווען און שנעל גענומען באוועגן די פלעמעלעך פון די יום־כיפור-ליכט. זיי האָבן זיך געוויגט אין אלע זייטן און אָנגעטראָגן איבער אלע שול-ווענט מאָדנע משונהדיקע שאַטנס; עפעס אזא מין מאָדנע אוים-טערלישקייט, וואָס האָט אָנגעווארפן אויף אלעמען א שרעקלעכע אומהיימלעכקייט, א מורא ממש. עס האָט זיך באַקומען א געפיל, אז דאָס זיינען ניט קיין פלעמעלעך, נאָר נשמות פון די לעבעדיקערהייט-פארברענטע און באַגראָבענע... נשמות פון די אומגעקומענע אויף קידוש־השם.

יאָ, אויך ר' דוד'לען האָט זיך געדאַכט, אז אויף די ווענט שוועבן נשמות. א נאַנצע מחנה נשמות. און ווען א פלעמל האָט זיך א ציגעטון ארויף, האָט זיך אים געדאַכט, אז א מת ציט אים זיינע לאַנגע הענט צו אים און וויל אים דוקא אָנ־כאַפן פארן האַלדז און וויל אים ווערנן, דערשטיקן, פעסט דערווערנן. און האָט ווידער א פלעמל א בלענד נעטון ארונטער, האָט זיך אים אויסגעזען, אז אַט-אַ דער זעלבער הויכער, געל-הוימיקער, אויסגעביינערטער מת שלעפט אים מיט כעס אין צאָרן אין אן אָפּגורנט, ערגעץ אין א חושך-פינצטערן אָפּגורנט אריין.

און דאָרט, אין דעם דאָזיקן פייכטן אָפּגרונט, האָט זיך אים געדאכט, אז ער זעט ווי עס זיינען פארזאמלט זייער א סך נפשות, נפשות, אָנגעטון אין ווייסע מלבושים, וואָס זיצן אלע אויסגעזעצט אויף דער הויילער ערד. יאָ, אלע זיצן זיי אויף דער קלעפיקער ערד, און זאָגן מיט געוויין איכה, אָנשטאָט כל-נדרים...

זיי זאָגן איכה און שאַקלען זיך אבלידיק, און וויינען און קלאָגן ביטער אויף דעם גרויסן חורבן, אויף דער פארוויסטונג און בראַך. און בלוטיקע טרערן רינען קוואלנווייז פון זייערע אויסגעברענטע, אויסגעשטאָכענע אויגן-לעכער. אביסל טי-פער אינם אָפּגרונט הויבט שוין אַן ליכטיקער ווערן. ער דערזעט אויך דאָרט יום-כיפור-ליכט. יאָ, אויך דאָרט ברענען זייער א סך ליכט, אָבער יענע ליכט פלאטערן עפעס מיט א נאָר באזונדערער טהרה און קדושה, מיט עפעס אזא מין אויסערנער וויינלעכער מאָדנער צניעות. שטילע, רואיקע און זייער צארטע. און טאָקע די דאָזיקע צארטקייט האָט אים, דוד'לען, א קליין ביסעלע באַרואיקט; אביסעלע אָפּגעקילט זיינע צעהיצטע נערוון. די דאָזיקע רואיקייט זיינע האָט לאַנג ניט אָנ-געהאלטן. ער האָט פּלוצלינג א שטאַרקן צאפּל געטון; ר'האָט ראפּטאם אויפגעצוי-טערט אינגאַנצן, ווייל עס האָט זיך אים געדאכט, אז אויך דאָרט הערט ער די ווילדע קולות: גיי אוועק פון עמוד! „גיי אוועק פון עמוד, דו גולן!“ און די דאָזיקע ווילדע געשרייען, די רעשיקע קולות קומען ניט פון זיין מחותנ'ס מויל, נאָר פון יענע אויסגעדייווערטע מתיב, וואָס זיצן אזוי אבלידיק פארצערטע אויס-געזעצט אויף דער נאסער, שווארצער ערד. יאָ, אלע מיט איין מאָל האָבן זיי די דאָזיקע ווערטער אויסגעשרינגן און אלע אינאיינעם האָבן זיי אויסגעביילט די פויסטן זייערע. אלע האָבן ראפּטאם זיך צוזאַמענגענומען און פארמאָסטן זיך אויף אים, דוד'לען, געוואָלט אים פשוט אויף שטיקער צערייסן, א מאוסן סוף פון אים מאַכן. צעטרעטן אים, ווי א ווארם.

ער, ר' דוד'ל זיגלבערג, וועלכער פלעגט תמיד זיך וויצלען און זאָגן, אז פארן טויט איז זיך ניטאָ וואָס צו שרעקן, ווייל דאָס איז סוף כל סוף די ענדע פונם מענטש, די ענדע פון דעם שפיל, פון דעם געיאָגעניש, פון דעם רעשיקן הו-הא, וואָס הייסט לעבן, האָט איצט מאָדנע געציטערט. ער האָט ניט אזוי שטאַרק מורא געהאַט פאר דעם אַזוי נאָענט-שטייענדן טויט, ווי פאר די צאָרנדיקע געשרייען, פאר די קולות פון זיין שנורם פאָטער, וועלכע ער הערט אויך פון דער מתיב-חברה. יאָ, די דאָזיקע מתיב האָבן, זעט אויס, אויפגעכאפט די טרויעריקע קולות פון זיין מחותן און זיי הערן ניט אויף זיי כסדר איבערצוזורן. זיי האָבן פון די דאָזיקע געשרייען אויסקאמבינירט אזא מין מאָדנע קלאָג-ניגון, וואָס צעחושט אים אינ-

גאַנצן. און ער איז זיכער, אז קיינמאָל וועלן אָטאָ די דאָזיקע יללות שוין ניט אויפהערן. זיי וועלן אים תמיד באַגלייטן. זיי וועלן אים באַגלייטן ביז צו די קבר-דיקע ברעטער, ביז אין גרוב אריין.

טויזנטער מאַרעווקעס זיינען אדורך זיין לייב. ער האָט געפילט, ווי שפיציקע דראָטן, עפעס אזעלכע שפילקעס שטעכן זיין גאַנצן גוף. עס האָט אים אויך שטאַרק געברענט אין האַלדז, און ער האָט געפילט א מוראדיקן ווייטיק אין אלע זיינע גלידער. ער האָט אינגאַנצן געציטערט, ווייל ער האָט פאַר זיינע אויגן געזען די שוואַרצע פליגל פון טויט. און ר'האַט אויך גלייכצייטיק געהערט דאָס שטילע גע-ווין פון זיין שנור און די צערפולע ביטערע קולות, די האַרצרייסענדע געשרייען פון א צעבראַכענעם פאָטער, די שטימע פון א יסורימדיק-פאָטערלעך האַרין...

די שרעק האָט תמיד זייער גרויסע אויגן, זאָגט מען. און דאָס איז אמת. א טרויעריקער און הייליקער אמת. ווען עמיצן כאַפּאַלט א פּהד, ווען מען האָט מורא, זעען אלע אומוואַרשיינלעכקייטן אויס וואַרשיינלעך. ער, דער איבערגעשראָקענער טענטש האָט מורא פאַר יעדן מעגלעכן צופאַל, ר'האַט מורא פאַרן אַרוב, ר'האַט מורא פאַרן אייגענעם שאָטן...

אויך ער, דוד'ל, איז באַהערשט פון אזא מיין שרעקלעכער מורא. עס דאַכט זיך אים, אז מ'שלעפט אים, מ'שליידערט אים הין און צוריק, מ'רייסט פון אים שטיקער, מ'שרייט פון אלע זייטן, און ער קאָן זיך בשום אופן קיין עצה ניט געבן. עס זעט אים אויס, אז די גאַנצע וועלט האָט זיך מיט צאָרן אָנגעזעצט אויף אים. עס דאַכט זיך אים אויך, אז נאָכן טויט זיינעם, וועט זיין קבר אויפן בית-עולם זיין אַנדערש ווי אלע אַנדערע קברים. ס'וועט זיין אן אויסנאַם, אויף וועלכן יעדער אדורכגיייער וועט ווייזן מיטן פינגער. עס וועט זיין פשוט א קברים-שענדעריין.

ניין, ער דוד'ל, האָט אבסאָלוט ניט קיין מורא פאַרן טויט. עס קומט אים גאַרניט אויפן רעיון עפעס מורא צו האָבן. פונקט פאַרקערט: דער טויט וואָלט נאָר אפּשר געווען פאַר אים אן אויסלייזונג פון זיינע גרויסע און שרעקלעכע צרות. אָבער, אָבער וואָס וועט זיין מיט די שרעקלעכע יללות פון זיין שנורס פאָטער? און וואָס וועט זיין מיט דעם ברענענדיקן עמוד? וואָס וועט זיין מיט די קולות? זיי וועלן דאָך אים באַגלייטן אויפן עולם-האמת אויך. יא אומעטום וועלן אים די דאָזיקע יללות נאָכגיין און פאַרפּאַלגן. מיט די דאָזיקע שרעקלעכע רעיונות האָט ער זיך אַרומגעטראָגן א זייער לאַנגע צייט, ביז ער איז געוואָרן גייסטיק ניט מיט

אלעמען. ר'איז געווארן קראנק און מעלאַנכאָליש. לכתחילה איז געווען זייער ביי-טערע צרות מיט אים. ער איז געזעסן ווי פארשטיינערט, פארגליווערט אינגאנצן. ניט געוואָלט זיך רירן פון אָרט, ניט געוואָלט אפילו א וואָרט ארויסריידן און ניט געוואָלט עסן.

עס האָבן ניט געהאָלפן קיין שום אויפקלערונגען, קיין שום טענה'ס און בעטן. זיין ענטפער אויף אלע ווענדונגען צו אים, איז געווען פּאָלגנדער: — וואָס האָט איר זיך אלע אָנגעזעצט אויף מיר? פארוואָס ארט אייך, וואָס אייך עס ניט? וואָס האָט איר עפעס מורא פאר מיין לעבן? אין אזא צייט, ווען די וועלט האָט אינגאנצן פארגעסן אין דעם „לא תרצה" און באַדט זיך אין היים מענטשלעך בלוט, האָט איין מענטשלעך לעבן ניט קיין שום באַדייט. לאָזט מיך צורו! שטערט מיר ניט מיין רואיקייט! לאָזט מיך שטאַרבן! לאָזט מיך שטאַרבן, נאָר טרייבט אוועק די אלע, וואָס שטייען ארום מיר און שרייען אזוי הויך און פארהייליכן די לופט מיט זייערע יללות. טרייבט זיי אוועק פון דאַנען! טרייבט זיי אוועק ווייט, ווייט פון מיר! דאָס איז געווען זיין שטענדיקע בקשה און אויך זיין קרענק, פון וועלכער ער האָט זיך שוין קיינמאָל ניט מער אויסגעהיילט. ער איז שוין קיינמאָל ניט געקומען צו זיך...

דאָס הארץ האָט ביי אים געקלאַפט, ווי מיט טויזנטער האמערס און פון זיינע אויגן האָט ארויסגעקוקט א גרענעצלאָזער פּחד, א מוראדיקע ווילדע שרעק, וואָס קאָן משוגע מאכן. יא, ער האָט זיך שוין קיינמאָל ניט אויסקורירט פון דער דאָזי-קער קרענק.

אָדער ער האָט זיך נאָנצע טעג געבייזערט, געכעסט זיך אויף די היינטיקע קינדער, ביי וועמען די עלטערן האָבן ניט קיין שום דעה, אָדער ער איז גאָר גע-זעסן אינגאנצן א שווייגענדיקער, א שטילער, ניט ארויסרעדענדיק אפילו קיין איינציק וואָרט צו קיינעם, ביז ער האָט פּלוצלינג אָנגעהויבן שיכורן. אָנגעשיכורט זיך אויף אן אמת, נאָכדעם איינגעשלאָפן, אויפגעשטאַנען און באַלד ווידער זיך גענומען צום ביטערן טראָפן, ווידער זיך געכאַפט צום פּלעשל, איבערגעקערט איין כוסה נאָך דער צווייטער און רחבותדיק מהנה געווען זיינע קראַנקע, צעטרייסלמע, שווער-צעשרויפטע נערוון, וועלכע האָבן דוקא שטאַרק ליב געהאַט דעם שלאָף.

לאַנג האָט שוין ר' דוד'ל זיגלכערג ניט געלעבט. ער איז פארכרענט געווארן פון עגמת נפש, חרפה און בראַנפן...

פינפטער קאפיטל

באלד נאך ר' רוד'ל זיגלבערגס טויט, האָט דער זון זיינער, דער דאָקטאָר בערנארדאָ, אויף צופיקעניש און צו - להכעיס זיין שווער, אריבערגעבראכט זיין געליכטע קיין ריאָ דע זשאַנעיראָ און איינגעאָרדנט א שיינע, פּרעכטיקע, לוקסוסדיקע רעזידענץ, ווהיין עס פלעגן אריינסומען זיינע חברים און חברות, א גאָר פיינע און גוטע געזעלשאַפט, וועלכע פלעגט דאָרט זייער גוט פארברענגען, גוט זיך פארוויילן, ווייל רעיטשל האָט פארמאָגט גענוג טאָקט און טאַלאַנט אויף צו קענען ווי געהעריק אויפנעמען געסט.

נאָך אזויפיל גיהנומדיקע צרות, נאָך אזויפיל קריע-ריסן אינם יונגן הארצן אירן נאָך אזויפיל אכזריותדיקע פייניקונגען, נאָך אזויפיל מיתה משונה'ס און תליות, וואָס זי האָט צוגעזען, האָט זי איצט דוקא געוואָלט לעבן, נוקם זיין זיך אינם לעבן. זי האָט געוואָלט שעפן פון לעבן מיט פולע עמערים. זי האָט געוואָלט נעמען פון לעבן נאָך מער ווי „לעבן“. זי איז געווען פריילעך ביז גאָר און אויך אנדערע פריילעך געמאָכט. מיט אירע שיינע וויצע און גוטן הומאָר האָט זי אלעמען אָנגעשטעקט מיט מוט און פריילעכקייט. האָבן טאָקע דערפאר אלע זי ליב געהאַט. מען האָט זי ליב געהאַט ווי אן אייגענע, א גאָר נאָענטע, און מ'האָט געהאַלטן איר הויז ווי די מוסטרהאַפטע, געשמאַקפול-איינגעארדנטע היים, ווו מען קאָן פאר-ברענגען אנגענעם גוט און רואיך אן אָונט אין א הימישער סביבה; אן אָונט, וואָס בלייבט אין זכרון...

און עס איז קיינעם פון זיי אלע אפילו אויפן רעיון ניט געקומען, אז אין איינעם אזא אָונט וועט זיך אַמאָ אין יענעם שיינעם, לוקסוסדיק-איינגעארדנטן הויז פונאַנדעוויקלען א זייער שרעקלעך-מוראדיקע טראגעדיע, אזא טראגעדיע וואָס האָט ווייניק פארגלייבן אין די טאַגטעגלעכע געשעענישן: אזא טראגעדיע, וואָס איז מוראדיק און פירט ס'בלוט אין די אָרערן, א טראגעדיע, וואָס איז די פרוכט פון א פארמלאָזער, שטורמישער צייט, פון א צעדרייטער, צעקרומטער, פארקריפּל-מער צייט... געווען איז דאָס אזוי: אין א געוויסן אָונט, ווען די גאַנצע חברה האָט ווי תמיד זיך פארוויילט ביי א קערטל און מיט אפעטיט געשמאַק געזופט די שווארצע קאוועלעך, האָט זיך דעהערט א קלונג און אין דער אָפענער טיר איז שטיין געבליבן דעם דאָקטאָר בערנארדאָס שווער.

אויף בערנארדאָס פנים האָט זיך ראַפּטאָם געביטן די קאַליר. ער איז געווארן ווייס ווי קאלך און שטאַרק גערוועאישי, זיין אונטערשטע ליפּ האָט אָנגעהויבן

ציטערן און ער איז געווען ברעה צו פארהאקן די טיר פאר דער נאָז פונם אומ-
געבעטענעם גאסט. אָבער א בלייז-געדאַנק איז שנעל אדורכגעלאָפן זיין מוח, וואָס
האָט אים אָפּגעהאַלטן פון זיין טאַט. אפשר איז ער געקומען אונטערהאַנדלען סוף-
כל־סוף וועגן א גט? — האָט ער א טראכט געטון. דאָס איז דאָך טאַקע זיין באַגער;
טאַקע צוליב דעם האָט ער דאָך אריבערגעבראכט קיין ריאָ דע זשאַנעריאָ זיין ליבע
רעיטשלען, אַז זיין פרוי און אירע עלטערן זאָלן זען, אַז זיי האָבן שוין ניט מער
אויף וואָס צו האָפן און ווארטן. טאַקע דערפאר, האָט ער דאָס אזוי געטון, אַז זיי
זאָלן גאָר פון אים בעטן א גט. און נאָך מער: אַז זיי זאָלן אים נאָך באַצאָלן א
זייער גוטן פרייז פארן אָפּנטן זיין ווייב.

און פאַקטיש איז דאָך דאָס זיין איינציקער באַגער, ווייל סוף כל סוף וואָלט
ער דאָך זייער שטאַרק געוואָלט קענען געזעצלעך חתונה האָבן, ארויסקריכן פון
דער דאָזיקער מיאוסער, קלעפיקער בלאָטע און איינמאָל פאר אלעמאָל פארמאָכן
די מענטשן די מילער. עס ארט אים ניט, עס ארט אים אכטאָלויט ניט, וואָס מען
רעדט אויף אים שלעכטס. אָבער דאָס, וואָס מען שווענקט זיך אויס מיט רעיטשלען
ס'מױל, דאָס, וואָס מען באַשמוצט זי און מען מאַכט פון איר א גאַרניט, א נול
פשוט, דאָס טוט אים שוין גראד שטאַרק וויי, ווייל זי האָט דאָס ניט פארדינט.
זי, רעיטשל, איז א זייער פיינע און גוט-דערצויגענע. זי איז א צניעותדיקע נשמה
ממש. א מלאך פשוט! — האָט ער זיך באַהערשט, אריינגעבעטן דעם גאסט, זיין
שווער, מיט א געקינצלטער העפלעכקייט אין שטוב געבעטן אים זיצן, כדי זיך
דורכצושמועסן. דאָקטאָר בערנארדאָס שווער, וועלכער האָט דערווארט אן אנדערן
אויפנאַם, זיך געריכט אויף א זייער מיאוסן פסק, אויף ארויסגעווארפן צו ווערן,
אָדער אויף גאָר נאָך ערגערס, דערזעענדיק די דאָזיקע העפלעכקייט — האָט ער זיך
דערפילט אין די פערערן, און מיט היציקע רייד גענומען אפעלירן צו בערנארדאָס
געוויסן, הלמאי ער האָט אזוי גראָב, מיאוס און אומדערהערט געהאַנדלט לגבי
אן אייגן ווייב, וועלכע איז אים איבערגעגעבן, געטריי, און האָט אים שטאַרק ליב.
— אַך ווי אומגלויבלעך דאָס איז! — האָט דער אָנגעווייטיקטער פאָטער גע-
זאָגט. ווי מאָדנע אומגלויבלעך! א מאן פאָרט אוועק אזוי פרידלעך, געזעגנט זיך
מיט זיין ווייב אזוי ליב און הארציק און צום שלום, צום סוף, פאראט ער זי אזוי
ברוטאַל, אזוי מיאוס און נידעריקגעמיין!

— הערט אױס מױנע ליבע פריינט — ציט ער ווייטער זיינע טרויעריקע
מוסר־רייד. דאָס איז דאָך א שווערע זינד אזוי צו האַנדלען. אזא זינד איז ניט
פארגעבלעך! יא, אומפארגעבלעך! ווען מען פאָרט כאַטש אוועק נאָך א קרויגערין,

מילא! אָבער אוועקפארן אזוי גוט און פיין, צערטלען אזוי ווארעם ס'ווייב ביים געזעגענען זיך, ארויסווייזן אזוי פיל געטריישאפט, צוגעבונדענקייט און פארניסן אזוי פיל קראַקאָדיל-טרערן, און אָן א פארוואָס זי שפעטער אזוי ביטער אנטוישן, אוועקווארפן זי אן שום דערקלערונג, אָן שום אָנגעגעבענעם מאַטיוו, דאָס איז א זייער שרעקלעכע זינד. א מיאוס פארברעכן! ניין, דאָס איז אומדערהערט! וואָס הייסט עפעס, א מענטש זאָל גאָר און פאר קיינעם קיין מורא ניט האָבן! וואָס הייסט עפעס, אזא מיאוסע הפקרות! וואָס הייסט עפעס אָן א פארוואָס, איבערצו-לאָזן א ווייב, צעברעכן א יונג לעבן! וואָס מיינט מען דאָס עפעס גיין צום אייגע-נעם גליק, צום אייגענעם פארגעניגן דורך מתים, דורך קברים! און וואָס הייסט עפעס, ניט צו רעכענען זיך מיט יענעמס געפילן, מיט דעם צווייטנס לידן! וואָס הייסט עפעס, ניט צו האָבן קיין פיצל רחמנות אויף אן אייגן ווייב! — שרייט ער און בעת-מעשה נעמען זיינע אייגענע אויגן שטאַרק גלאַנצן, ווי ביי א פלוצלינג משוגע געווארענעם.

ער וויל נאָך עפעס זאָגן, ער צעעפנט ברייט די אויגן און מאַכט אויף ס'מויל, גלייך ווי ער וואָלט געוואָלט רעוועלירן עפעס א גאָר א וויכטיקע זאך, ארויסשרייען עפעס א שווערן ווייטיק, אויפדעקן עפעס א פארבאָרגענעם סוד, עפעס זאָגן, אויפקלערן. אָבער ער טוט זיך א כאַפּ מיט דער האַנט פאר דער לינקער ברוסט. א שטילער, קוים הערבאָרער קרעכץ, רייסט איבער די שטיילקייט און ווי אן אונ-טערגעזעגטער בוים לאָזט ער זיך שווער אראָפּ אויפן דיל.

זייער טראַגיש און רירענד ביז גאָר איז געווען די דראַמאַטישע סצענע, ווען בערנארדאָס שווער האָט נאָכן קומען צו זיך, אָנגעהויבן דערציילן זיין לעבנס-געשיכטע. מיט א זייער שוואכער, קוים הערבאָרער שטימע האָט ער גענומען שיל-דערן זיין טרויעריקע לעבנס-פאסירונג, פון וואָס רעיטשיל האָט א שווערן צאפּל געטון. זי איז קאָנוולסיוו אויפגעטרייסלט געווארן, ווייל זי האָט פון זיינע רייד זיך געכאַפט, אז ער איז איר אייגענער פאָטער, איר פאָטער, וועגן וועלכן איר מאַמע ע"ה פלעגט איר אזוי פיל דערציילן...

די גאַנצע מאָדנע סצענע און דאָס, וואָס בערנארדאָס שווער האָט דערנאָך דערציילט איז בכלל פאר אלע אָנוועזנדע געווען אויסערגעוויינלעך איבעראשענדיק, ממש מיסטעריעז, אומגלויבלעך; און באזונדערס פאר רעיטשילען. די גאַנצע פא-

סירונג דאָ, דאָס דאָזיקע שוידערלעכע בילד, די גאַנצע שווערע איבערלעבונג איז פאר איר געווען אזוי צעטרייסלענדיק, אזוי שטאַרק ווירקענדיק, אַז זי איז אוש שווער קראַנק געווארן דערפון.

אַבער אפילו דעמאָלט, ווען זי האָט מוראדיק געפיערט, ניט געווסט פשוט וואָס מיט איר טוט זיך, ניט גערעדט צו דער זאך, און איז געווען גערוועאיש-צע-טרייסלט, האָט זי דעם פאָטער אירן געטריבן פון זיך, ארויסווייזענדיק צו אים פאראכטונג און האס. אזא מין האס, וואָס גרענעצט זיך מיט ביטער-פארכיסענע אומדערטרעגלעכקייט, מיט עקל און נקמה-באגער. זי האָט אָפגעקערט איר קאָפּ און ניט געוואָלט אפילו זען און ניט הערן, ווי ער בעט זיך מיט טרערן אין די אויגן ביי איר, אז זי זאָל אים מוחל זיין; אז זי זאָל אים אלץ פארנעסן און אים פארגעבן; זי זאָל אים כאַטש איין איינציג מאָל אָנרופן „טאַטע“, אז זי זאָל אים כאַטש עפעס דערציילן וועגן איר מוטער, ווי אזוי זי איז אומגעקומען און וועלכע עס זיינען געווען אירע לעצטע ווערטער.

דערצייל, דערצייל, כינר מיינס, דערצייל טיערע רבקה'שי — האָט ער זי געבעטן, רופ מיך טאַטע; איך בין דאָך דיין פאָטער, האָב אויף מיר רחמנות! אַבער זי האָט אים אפילו ניט געוואָלט הערן. זי האָט פארמאכט די אויגן, בכדי אים ניט צו זען. ניין, ניין! ס'איז ניטאָ קיין שום רחמנות פאר אזעלכן! — האָט זי מיט א זייער שוואכער שטימע געזאָגט. ניין, ס'איז פאר אזא הארצלאָזן מענטשן ניט פאראן קיין פיצל רחמנות. דאָס, וואָס דו האָסט געטון איז אומפארגעבלעך, דאָס איז אומדערהערט! — האָט זי געהאַלטן אין איין איבערהזרן, באַנוצענדיק די זעלביקע רייד, מיט וועלכע ער האָט געמוסרט בערנארדאָזן, זיין איידעם. יא, ס'איז אכזריותדיק!

יא, יא, אומדערהערט, אומפארגעבלעך! — האָבן כסדר געמורמלט אירע פון פיבער-קארמעזין-רויטע ליפן, וועלכע האָבן פון ווייטיק אוש זיך אויסגעקרימט יעדע רגע. ניין, ניין! א שאַד יעדעס וואָרט. כ'וועל ניט מוחל זיין, און כ'ווייל ניט מוחל זיין, ווייל צוליב אים, דעם דעמאָן, האָט מיין אַרעמע מוטער אזויפיל געליטן און סיה כל סוף אזוי יונג אוועקגעגאַנגען פון דער וועלט, אוועקגעריסן געווארן פון לעבן, און פון איר איינציקער טאָכטער, וועלכע מאַטערט זיך דאָס גאַנצע לעבן, און אלץ, אלץ צוליב אים, דעם שיינעם ייד, וואָס האָט ערשט מיט א קליין שטיקל צייט צוריק אזוי פּיין געפרעדיקט מאַראל, געמוסרט און אפּעלירט צום געוויסן!

זעקסטער קאפיטל

אמאָ דאָס איז טאָקע א מיאוסע און ביטערע איראָניע פון גורל! — האָט יוסף אויסגערופן, ווען ער האָט זיך דערוווסט, אז די דאָזיקע געליבטע פון זיין איידעם, די דאָזיקע קאָנקורענטקע פון זיין עליזאבעט, וועמען ער האָט אזוי שטאַרק געזיילט, אזוי מיאום באַשמוצט, און אפילו א סך מאָל געשאַלטן, אפילו געבעטן פשוט אויף איר דעם טויט — איז ניט קיין אַנדערע, ווי זיין אייגענע טאָכטער, זיין אייגן בלוט און פלייש, זיין ליבע און טייערע רבקה'לע, נאָך וועלכער ער האָט אין דער לעצטער צייט אזוי שטאַרק און היים געבענקט, כאַטש ער האָט זי, א חוץ אויפן בילד, נאָך קיינמאָל ניט געהאַט געזען. יא, זיין רבקה'לע, וועלכע איז א לע- בעדיקע קאָפּיע פון זיין ערשטן ווייב, פון זיין דבורה'לען.

אך, דבורה'לע! דבורה'לע! — האָט ער מיט א געבראָכענער שטימע אויסגע- רופן. ווען זי, דבורה'לע, וואָלט איצט דאָ געווען און געזען דאָס דאָזיקע טרויער- ריקע בילד, וואָלט זי נאָכאַמאָל געשטאַרבן — האָט ער געטראַכט פאר זיך, און טרערן האָבן זיך געקויקלט איבער זיין צעאקערטן פנים. א נואלדיקע דערשלאָ- גענקייט און שווערמוטיקייט איז אים באַפאלן און אים אינגאַנצן צעבראַכן, רואי- נירט זיין הארץ און זיין נאָז וועזן.

די עלעקטריזירענדע ווירקונג פון דער מאָדנער אויסגעשילטער ערשלאָ- גענקייט האָט אים אינגאַנצן צערודערט, צעחושט פשוט. ער האָט א טאַפ געטון דעם שטערן, אפשר האָט ער אביסל ווארעמקייט? אפשר א סך, נאָר א סך ווארעם- קייט? אפשר איז דאָס אלץ נאָר א הלום? אפשר האלוציאנאציעס? ניין, ניין, — טראכט ער און וויל זיך באַרואיקן. וואָסזשע? וואָסזשע צאָפלט זיך עפעס ביי אים ווי אויסצוגיין? וואָס קלעפט זיך עפעס ביי אים צווישן גומען און צונג? און וואָס זיינען דאָס פאר א מחשבות, וואָס ענבערן אין זיין מוח? יא, עפעס נאָר מאָדנע מחשבות האָבן זיך ווי בליי אין זיין פארווייטיקטן מוח אָנגעלייגט, פון דאָרטן זיך פארגנבעט אין זיין לינקער ברוסט, און דלובען ווי מיט אייזערנע צוואנגען גאַנצע שטיקער פון זיין הארץ. עס האָט זיך אים אויסגעוויזן, אז עפעס אזוינס, ווי שטאַרק שפיציקע נעגל וואָלטן אים געהאלטן אין איין קראַצן און רייסן פאסנווייז גאַנצע שטיקער פלייש מיט הויט פון זיין פארגליווערטן קערפער. וואָס איז מיט מיר היינט געשען? — האָט ער געפרעגט אין זיין געדאַנק — וואָס איז בכלל געשען אין דער לעצטער צייט — האָט ער ניט אויפגעהערט טראַכטן. ער האָט דאָך אין זיין נאָנצן לעבן ניט איבערגעלעבט עפעס אזא מאָדנע סיטואַציע, עפעס אזעלכעס, וואָס ער

לעבט איצט איבער. ער האָט אין זיין גאַנצן לעבן ניט געהערט און ניט געליענט וועגן אזא מיין לעבנס-פלאַנטער, וועלכן ער לעבט היינט איבער. צי חלומט ער אָדער געשעט דאָס טאַקע אין דער ווירקלעכקייט? איז דאָס טאַקע באמת אזוי? — האַלט ער אין איין ברעכן זיין מידן מוח. עפעס פילט ער, ווי עס נאָגט מאָדנע אינם האַרצן זיינעם. עס צאָנקט, ס'ברייט און עס פילט זיך א גוואַלדיקע, נשמחדיקע געריסענקייט, וואָס טארטורירט זיין גוף, זיין גאַנץ וועזן. אַך ווי שלעכט עס איז דער גורל! ווי מוראדיק ער איז! — האָט יוסף ביטער געקלאָגט, ווי שטאַרק נקמה-דיק ער איז, דער מענטשלעכער גורל! יאָ, נקמהדיק איז ער — האָט ער אויסגע-שריגן און א ווייסע קאָכעדיקע שוים האָט זיך גענומען כוואַליעווען אין זיין מויל. ניין, עס וואַלט אים אבסאָלוט ניט געארט, ווען דער גורל פאַרלייגט זיך אויף אים גופא, און צערייבט אים, צעקוועטשט אים ווי א מיאוסן, גיפטיקן וואַרם צווישן די גורל־עדער, ווייל ער האָט דאָס גאָר הייליק פאַרדינט. יאָ, ריכטיק פאַר-דינט א האַרבע שטראָף, צוליב דעם, וואָס ער האָט לגבי זיין דבורה'לען, לגבי זיין ליבער דבורה'לען, געהאַנדלט ווי א גזלן. אָבער וואָס וויל דער אזוי ביטערער גורל פון זיינע צוויי גוטע, אומשולדיקע קינדער? וואָס וויל ער פון זיינע טייערע טעכטער? — הערט ער ניט אויף צו יאָמערן. פאַרוואָס האָט דער אכזריותדיקער גורל זיך אָנגעזעצט אויף זיינע צוויי טעכטער און זיי מוראדיק רואינירט, צעבראַכן אָן א פיצל גנאָד? אָן א ברעקל רחמנות זיי צוקוועטשט. אַך ווי שלעכט ער איז דער גורל! ער איז נאָך ערגער ווי דער טייוול! יאָ, טויזנטער מאָל ערגער ווי דער טייוול גופא. ווייל ניט אפילו דער טייוול אליין וואַלט געקענט צוטראַכטן אזא האַרבע, ביטערע שטראָף, ווי די דאָזיקע, מיט וועלכער דער גורל האָט אים באַ-שטראַפֿט. דער טויט איז א שפּילעכל, א גאָר ניט, א נול פשוט אין פאַרגלייך מיט די דאָזיקע שרעקלעך־ביטערע נשמה-יסורים, וועלכע קאָרטשען זיין צעבראַכן פאָ-טערלעך האַרץ און טרייסלען אָן אויפהער די געדאַנקען זיינע אינם מוח, אין וועלכן עס האָט מיט א סך יאָרן צוריק געהערשט אזא נאַריש-זינלאָזע הפּקרות, וואָס האָט דערפירט צו אזא אויסערגעוויינלעך-שרעקלעכער און מוראדיקער פאַמיליען-טראַ-געדיע. צו אזא שווערן חורבן. צו אזא פאַרפלאַנטערטער סיטואַציע אָן אן אויסגאַנג.

אין א גרויען, כמאַרענדיקן האַרנסט־פּרימאָרן, ווען אין דרויסן האָט גע-קאַפּיעט א דריבנער רעגן, וואָס האָט זיך טיף איינגעגעסן אין די בינער, האָט זיך אן אויטאָמאָביל אָפּגעשטעלט ביים שמאַטישן בית־הספרות. פון אויטאָ איז

אויסגעשטיגן אן עלעגאנטע פרוי אין די מיטעלע יאָרן, וועלכע איז זייער שנעל אריין אין טויער, און איידער וואָס ווען איז זי שוין געשטאַנען אָנגעבויגן איבער דעם פרישן קבר פון איר מאן, וועמען זי איז געקומען אָנזאָגן די נוטע בשורה, אז זייער איידעם, בערנארדאָ, איז צוריקגעקומען צו זיין ווייב, צו עליזאַבעט. זי האָט אים דערציילט, ווי ער, בערנארדאָ, האָט לאַנג געלעט עליזאַבעטס קאַפּ און צום סוף זיך צוגעבויגן און איר א שטומען קוש געטון אין שטערן, און זיי זיינען ווידער גליקלעך... אויך דיין טאָכטער רעיטשל איז גליקלעך — האָט זי הויך אריינגעשריגן אין קבר. זי, די צניעותדיקע רעיטשל, די זיסע, טייערע רבקה'לע, האָט באַהיט ווי זי איז נאָר געזונט געווארן געהייסן בערנארדאָן זיך צוריקערן צו זיין ווייב אָפּזאָגענדיק זיך צו זיין מיט אים צוזאַמען. און אדאַלפּאָ, בערנארדאָס בעסער טעך הבר, זעענדיק איר אזוי נאָבעלן זשעסט, זעענדיק איר הארציקע איידלקייט, האָט זיך איר דערקלערט אין ליבע, און אויך זיי זיינען גליקלעך! אַך, יוסף, יוסף! — האָט פעליסיע אויסגערופן — דער גורל איז באַמת געווען צו דיר מער ווי שלעכט, וואָס ער האָט דיר ניט געגעבן די מעגלעכקייט צו זען דייע קינדער גליקלעכע. דיין לעבן איז פאַרשניטן געווארן פאַר דער צייט, און דו האָסט ניט געקאָנט זען, ווי דייע צוויי מעכטער לעבן זיך גליקלעך און צופרידן מיט זייערע מעגער, און ווי שטאַרק זיי האָבן זיך ליב... דו ביסט אוועקגעגאַנגען פון דער וועלט מיט א זייער שטאַרקן ווייטיק אין הארצן און ניט געהאַט די זכיה צו זען זיי גליקלעכע — האָט זי געזאָגט. און טאַקע אין דעם ליגט די נקמה פון גורל.

אינהאלט:

3	פרעזענטאציע
5	אויגן
11	די קללה פון וויסן
15	א יאָרצייטליכט
19	צוליב קאַרטן
26	א בלוטיקער שפּאַם
30	א דועל מיטן גורל
34	א קוק אויפן זייגער
37	די ודוי פון א פרוי
42	זכרונות און בילדער
46	טרערן
49	הרוה
53	דער פארמשפּטער
58	וווּהין ?
62	פּסח'דיקע מחשבות
69	חלום און וואָר
73	ימים נוראים אין אסטראָווע
79	קדיש נאָך אַסטראָווע
83	ליכט
84	ס'געזאַנג פון מזרח
87	נייע און אלטע היים
89	די נקמה פון גורל

MALKA APELBAUM
NAIE UN ALTE HAIM

(NOVO E VELHO LAR)

MALKA APELBAUM
Rua Benevenuto Berna, 20 apt. 202
RIO DE JANEIRO
— BRASIL —

דרוק מ. לאנדער — ריף דע זשאנעירף — בראזיל